magazin istoric

ANUL II
Nr. 1 (10)
IANUARIE 1968

SUMAR

1	*Milenii de istorie la Porțile de Fier*	C. S. NICOLAESCU-PLOPȘOR
8	*Cum se tipărea gazeta ilegală „România liberă"*	I. NEACȘU
11	*Inorogul de pe blazonul lui Nicolaus Olahus*	CORNELIU ALBU
14	*Iulie 1943, debarcarea in Sicilia : Mafia rămine „neutră"*	I. STROESCU
18	*Microarhiva „Magazin istoric" : corespondență inedită*	
24	*Tragicul sfîrșit al Brîncovenilor*	C. UCRAIN, N. LOGHIN
32	*Kotor — un oraș iugoslav cu tradiție revoluționară*	NICOLAE COPOIU
33	*Un atelier monetar in Dacia*	CONSTANTIN PREDA
36	*Memorii de război*	CHARLES DE GAULLE
43	*Dr. Petru Groza : File autobiografice*	
56	*Viața cotidiană la popoarele antice : in budoarul unei femei romane*	N. I. BARBU
61	*Memorii*	C. ARGETOIANU
72	*Un asasinat juridic : cazul Sacco-Vanzetti*	
77	*Mit și istorie în Țara hanilor*	FRED MAHLER
80	*Puncte de vedere : Mihai Viteazul și boierii trădători*	ION IONAȘCU
84	*Skanderbeg*	N. CIACHIR, G. MACSUTOVICI
88	*Cititorii scriu istorie*	
91	*Poșta redacției*	

magazin istoric

REVISTĂ DE CULTURĂ ISTORICĂ. SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI FILOLOGICE DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

COLEGIUL DE REDACȚIE

Dumitru Almaș (director), **Constantin Antip** (redactor-șef), **Virgil Cândea, Hadrian Daicoviciu, Ion Dragomirescu, Titu Georgescu, Dinu C. Giurescu, Nicolae Minei, Cristian Popișteanu, Al. Gh. Savu** (redactor-șef adjunct), **Ștefan Ștefănescu.**

MILENII DE ISTORIE LA PORȚILE DE FIER

C. S. NICOLAESCU-PLOPȘOR
membru corespondent al Academiei

Cei cărora ne-a fost încredințată cercetarea multidisciplinară a naturii și societății din zona „Porțile de Fier", astăzi, la încheierea unei îndelungate etape de activitate (1961-1967), ne aflăm în fața unor rezultate datorită cărora profilul istoric al acestui teritoriu românesc se modifică, amplificîndu-se mult față de ceea ce se cunoștea pînă acum. Numeroasele noi dovezi despre istoria acestor locuri, clasate cu rigurozitate științifică, poartă înțelesul unei chemări din adîncul veacurilor. Este mesajul nenumăratelor generații de locuitori ai Clisurei, a căror succesiune a început să se înscrie în istorie în urmă cu peste 1 000 de veacuri și s-a desfășurat fără întrerupere pe aceste locuri, înfruntînd la început neprevăzutul căutărilor în lupta crîncenă pentru supunerea naturii și mai apoi, nu arareori, riscul confruntărilor antagoniste social-politice.

Evidența permanenței istorice în Clisură, pe solul românesc al bătrînului Dunăre, era un bun cîștigat pentru știință cu mult înainte de a se fi început cercetările noastre în acest ținut. Însă pentru arheologi, istorici, etnografi sau chiar pentru antropologi a existat o problemă unică de determinat pe căi multiple : *stabilirea dimensiunilor acestei permanențe istorice*. Pînă unde în adîncul vremurilor s-ar putea pătrunde în tainele Clisurii ? Care este raportul între timp, spațiu și înfăptuirea omenească și, mai ales, cînd a început să se constituie *istoric* acest ținut și cum s-a dezvoltat ca să ajungă la actuala unitate și complexitate de viață ?

„Cazanele" se credea că au intrat în istorie abia tîrziu, cînd romanii au dăltuit în stîncă drum pe malul drept spre a înlesni trecerea legiunilor peste podul către Drubeta. Atît de sălbatice au părut malurile prăpăstioase ale Dunării la Cazane, că nici un arheolog n-a cutezat măcar să bănuie că aceste locuri ar fi putut oferi omului adăpost și mijloc de trai, crezîndu-se că viața omenească a Clisurei nu s-a putut dezvolta decît în susul și în josul Cazanelor, la loc mai larg, polejnic, cu terase roditoare, cu pășuni bogate și păduri pline de vînat în lungul apelor pescoase ale Dunării.

Într-adevăr, călătorul care străbate locurile, de la Gura Văii la Moldova Veche, fie pe apă, fie pe uscat, atît cît se va întinde lacul de acumulare al Sistemului hidroenergetic și de navigație Porțile de Fier, nu va afla locuri de un pitoresc mai sălbatic decît cele de la Cazane, unde valurile înspumate ale Dunării și-au ferestruit în mii și răzmii de ani drum prin lanțul carpato-balcanic.

ÎN PEȘTERI ȘI ÎN POTCAPINE ȘI-AU AVUT SĂLAȘUL...

Dar iată, cele dintîi mijiri de viață și muncă omenească noi le-am căutat și le-am descoperit tocmai în zona abruptă a Cazanelor Mari. Primii oameni care au poposit pe aceste meleaguri, ca de altfel în multe alte domenii carstice din țara noastră, au fost și aici cei de la mijlocul epocii vechi a pietrei, din mezopaleolitic. Ei și-au ales adăpost călduros în Peștera lui Climente din Ciucarul Mare, situată la circa 170 m mai sus de cursul actual al Dunării, pe atunci însă aproape de țărmul ei. La vremea aceea, unii mărunți afluenți subterani ai Dunării abia începuseră să-și părăsească cursurile și, pentru a-și menține echilibrul de nivel, lăsau în urma lor al doilea etaj de peșteri în Cazanele Mari, peșteri căutate și cîștigate de om prin luptă cu jivinele.

În această peșteră, săpăturile arheologice au mers pînă la stînca vie, pe care s-a descoperit odihnind un strat de locuire musteriană, cu unelte de cuarțit în asociere cu resturi fosile de urs de peșteră.

O situație identică s-a descoperit anul acesta și în Peștera Hoților de la Băile Herculane.

Tot în Peștera lui Climente, într-un strat superior, am aflat și o locuire acropaleolitică — paleoliticul superior — cu unelte de silex și un splendid vîrf de suliță lucrat din os.

Observațiile stratigrafice și geocronologice ne-au îngăduit să încadrăm musterianul de la Cazane și cel de la Băile Herculane în primul interstadiu al ultimei glaciațiuni (Würm).

Mai apoi, treptat, o dată cu ferestruirea lanțului carpato-balcanic de către Dunăre, apele curgătoare ale masivului Ciucarul Mare, afluente ale Dunării, au croit la 160 m mai jos, la întîlnirea cu fluviul, alt rînd de peșteri, unele adăposturi sub stîncă, „colibituri", cum li se spune în Gorj, „pietre colibate", cum li se spune în Mehedinți, „corobane", cum li se spune în Transilvania, sau „potcapine", cum li se spune aici în Cazane. Într-una din aceste potcapine, numită Cuina Turcului — un uriaș adăpost sub stîncă, ferit de vînt și ploi, bine însorit, situat aproape de intrarea în Cazanele Mari — arheologii au dat la iveală vetre de locuire umană sau de adăpostire vremelnică din paleoliticul de sfîrșit, epipaleolitic. Aici, la Cuina Turcului (*cuină* în graiul bănățean înseamnă bucătărie), unde își găsiseră turcii loc pentru bucătăria lor în luptele cu austriecii (1788-1790), rînd pe rînd, printr-o continuitate de locuire pentru unele perioade aproape perfectă, populațiile din partea locului și-au găsit un adăpost prielnic.

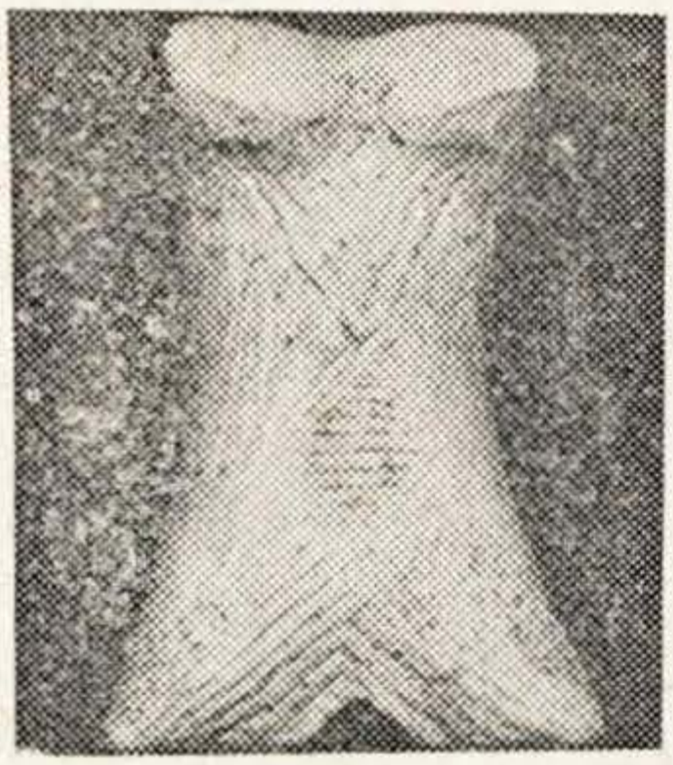

Figurină feminină din os.

Unealtă din corn de cerb epipaleolitică.

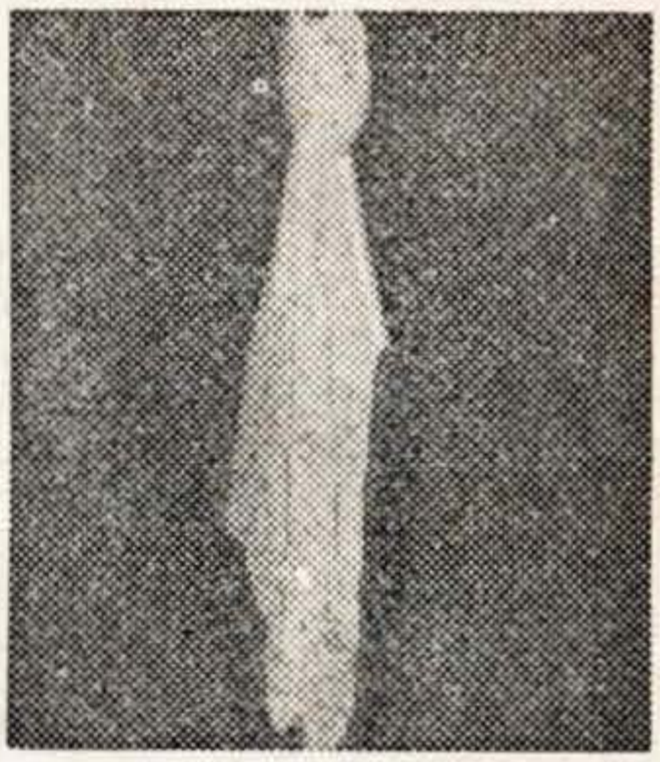

Figurină feminină din os.

Știind că cetele de vînători și pescari epipaleolitici din Peștera Hoților de la Băile Herculane mergeau la pescuit — după cum dovedesc unele oase de crap și valve de scoici — pînă la Dunăre, ne-am îndreptat atenția în cercetările noastre din ținutul Porților de Fier și asupra eventualității descoperirii unor așezări aparținînd acestor vremi. Și descoperirea de la Cuina Turcului a confirmat prevederile noastre: pe stînca vie a potcapinei s-au găsit vetrele de locuire ale unor vînători și pescari epipaleolitici. Peste 3 000 de piese tipice — lame simple cu latura teșită, răzuitoare, vîrfuri de tip azilian, limbă de briceag — precum și un număr mai redus de forme geometrice, semilune și triunghiuri lucrate din silex și mai rar din obsidiană, vîrfuri și străpungătoare de os șlefuite, atestă aici o locuire de tip romanello-azilian.

Epipaleoliticii de la Cuina Turcului vînau țapul de munte, capra neagră, cerbul, bourul, zimbrul, mistrețul, ursul, lupul, vulpea, jderul și iepurele. Ca pescari, își însușiseră tehnica prin care puteau pescui crapul, somnul, plătica și știuca, dînd importanță și scoicilor de Dunăre. În vreme ce în primul strat epipaleotilic oasele de pește sînt cu totul sporadice, în stratul al II-lea peștele pare să fi constituit 25—30% din totalul hranei comunității epipaleolitice stabilite la Cuina Turcului.

Deosebit de importantă este prezența — pentru prima oară în epipaleoliticul din țara noastră — a unor obiecte de os decorate cu linii incizate paralele, în zig-zag, meandroide sau rombice. Alături de acestea, de o excepțională importanță sînt două figurine umane, dintre care una decupată dintr-o placă de os la care în partea superioară se detașează capul, avînd și un brîu format din două linii paralele hașurate pieziș. Curioasă ca formă și decor — drept care unii dintre arheologi ezită încă să o considere figurină umană — este o falangă de cal ornamentată pe ambele fețe cu linii incizate. După părerea noastră, această falangă reprezintă, fără îndoială, prin formă și decor, o figură feminină — un tors, condilii sugerînd sînii. Se cuvine să subliniem că ne aflăm în fața celor mai vechi manifestări artistice nu numai din țară, dar și pe o arie sud-est europeană mult mai largă.

Descoperirea de la Cuina Turcului a dus la convingerea existenței epipaleoliticului și în alte locuri din zonă, ceea ce ne-a îndreptățit să fim atenți în cercetările noastre din lungul țărmului Dunării și din ostroave atunci cînd nivelul apelor este scăzut, fapt care a dus la descoperirea altor patru așezări epipaleolitice: pe Ostrovul Banului, la Schela Cladovei, și încă două în zona Cazanelor Mici.

Din suprapunerea nivelelor de locuire din aceste locuri, istoricește putem trage concluzii semnificative asupra dezvoltării ultimelor perioade sau etape de viețuire ale comunităților umane de la sfîrșitul epocii vechi a pietrei în această parte a țării. Cel mai vechi epipaleolitic este cel de la Herculane, urmat cronologic îndeaproape

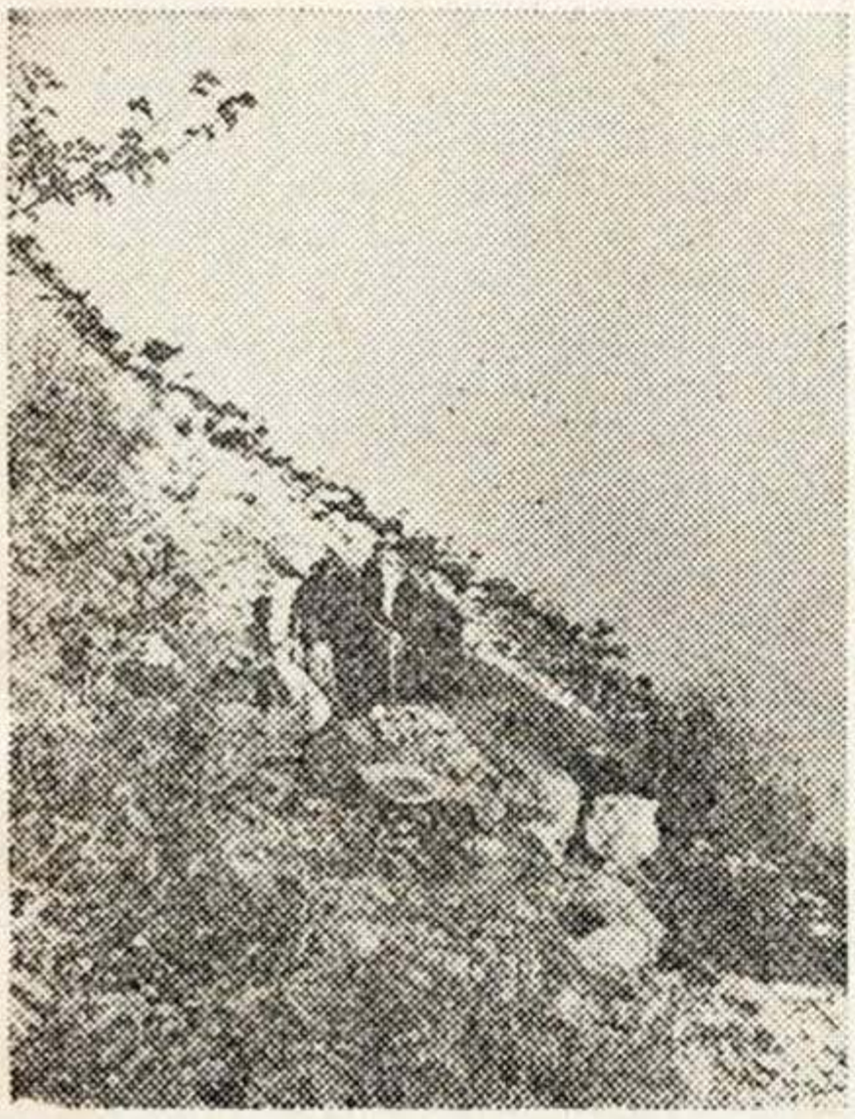

Mraconia — șantier arheologic epipaleolitic pe chiar malul Dunării.

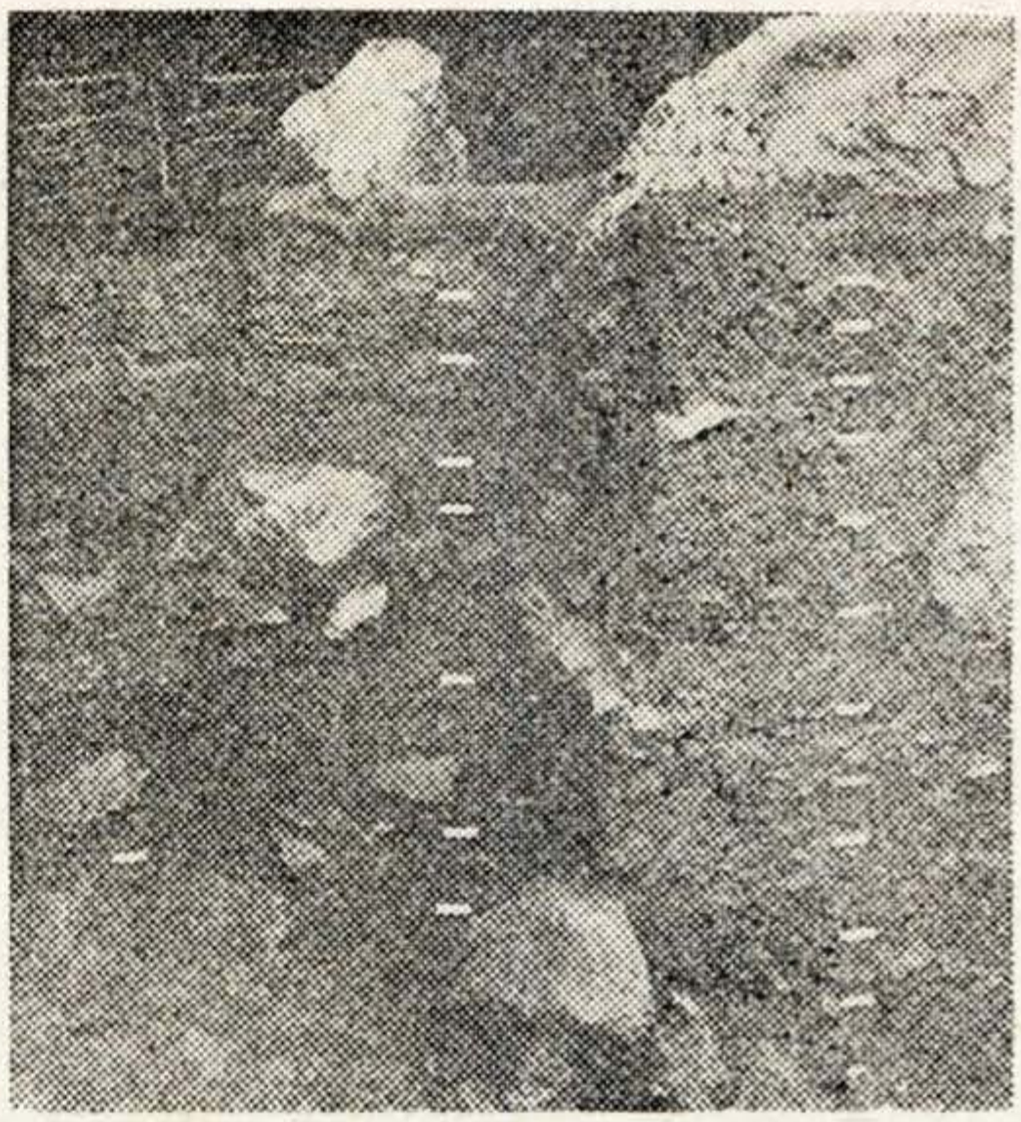

Cuina Turcului. Omul a locuit aci din paleolitic pînă în feudalism.

de cele două nivele de la Cuina Turcului ; nivelul I de la Ostrovul Banului este contemporan cu nivelul al doilea de la Cuina Turcului, fiind urmat de un al doilea nivel ceva mai evoluat. Avem, așadar, patru nivele de dezvoltare epipaleolitică. În schimb, nivelul al treilea de la Ostrovul Banului, contemporan cu cele descoperite în Cazanele Mici — la Icoana și Răzvrata — avînd un corespondent identic în Bosnia, reprezintă cu totul altă cultură. În acest nivel domină tehnica prelucrării cornului de cerb, din care, prin șlefuire, se obțineau toporașe, săpăligi și alte unelte a căror folosire încă nu a fost înțeleasă de noi.

Pescari deosebit de dibaci, cei din stratul superior de la Ostrovul Banului pescuiau cu ușurință nisetru, morun, cegă, știucă, crap, clean, plătică și somn. După determinările unui specialist din cadrul Institutului de piscicultură, unele din exemplarele pescuite aveau dimensiuni cu adevărat impresionante. Astfel, o vertebră de somn în diametru de circa 4 cm, aparținea unui exemplar de 25—30 kg.

Epipaleoliticii din regiunea Porților de Fier, ca și cei de la Herculane, par a fi venit din regiunile mediteraneene apropiate. Între epipaleoliticul descoperit pe coasta de sud-est a Italiei cunoscut sub numele de romanello-azilian și cel de la noi există destul de multe similitudini.

O prețioasă surpriză antropologică a dat așezarea de la Schela Cladovei, unde în stratul epipaleolitic au apărut cîteva schelete umane alcătuind un complex de înmormîntare. Cum în aceeași așezare, în stratul superior neolitic Criș, au apărut resturi scheletice umane, pentru prima oară antropologia va avea prilejul să cerceteze dacă la constituirea populației neolitice de la noi din țară putem vorbi de un aport uman epipaleolitic.

Salba aceasta de cinci așezări epipaleolitice care se întind de la Schela Cladovei pînă la intrarea în Cazane, pe o lungime de aproape 50 km, ne îndreptățește să susținem că această situație trebuie să se repete și în amunte și în avale de zona cercetată. Noi descoperiri în susul sau în josul Dunării nu mai pot alcătui pentru noi surprize, de vreme ce capătul de fir din caierul acestor vremi a fost tras de noi în desfășurare neîntreruptă pe atîția kilometri.

Prezența comunităților omenești din epoca veche a pietrei pînă către apusul ei în aceste locuri, la diferite înălțimi, poate aduce lumină și în problema atît de mult dezbătută și controversată asupra vremii în care Dunărea a străbătut Cazanele. Sîntem astăzi în măsură să punem la îndemîna geografilor date deosebit de prețioase, pe temeiul cărora vor avea cu totul altă înțelegere în această problemă.

OAMENII CLISUREI SE ÎNDREAPTĂ SPRE O NOUĂ CIVILIZAȚIE

Mai tîrziu, în neolitic, oamenii acestei epoci încă de timpuriu au ocupat țărmul și ostroavele Dunării, zonele mai mănoase, fără a ocoli însă adăpostul de sub stîncă atît de primitor de la Cuina Turcului și nici peștera de la Băile Herculane.

La Cuina Turcului, stratul de locuire Criș are o grosime de 1,50—2,00 m, cuprinzînd trei niveluri de locuire. La diferite adîncimi, au fost dezvelite vetre de foc

căptușite cu pietre. Ceramica descoperită aci este, în cea mai mare parte, împodobită cu ornamente incizate, și doar puține fragmente sînt pictate cu alb și negru pe fond roșu. Materialul litic descoperit este alcătuit din lame, destul de multe trapeze, dălțițe și toporașe mai mari sau mai mici. De o deosebită importanță sînt obiectele de os : străpungătoare, vîrfuri, catarame, nasturi, undițe și podoabe lucrate din cochilii de melci, os sau piatră albă. Putem afirma că la Cuina Turcului s-au descoperit cele mai vechi undițe cunoscute pînă în prezent la noi în țară. De altfel, marele număr de oase de pește — crap, somn, plătică — alături de prezența undițelor, dovedesc că pescuitul a fost una din ocupațiile principale ale locuitorilor neolitici de aici. Grosimea stratului de cultură Criș de la Cuina Turcului se explică, în primul rînd, prin intensitatea de locuire pe un spațiu restrîns. Nivelul inferior, ca și descoperirile din Peștera lui Climente, contemporane cu acesta, reprezintă cea mai veche etapă de evoluție a acestei culturi din zona Porțile de Fier.

Etape distincte din evoluția culturii Criș au fost date la iveală și de săpăturile de la Schela Cladovei și pe Ostrovul Banului. Pe Ostrovul Banului a fost descoperită o întinsă așezare reprezentînd un moment aparte și, în același timp final, al culturii Criș, în care sînt prezente manifestări din cultura Vinča timpurii.

Asupra culturii Vinča, cercetările de la Porțile de Fier vor avea un cuvînt de spus. Descoperiri care atestă prezența purtătorilor acestei culturi se întîlnesc aproape peste tot. Singura așezare însă mai intens cercetată este aceea de pe terasa inferioară a Dunării, de la Liubcova, din locul numit „La Orniță". În cadrul stratului de cultură, care are o grosime de la 1,20—1,80 m, s-au putut delimita patru nivele de locuire. Resturile păstrate : boabe de grîu carbonizat, segmente de lamă pentru seceră, rîșnițe, oase de animale, valve de scoici și oase de pește, precum și unelte de silex, piatră și os, ne arată prezența pe acest loc a unei comunități cu economie mixtă, care pe lîngă agricultură se ocupa și de pescuit și vînat. Locuințele le construiau la suprafața solului. Ceramica, bogat reprezentată, este de o factură frecvent întîlnită în așezările Vinča de pe teritoriul României, în special în Banat.

Pentru sfîrșitul neoliticului și începutul epocii bronzului, cercetările de la Ostrovul Banului, Moldova Veche, Băile Herculane—Peștera Hoților, ca și acelea de la Cuina Turcului au o importanță deosebită din două puncte de vedere : sub aspect tehnic — îngăduie stabilirea unei cronologii relative a vestului balcanic pe baze microstratigrafice ; pe plan istoric — ne dau o imagine de ansamblu asupra evoluției societăților omenești de la sfîrșitul neoliticului aflate în trecere spre noua etapă istorică, epoca de bronz.

Astfel, documentarea de la Porțile de Fier a îngăduit definirea unui orizont cronologic și cultural care cuprinde Oltenia de vest, Banatul, Transilvania de vest și centrală, în limitele căruia se observă o puternică interpătrundere și, în anumite zone, chiar o fuziune a culturilor neolitice tîrzii : Cornișor de sfîrșit, Bodrogkeresztur, Petrești tîrziu. Pe acest fond se grefează elemente de infiltrație central-europeană, sudice (egeeo-anatoliene) și estice.

În acest fel, cercetările noastre au putut stabili și un sincronism și o interdependență între fenomene pe mari arii geografice. Pătrunderii elementelor stepelor nord-pontice în aria culturilor Cucuteni și Gumelnița îi corespund în vest mișcări similare de origine central-europeană. În acest context, împingerea triburilor cornișorene spre vest, nord-vest și sud dă naștere unor noi mixturi culturale, producîndu-se în același timp o mai mare vehiculare a bunurilor culturale dinspre sudul Egeei spre nord. Afirmațiile noastre se sprijină, în special, pe observațiile microstratigrafice din Peștera Hoților de la Băile Herculane, unde stratul de cultură neolitică este alcătuit din 10 niveluri de locuire.

Documentarea actuală ne îngăduie să avem o înțelegere destul de limpede asupra evoluției și periodizării culturii Coțofeni din Banat și Oltenia, în special, și de pe cuprinsul României, în general. Putem spune chiar că *pentru prima oară în arheologia românească avem la dispoziție o bază documentară sigură și fără echivoc pentru stabilirea periodizării și legăturilor culturii materiale de tip Coțofeni.*

VÎRSTA METALELOR

Epoca bronzului este bogat documentată la Porțile de Fier prin descoperiri arheologice.

Temeiuri suficiente ne îndreptățesc să socotim fazele finale ale culturii Coțofeni ca aparținînd deja epocii timpurii a bronzului.

La Herculane și Dubcova — Peștera lui Climente s-au delimitat niveluri de locuire aparținînd culturii Vîrbicioara. Pe teritoriul comunei Moldova Veche au fost descoperite o așezare și o necropolă — Gîrla Mare — cu ceramică, idoli și morminte cu inventar specific. O altă întinsă așezare a fost descoperită pe ostrovul din partea de sud-est a comunei. Foarte interesante sînt, de asemenea, complexele de pe înălțimea Humca, pe același ostrov. Studierea tuturor acestor materiale în viitor ne va îngădui să

stabilim raporturile dintre cultura Vattina și Vîrbicioara — Gîrla Mare și evoluția culturilor respective din bronzul mijlociu și tîrziu.

Constatăm și în sudul Banatului acel proces de uniformizare întîlnit pe zone largi din Europa de sud-est. Zona Porțile de Fier se încadrează în aria de formare a celor mai vechi aspecte culturale de caracter hallstattian. Săpăturile din Insula Banului ne îngăduie să urmărim evoluția hallstattului timpuriu din etapa inițială, cînd păstrează evidente tradiții din cultura Gîrla Mare, și pînă în etapa sa de sfîrșit, cînd apar primele elemente de tip Basarabi ale hallstattului mijlociu. Descoperirile hallstattiene timpurii de pe Insula Banului aduc o contribuție importantă la cunoașterea acestei perioade pe un spațiu larg, care cuprinde sud-vestul României, nord-estul Iugoslaviei și nord-vestul Bulgariei. Hallstattul timpuriu din zona largă a Porților de Fier contribuie la fenomenul de „hallstattizare" de pe un larg spațiu din Peninsula Balcanică. Ecouri din etapa imediat următoare corespund celui mai vechi aspect hallstattian din zona Dunării de jos — cultura Babadag.

Descoperirile în curs de studiu, din aceste locuri, ne îngăduie să emitem ipoteza formării culturii Basarabi în această zonă și pe fondul unui aspect cultural din hallstattul timpuriu de sfîrșit, identificat pe Insula Banului.

De o importanță deosebită pentru perioada de trecere de la hallstattul mijlociu la cel tîrziu sînt descoperirile de la Eșelnița. Este vorba de o necropolă tumulară, aplatizată, la construcția căreia s-au folosit bolovani de rîu. Mormintele de incinerație au dat un bogat inventar arheologic : o urnă funerară, cu oseminte calcinate, vîrfuri de lănci, topoare (asemănătoare celturilor), cuțite, o secure — toate de fier — precum și brățări, fragmente de fibule din bronz, boabe dintr-un colier de chihlimbar roșcat și sticlă. Elementele de inventar datează necropola în secolul al VI-lea î.e.n., între sfîrșitul hallstattului mijlociu și începutul hallstattului tîrziu, într-o fază tîrzie a culturii Basarabi.

Alte dovezi de locuire din prima vîrstă a fierului au fost aflate la Moldova Veche, în satul Pescari (Coronini), în succesiunile de straturi din Peștera lui Climente, la Cuina Turcului și în Peștera Hoților de la Băile Herculane.

DACII. PECEȚILE ROMEI ȘI BIZANȚULUI

În a doua epocă a fierului — perioada dacică — ne aflăm de pe acum în posesia unor bogate dovezi de locuire în Ostrovul Șimian. S-au cercetat șapte locuințe-bordeie și cîteva morminte. Dimensiunile bordeielor sînt aproximativ 3×4 metri. Aceste locuințe ne-au dat un bogat material ceramic de culoare brună roșiatică și de culoare cenușie dintre care unele sînt lucrate la roată. Ceramica deosebită de la nivel la nivel, situația stratigrafică a două locuințe suprapuse dovedesc două faze de locuire, foarte apropiate ca timp, între secolele II și I î.e.n. În zona de locuire I s-au dezvelit și cîteva morminte de incinerație pentru adulți, fără inventar, numai cu oase calcinate, precum și două morminte de copii înhumați. Necropola este anterioară nivelelor de locuire.

La Schela Cladovei, în două locuințe-bordei din secolul al II-lea î.e.n., s-a aflat un bogat material ceramic, iar în apropiere, pe Ostrovul Banului, s-au găsit resturi de locuire din aceeași epocă. La intrarea în Cazane, la locul denumit Săcoviștea Mare, pe stînca scăldată de apele Dunării, am aflat un mormînt cu umbo de scut, pinteni, lance, mîner din bronz pentru pumnal, brățară de argint, inel de bronz, piese de harnașament, mormînt atribuit unui călăreț traco-ilir din secolul al II-lea e.n.

Prezența ceramicii dacice s-a făcut vizibilă și în săpăturile din jurul cetății romane din Orșova, în pămîntul răscolit de-a lungul vremurilor.

Așteptăm ca prin cercetările ce se vor desfășura în întreaga zonă să aflăm noi dovezi de locuire a populației care a trebuit să-și părăsească vetrele și ocupațiile sub presiunea armatelor romane.

Stăpînirea romană a lăsat urme în tot lungul Dunării. Cercetările arheologice întreprinse în orașul Orșova — vechea Dierna — au dus la descoperirea nivelului de locuire din secolul al II-lea, cu locuințe de pămînt, dar cu ceramică de factură bună romană : *terra sigillata, lucernae,* datată cu monedă de la Traian.

În săpăturile noastre au apărut și resturi de zidărie din piatră, legată cu mortar, care indică o locuință de durată, de la care ne-au rămas fragmente ceramice, printre care *terra rosa* și *lucernae,* caracteristice secolului al III-lea, datare confirmată pentru întregul complex și de monede de la Septimius Severus și Gordian.

Etapa cea mai ilustrată, atît prin materialele ceramice, monede, cît și prin resturile de construcție masivă, este perioada constantiniană. Din această vreme ne-au rămas puternicele ziduri ale unei cetăți (groase de 2,30 m), construite din piatră legată cu mortar, cu intercalări de brîuri de cărămidă, din care se mai păstrează fundația îndeajuns pentru a-i cunoaște forma, tehnica de construcție și a-i înțelege rolul funcțional. Durata de existență a acestei mici cetăți, cu latura în jur de 60 m, avînd la fiecare colț în exterior cîte un turn, a fost relativ scurtă. Ea a suferit și distrugeri și modificări. Monedele de bronz aflate din belșug în interiorul turnurilor datează existența cetății.

Cea mai veche monedă fiind de la Constantin cel Mare, iar cele mai recente de la Valens și Valentinian, este evident că cetatea a durat tot secolul al IV-lea. O monedă de aur de la Theodosius al II-lea ar putea fi un indiciu pentru prelungirea existenței fortificației romane și în prima parte a secolului al V-lea, cînd se produc marile distrugeri ale lui Attila.

Informațiile rămase de la scriitorii antici se completează cu noi date obținute prin cercetările de teren, dar sînt și unele referiri pe care — pentru moment — le păstrăm sub beneficiu de inventar, rămînînd să fie confirmate de documentele arheologice. Astfel, denumirea celății rămîne Dierna, așa cum o dovedesc cu prisosință cărămizile ștampilate aflate în construcția zidurilor și în pavajul camerei dezvelite de noi, aceeași denumire fiind pomenită și de Ptolemeu la sfîrșitul secolului al II-lea. Aceasta ne obligă să renunțăm la forma Tierna, aflată pe Tabula lui Peutinger, alcătuită pe baza datelor din a doua jumătate a secolului al III-lea, ca și la forma Zerne, pe care o aflăm la Procopius. Cît privește existența unei *colonia* din timpul lui Traian, pomenită de Ulpian, aceasta este infirmată de o inscripție care dovedește că mult mai tîrziu, pe timpul lui Septimius Severus, era doar municipiu și nu se știe dacă a fost vreodată ridicată la rangul de colonie.

Rezultatele cercetărilor arheologice de la Orșova aduc o contribuție însemnată la cunoașterea și lămurirea perioadei de stăpînire romană în aceste locuri. Alături de celelalte puncte de pază, cetatea Dierna făcea parte dintr-un lanț de fortificații de o parte și alta a Dunării și avea rolul atît de a asigura navigația pe fluviu, cît și de a preveni eventualele surprize dinspre nord. Fragmentele ceramice și monedele din secolele III—IV găsite cu prilejul cercetărilor la Cuina Turcului și la Peștera Veterani, precum și fortificația de la Ostrovul Banului de la Gura Văii, în aval de baraj, unde s-au găsit numeroase fragmente de amfore romano-bizantine, demonstrează folosirea de către romani a fiecărui punct pentru asigurarea teritoriului și vieții economice prin navigația fluvială.

VEACURILE DE ÎNTUNERIC... CLISURA FEUDALĂ

Avem toate dovezile să susținem că zona Porțile de Fier a cunoscut în secolele III—IV și prezența unor populații în migrație, deși vestigiile nu sînt prea bogate. Aceasta atîta vreme cît romanii controlau Clisura, pînă cînd limesul romano-bizantin de pe Dunărea mijlocie s-a prăbușit în urma loviturilor slavo-avare, la cumpăna dintre veacurile VI și VII. De-abia de acum înainte se poate întrezări prezența unor populații în migrație pe locurile pe care mai înainte le controlaseră armatele imperiale.

Săpăturile noastre de la Ostrovul Banului au reperat două bordeie amenajate în zona din afara cetății romano-bizantine. Bordeiele conțineau o ceramică lucrată cu mîna. Un alt complex, întru totul asemănător, a fost depistat și în ostrovul Șimian din apropierea orașului Turnu Severin. Judecînd după caracterele generale ale ceramicii, se poate afirma că aparține unei populații slave timpurii din secolul al VII-lea. Astfel, încă o dată se dovedește că slavii timpurii nu s-au așezat între ruinele cetăților distruse de ei, ci alături, ca și în Dobrogea și Bulgaria.

Neașezarea triburilor slave în fostele cetăți romano-bizantine nu presupune și lipsa totală a unor legături cu populația romanizată sau pe cale de romanizare. Anumite elemente de decor ale ceramicii ne îndreptățesc să credem că locuitorii bordeielor din Ostrovul Banului intraseră în viu contact cu populația autohtonă. Și faptul nu este de mirare, dacă admitem că procesul de asimilare a elementelor slave de pe teritoriul țării noastre a început încă din veacul al VII-lea și a fost un proces de durată mai lungă, cum confirmă o altă descoperire a noastră la Eșelnița.

Deși, pînă în momentul de față, noi nu am putut cerceta prin săpături întinse un complex arheologic databil în veacurile IX—X, este evident însă că la acea vreme nici o descoperire de la Porțile de Fier nu se încadra în aria culturii Dridu.

Un interes deosebit îl prezintă descoperirile arheologice databile în a doua jumătate a secolului al IX-lea și în veacul următor. În cuprinsul fostei cetăți din Ostrovul Banului, ca și la Babacai, au fost descoperite numeroase fragmente ceramice din vremea aceea. Prin tehnica lor avansată, arderea perfecționată, ca și prin decor, vasele documentează o pronunțată influență bizantină, la acea vreme cînd armatele Imperiului roman de Răsărit ocupaseră din nou garnizoane pe malul drept al Dunării. Așa a ajuns la Cuina Turcului o monedă din vremea lui Alexie Comnenul. Mai mult, în același strat, noi am găsit fragmente de vase cu gura puțin pîlniată și fragmente de căldări pe care le atribuim pecenegilor. Aceste căldări poate să fi aparținut pecenegilor care se retrăseseră la nord de Dunăre după dezastrul de la Lebunion din anul 1091.

Cercetările arheologice au început să arunce lumini și în orînduirea feudală din Clisură.

Prin dispariția cetății Dierna nu a încetat viața de la Gura Cernei ; ea continuă, probabil, în tot cursul perioadei prefeudale. După veacuri întregi — cu totul obscure din punct de vedere documentar — este menționată aici stăpînirea voievodului Glad. La începutul secolului al X-lea, vechea Diernă purta numele de Urscia sau Urșova, cum

stă scris în prețioasele notări ale Anonimului de la curtea regelui ungar Bella : „Castrum Urșova ceperunt". Acest castru nu poate fi altul decît vechea fortificație a lui Constantin cel Mare. Din punct de vedere arheologic au fost înregistrate urme de locuire datînd din secolelele X—XIII, masate cu precădere la sud-vest de fortificația constantiniană. Numeroasele urme de distrugeri și incendieri atestă trecutul zbuciumat al acestui oraș, cucerit de turci pentru prima oară sub Baiazid, la 1394, și răvășit tot de aceștia în repetate rînduri, mai cu seamă în secolele XVI—XVII.

Judecînd după izvoarele scrise, în Orșova se ridică o nouă cetate, în anii 1371—1372, dar noi nu am găsit încă urmele acesteia. Refacerile și adăugirile care au avut loc în interiorul vechii cetăți de la Constantin cel Mare, ca și alte construcții din afara acesteia, datează din epoci mai tîrzii.

Un alt obiectiv feudal care a stat în atenția noastră este bisericuța de la Mraconia, care căzuse în ruină în vremea războaielor turco-austriece din veacul al XVIII-lea.

Pentru epoca feudalismului dezvoltat, cercetările noastre s-au axat și pe sistemul de fortificații ridicate în lupta pentru supremație dintre Imperiul otoman și cel austriac. Cel mai important edificiu este cetatea de tip Vauban, construită între 1718—1738 pe insula Ada Kaleh. S-a dovedit că scurt timp după terminarea construcțiilor cetății, a fost ridicat un dig de piatră și cărămidă jur-împrejurul insulei, dig care lega în mod continuu bastioanele exterioare ale cetății. Problema acestui dig se leagă însă și de existența unui port situat spre nord-estul insulei.

Diversitatea și cantitatea impresionantă a vestigiilor de cultură materială descoperite de arheologi, pentru fiecare perioadă istorică, sînt dovezi evidente despre o locuire perseverentă a teritoriului de la Porțile de Fier, în măsură să documenteze o permanență istorică fără hiatusuri, chiar dacă nici vorbă nu poate fi despre o dezvoltare istorică calmă. Din punctul de vedere al densității așezărilor, al legăturii organice dintre ele în mai toate perioadele istorice, al unității pe aceleași segmente de timp în ceea ce privește profilul cultural, adăugînd la acestea și succesiunea neîntreruptă de viețuire, mereu pe aceleași locuri, distrugerile și reconstrucțiile repetate, este evident că la Porțile de Fier avem de-a face cu un *ținut* care s-a constituit în timp. Pe măsură ce, o dată cu veacurile, s-au succedat perioadele istorice, oamenii au ocupat noi părți din teritoriul dunărean și, răstălmăcind în folosul lor pitorescul sălbatic al naturii, au transformat coastele și terasele culmilor în așezări omenești din ce în ce mai stabile.

Ca linie de hotar, ținutul Porților de Fier a fost hărăzit să devie un front activ alcătuit din puncte cheie, avînd de scop să transforme hotarul atît de ușor de trecut — Dunărea cu întregul său țărm — într-un lanț de fortificații artificiale și naturale.

Durata fortificațiilor, ca și rezistența lor, au fost trecătoare și relative. Mult mai durabilă s-a dovedit a fi tradiția de viață activă producătoare de bunuri, operă aparținînd exclusiv populației locale, prin mijlocirea căreia s-a constituit istoric ținutul Porților de Fier.

Mai toate studiile, fie numai și simple observații referitoare la această zonă, nu au omis să remarce prezența unor așezări și a unei populații băștinașe și, mai ales, a formelor sale specifice de afirmare pe plan social, economic și politic, în diferite perioade istorice.

Lupta dîrză cu natura pentru stăpînirea ei, pentru stabilirea unei ordini umane superioare și dirijarea acesteia spre folosul omenesc este de tradiția Clisurei. Sub acest raport, din punct de vedere istoric, bunuri și oameni alcătuiesc o mare complexitate istorică, pe care noi astăzi o descoperim ca pe un fenomen unitar, dinamic și tradițional constituit în milenii. Această legătură organică dintre om și opera lui explică perseverența în a locui mereu aceleași locuri bîntuite de calamități și mai ales de distrugerile războaielor pe un loc de hotar atît de aprig disputat de forțe mereu antagoniste, și tot astfel eroismul populației autohtone în luptele succesive pentru apărarea ținutului, adevărată poartă la un moment dat spre centre de greutate europene, în epoci și perioade diferite.

După cum se poate observa, cercetările arheologilor din cadrul Grupului de cercetări complexe „Porțile de Fier" au pășit, prin rezultatele înregistrate, de la judecăți mai mult sau mai puțin de suprafață, la o reconstituire în profunzime, pe filumul istoric, îngăduindu-ne să afirmăm că ținutul Porțile de Fier s-a înscris, prin activitate omenească armonioasă în istorie, în urmă cu peste 100 000 de ani și a continuat să-și păstreze un loc important pînă astăzi.

În istoria ținutului care se întinde de la Turnu Severin la Moldova Nouă, marele Sistem hidroenergetic și de navigație este puntea pe care pășesc spre o eră nouă cel puțin două generații din locuitorii Clisurei. Aceasta este cea mai puternică „fortificație" pe care o vom consemna noi, cronicarii Clisurei contemporane, autori ai viitoarei monografii „Porțile de Fier". Sperăm că, alături de aceasta, în viitorul muzeu de istorie națională, ca și în muzeul Porților de Fier, materialele arheologice vor încununa cu aureola veșniciei universuri umane, trăiri istorice ce nu se vor uitate.

Cum se tipărea gazeta ilegală

ION NEACŞU

O tipografie fantomă...

Pînă la urmă, notele Siguranței deveniseră laconice și banal de asemănătoare: «S-a răspîndit un nou număr al gazetei „România liberă"... purtînd data de... tipărit în aceleași condiții tehnice...» Atît. Filarea suspecților, arestările și descinderile repetate se soldaseră cu eșecuri lamentabile. Cei mai buni agenți, specializați în „problema comunistă", se dovediseră pînă la urmă incapabili să dea de firul care i-ar fi putut călăuzi spre tipografie. Nimeni din redacție nu putuse fi prins. Nici unul din cei care difuzau gazeta nu fusese descoperit.

Și totuși, experții de la Siguranță ajunseseră la unele concluzii care, în mod normal, ar fi trebuit să furnizeze o soluție. Hîrtia fină, genul de imprimare, literele variate, redactarea tehnică superioară dovedeau clar că gazeta era scoasă clandestin *la una dintre marile tipografii din Capitală*. Una dintre... dar care? Marile tipografii — „Universul", „Dacia" etc. — au fost puse sub strașnică supraveghere. Curînd, pe lîngă agenții Siguranței, au fost introduși aici și gestapoviști. Dar au trecut săptămîni, apoi luni, și nici un element nou n-a survenit.

Gazeta continua să apară la datele fixate, conținînd ultimele știri. Se difuza în întreprinderi, în instituțiile de învățămînt și științifice din capitală și din provincie, circula din mînă în mînă, în original sau în copii dactilografiate. Cuvîntul forțelor patriotice, cuvînt mobilizator, dătător de nădejdi, pătrundea prin intermediul gazetei în cele mai diferite pături și categorii sociale. Gazeta își îndeplinea cu prisosință principala menire: aceea de a contribui la mobilizarea în jurul partidului comunist a tuturor cercurilor și grupărilor politice potrivnice fascismului și hitlerismului, a tuturor patrioților. Pentru răsturnarea regimului antonescian. Pentru eliberarea țării de sub jugul fascist. Pentru participarea la lupta cu arma în mînă împotriva Reichului nazist și a aliaților lui.

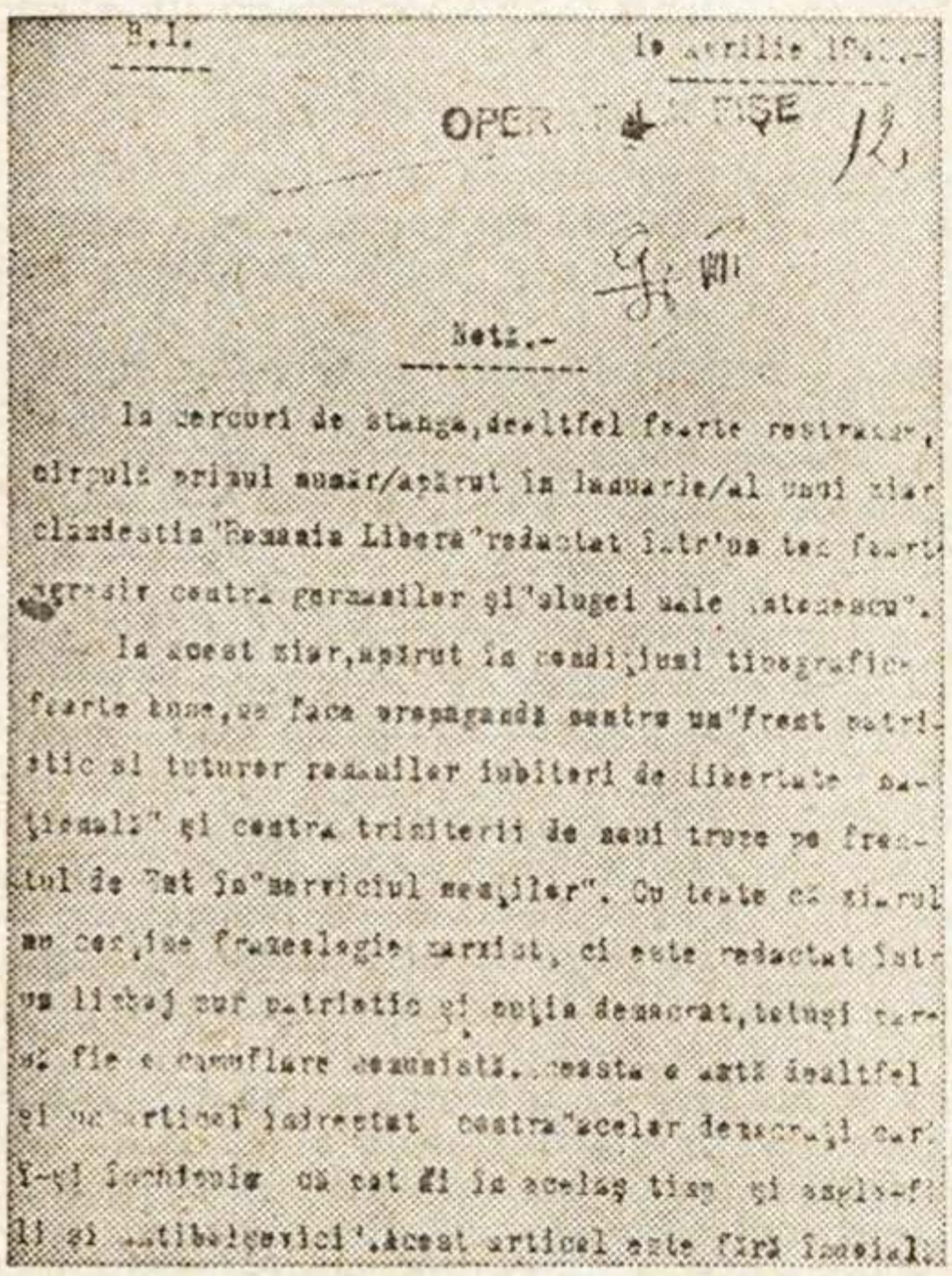

Notă.-

La cercuri de stînga, desigur foarte restrînse, circulă primul număr/apărut în ianuarie/al unui ziar clandestin "Romînia Liberă" redactat într'un ton foarte agresiv contra germanilor și slugilor lor "antonescu".

La acest ziar, apărut în condițiuni tipografice foarte bune, se face propagandă contra unui "front patriotic al tuturor românilor iubitori de libertate națională" și contra trimiterii de noui trupe pe frontul de Est în "serviciul nemților". Cu toate că ziarul nu conține frazeologie marxist, ci este redactat într'un limbaj cu patriotic și cuțin democrat, totuși este fie o camuflare comunistă. Acest este dealtfel și un articol îndreptat contra "acelor democrați care își schimbă ca cat de la acelaș timp și asmuțesc pe ei și "bolșevici". Acest articol este fără îndoială

Notă a Siguranței privind apariția primului număr al „României libere"

„Marea" tipografie ilegală

Un locatar, prin nimic deosebit de ceilalți, în imobilul din strada Radu de la Afumați nr. 44. Dacă agenții Siguranței s-ar fi informat despre el la vecini, n-ar fi aflat nimic suspect: ducea o viață normală; liniștit, nu deranja niciodată pe ceilalți colocatari; nu primea vizite, în orice caz nici

DISTRUGEȚI MAȘINA DE RĂZBOI HITLERISTĂ!

Fabrica de armament din Avrig, de pe șoseaua Făgăraș-Sibiu, a sărit în aer. Cantități mari de muniții, destinate războiului hitlerist, au fost astfel distruse împreună cu tot utilajul.

În gara Ploești-Triaj au explodat mai multe vagoane încărcate cu armament nemțesc pentru front.

Pe linia București-Constanța a deraiat un tren militar încărcat cu soldați nemți. Nu cunoaștem numărul victimelor.

În regiunea petroliferă din jud. Prahova și Dâmbovița au luat foc o serie de sonde. Serviciul de protecție hitlerist pretinde că e vorba de sabotaj.

Trenuri întregi încărcate cu avioane I.A.R. s'au întors de pe front la Brașov. Avioanele n'au putut fi utilizate din cauza unor defecte de construcție.

Într'o mare uzină de tunuri, mai multe mașini importante s'au defectat și producția a fost întreruptă câteva săptămâni.

Muncitori ceferiști, din porturi și industrie! Sabotați prin toate mijloacele fabricarea armamentului și transportul pentru războiul hitlerist! Voi scurtați astfel războiul și salvați vieți românești!

Facsimil din gazeta ilegală „România liberă".

o vizită care să dea de bănuit; plătea conștiincios întreținerea; nu consuma mai multă lumină decît era normal...

Apoi, tipografia a fost demontată și transportată, piesă cu piesă, într-un imobil din strada Școala Floreasca nr. 34, unde a ființat pînă la 23 august 1944.

Cum ar fi putut bănui Siguranța că aici, timp de mai multe luni, în grele condiții, a funcționat „marea tipografie" în care s-a imprimat gazeta ilegală „România liberă"?

Privim cu emoție mica mașină „Boston" aflată la *Muzeul de istorie a Partidului Comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România*. Ce mîini de aur au reușit să imprime la această mașină primitivă gazeta în asemenea condiții grafice și tehnice, încît experților de la Siguranță nici nu le-a putut trece prin minte că „România liberă" ar fi putut fi tipărită *și în altă parte* decît la una dintre marile tipografii? Cu cîte eforturi se vor fi procurat literele, cerneala tipografică fină, hîrtia superioară?

Citim documentele vremii — corespondența unor membri ai redacției cu conducerea partidului comunist, articole, manifeste... Studiem amintirile — publicate sau aflate în manuscrisele comuniștilor, patrioților care au lucrat în redacție (Grigore Preoteasa, George Macovescu, Ilie Zaharia, Petre Iosif și alții) și în tipografia ilegală (Traian Cerbu, I. Pîncu, M. Andreescu etc.). Treptat prin fața ochilor noștri se succed imaginile filmului care se va turna cîndva, al istoriei „României libere" ilegale.

Acolo unde literele dansau...

...Cîteva persoane lucrează, în locuința conspirativă a partidului unde se află instalată tipografia ilegală, zi și noapte, uneori 24 de ore din 24, pentru a asigura apariția la timp a gazetei. „Literele mărunte dansau în fața noastră..." se spune într-o scrisoare a redacției din 7 februarie 1944. Aici fiecare face de toate: culege, corectează șpalturile, numără semnele, machetează... „Nu o dată — își amintește I. Pîncu — din cauza lipsei de litere se gravau în plumb literele ce lipseau pentru a termina cuvîntul din manifest sau ziar. Ele trebuiau să fie atît de perfecte, încît să nu poată fi observate de experții Siguranței, care datorită varietății mari a caracterelor de litere folosite... își îndreptau atenția asupra întreprinderilor poligrafice mari."

Se socotește folosirea optimă a fiecărui centimetru de hîrtie: formatul redus, specific publicațiilor ilegale, impune economisirea maximă a spațiului afectat fiecărui articol. Redacția, care funcționează în afară, păstrînd legătura printr-un singur tovarăș cu tipografia ilegală, caută formele cele mai adecvate publicistice, de obicei articole, apeluri, corespondențe scurte; fiecare cuvînt trebuie să comunice ceva cititorilor, să educe, să mobilizeze, să contribuie la organizarea luptei antifasciste.

Condițiile grele ale ilegalității se repercutează asupra legăturilor redacției cu tipografia. Uneori articolele sosesc cu întîrziere și, neputînd fi dactilografiate, manuscrisele sînt descifrate anevoios la micul bec electric... Alteori se ivesc dificultăți neașteptate în procurarea hîrtiei, cernelurilor...

Scoaterea tirajelor din tipografia ilegală se făcea cu mii de precauțiuni. Pachetele cuprinzînd cîte 2 000—2 500 de exemplare,

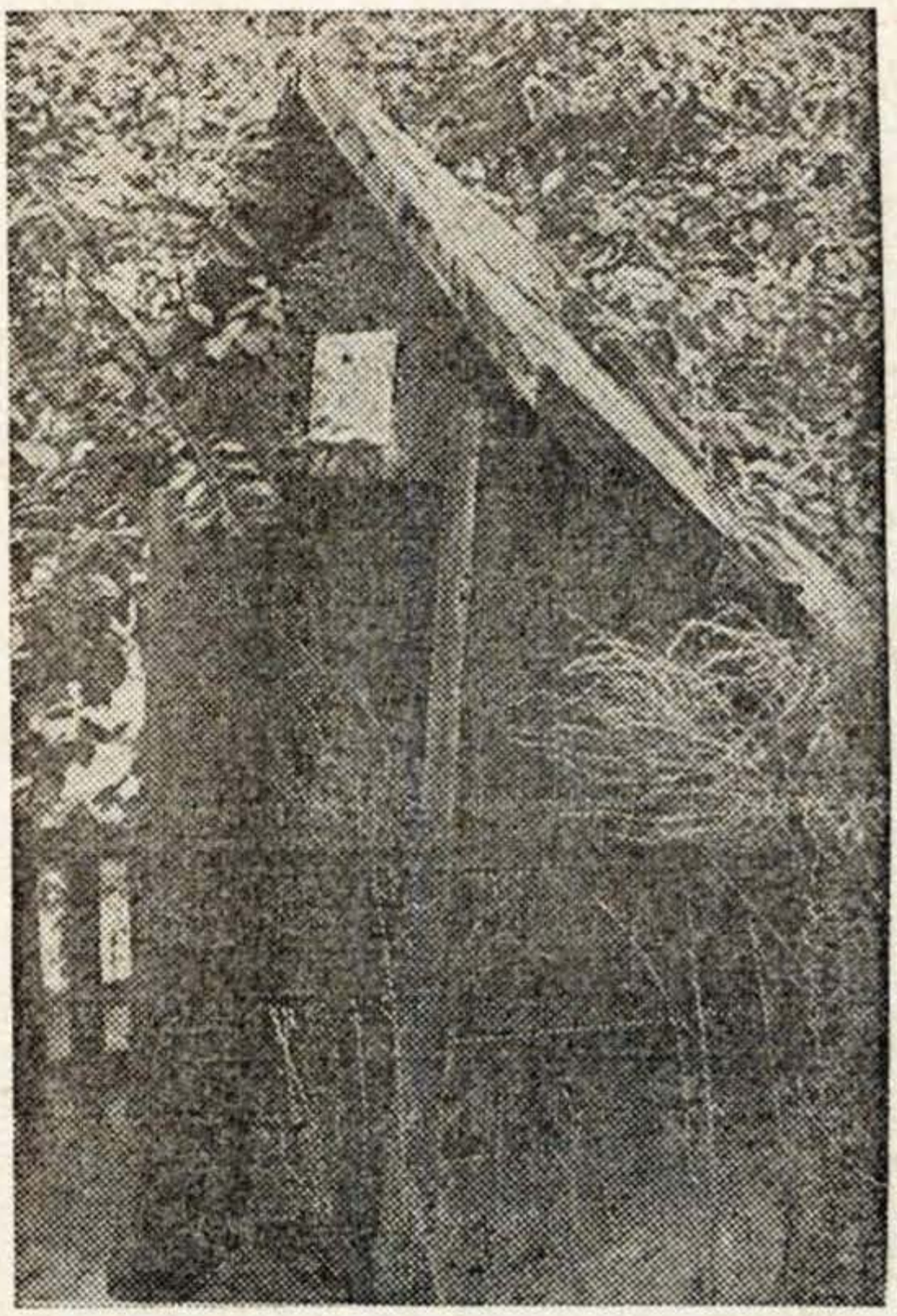

Adăpostul în care se tipărea „România liberă" ilegală în timpul bombardamentelor. (machetă)

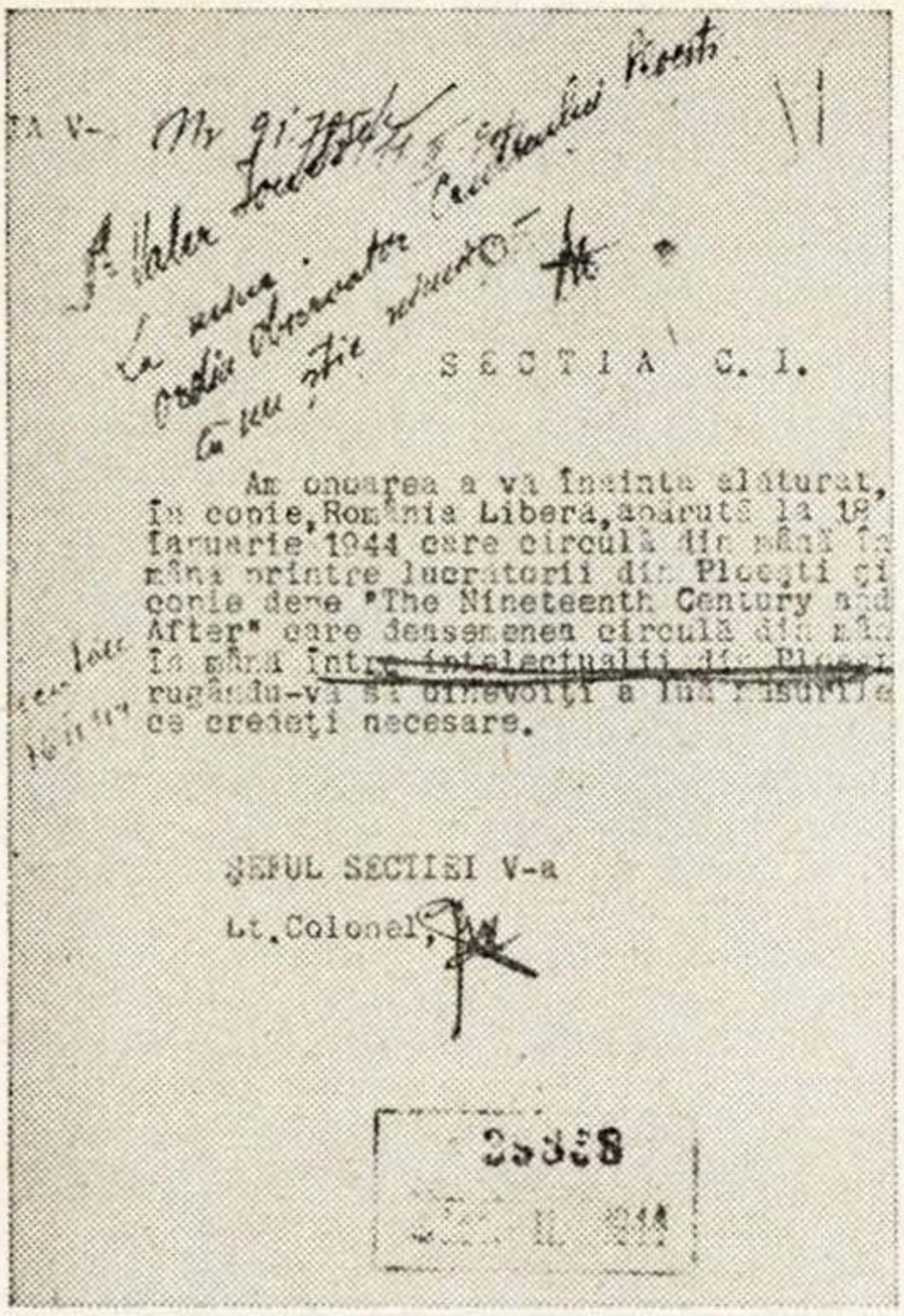

SECTIA C. I.

Am onoarea a vă înainta alăturat, în copie, România Liberă, apărută la 15 ianuarie 1944 care circulă din mână în mână printre lucrătorii din Ploeşti şi copie după "The Nineteenth Century and After" care deasemenea circulă din mână în mână între intelectualii din Ploeşti rugându-vă să dispuneţi a lua măsurile ce veţi găsi necesare.

ŞEFUL SECŢIEI V-a
Lt. Colonel

Notele Siguranţei informau, alarmate, răspîndirea gazetei ilegale în cele mai diferite categorii sociale...

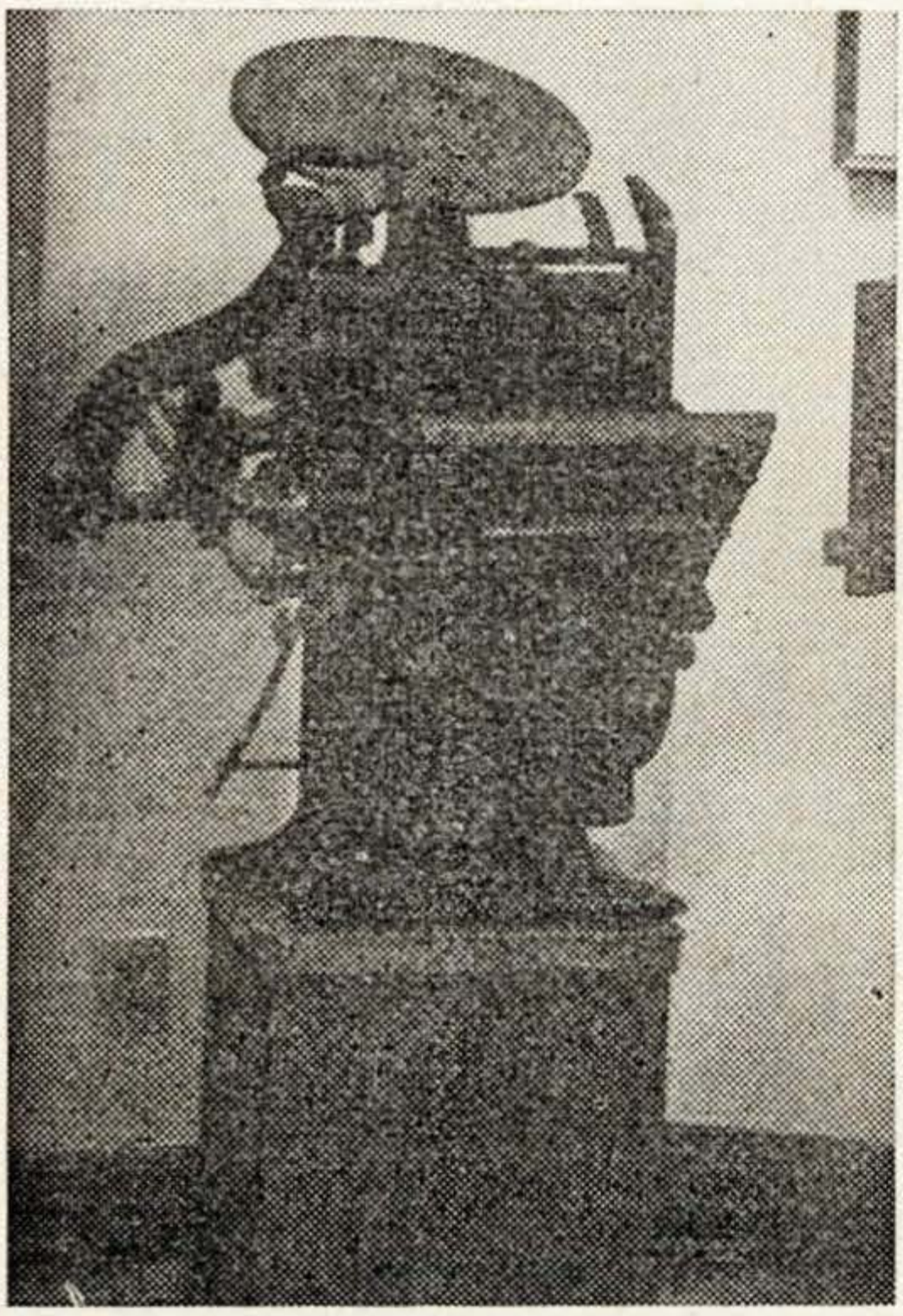

Maşină „Boston" la care se imprima material ilegal

erau transportate, de obicei noaptea, la locurile dinainte stabilite, de unde erau preluate de aparatul de difuzare. În unele cazuri se foloseau drept ambalaje cutii de ciocolată sau de bomboane purtînd emblema unor mari magazine...

Ziua victoriei

Zilele şi nopţile se scurgeau greu, extenuarea fizică şi nervoasă îşi spuneau din ce în ce mai mult cuvîntul. Se aflau în tipografie oameni care nu părăsiseră locuinţa conspirativă de luni întregi, care nu mai aveau, practic, legături cu familiile dragi, cu prietenii... În vara anului 1944 unul dintre ei s-a îmbolnăvit grav. Şi poate, pînă la sfîrşit, unii n-ar fi rezistat dacă n-ar fi fost însufleţiţi de idealul nobil căruia îi consacraseră întreaga activitate şi dacă n-ar fi simţit, permanent alături, partidul comunist, larga mişcare patriotică, antifascistă. În acele zile de mari încercări, conducerea P.C.R. a ştiut să insufle încredere acelui mănunchi de oameni care asigurau tipărirea literaturii ilegale, îndrumîndu-i îndeaproape şi uşurîndu-le, pe cît era posibil, condiţiile de muncă şi de viaţă : «Am primit ultimul număr din „România liberă", lucrat după metoda propusă de voi şi acceptată de noi — se spunea într-o scrisoare a conducerii P.C.R. din 25 iunie 1944. Gazeta a fost executată bine din punct de vedere tehnic şi materialul a fost bine aranjat, după importanţă... fără lipsuri şi greşeli». E greu de imaginat astăzi cîte nădejdi, cîte speranţe se clădeau şi creşteau în acele momente de maximă concentrare a energiilor poporului român pentru salvgardarea patriei prin declanşarea marelui act plămădit de comunişti pentru popor — insurecţia.

22 august 1944, ajunul insurecţiei armate. Ultimul număr ilegal al gazetei „România liberă" se afla sub tipar în tipografia din strada Şcoala Floreasca nr. 34.

23 august 1944. Străzile capitalei, ţara toată clocotesc de freamătul istoricului eveniment. O ediţie specială a „României libere" — primul ziar patriotic apărut în noile condiţii — dă glas sentimentelor maselor populare, de neţărmurită bucurie pentru victoria obţinută, de hotărîre în lupta pentru succesul deplin al insurecţiei, pentru nimicirea fascismului şi eliberarea întregului teritoriu al patriei de armatele hitleriste, pentru o Românie democratică.

Numele ziarului, întruchipînd dorinţa fierbinte a comuniştilor, a tuturor patrioţilor, de a vedea eliberată România de sub jugul fascist, ne e drag, pentru că gazeta e a noastră, cu rădăcinile implîntate în magma fierbinte din care au izbucnit luminile eliberării, ale revoluţiei şi făptuirilor contemporane.

INOROGUL DE PE BLAZONUL LUI NICOLAUS OLAHUS

CORNELIU ALBU

Sînt cunoscute împrejurările care l-au determinat pe umanistul Nicolaus Olahus să întovărășească, în pribegia ei, pe regina văduvă a Ungariei, proclamată apoi, în 1531, prin voința fratelui ei Carol Quintul, regentă a Țărilor de Jos. Timp de zece ani, fiul lui Ștefan Olahus de la Argeș a îndeplinit, la Bruxelles, funcțiile de secretar și de consilier, remarcîndu-se nu numai ca om politic și diplomat, ci și ca istoric și literat.

Încercările lui de a părăsi acele „teritorii îndepărtate" au fost, constant, dejucate de regentă. Dar cum revenirea ei pe tronul pierdut, în urma dezastrului de la Mohács, devenise cu neputință, iar prezența prestigiosului Nicolaus Olahus în Ungaria corespundea unei reale necesități, la insistențele celuilalt frate al ei, regele Ferdinand, regenta Maria a consimțit să renunțe, în 1542, la serviciile lui Olahus.

Revenit în Ungaria, unde i se promisese un episcopat, Nicolaus Olahus era dornic de liniște, voind să se dedice studiilor. Îl ispitea mai cu seamă aprofundarea limbii grecești, în care făcuse remarcabile progrese, ajutat de maeștrii recomandați de bunul lui prieten, Erasmus din Rotterdam, sau de profesorii Universității celor trei limbi de la Louvain. De asemenea, el intenționa să ducă la bun sfîrșit promisiunea de a amplifica și desăvîrși „Hungaria" — monografie istorică, geografică, economică și etnografică.

Calitățile excepționale dovedite ca diplomat, serviciile aduse Ungariei, ca și întinsele lui legături cu personalitățile epocii l-au smuls însă pentru totdeauna preocupărilor literare și istorice. În 1543, Nicolaus Olahus a fost numit episcop de Zagreb. Concomitent a fost numit și cancelar al regatului.

Drumul spre ultimele demnități ale statului, pentru care se simțea pe deplin pregătit și îndreptățit (episcop de Agria, arhiepiscop și regent), îi era larg deschis. Dar tocmai în vederea acestui scop, curtea imperială și regală se simțea obligată ca titlul de noblețe al lui Nicolaus Olahus, fără de care ocuparea funcțiunilor superioare nu se putea concepe în epoca aceea, să nu fie o moștenire de la tatăl său, Ștefan Olahus, ci o recompensare specială a eminentelor servicii aduse Ungariei în cei mai grei ani ai existenței sale. Iată de ce, Paul de Warda, arhiepiscopul de Strigoniu, a întocmit, la 23 noiembrie 1548, din ordin, un nou act de înnobilare *(nova nobilitate)* pentru Nicolaus Olahus.

În introducere, documentul preciza că o putere politică nu poate să dăinuiască decît rezemîndu-se pe colaborarea celor buni, „care îi depășesc pe ceilalți prin virtute și prin neam".

Referitor la strămoșii lui Nicolaus Olahus, documentul evidenția strălucitele virtuți ale ascendenților marelui umanist: „Cît privește neamul tău, sîntem informați din relatarea demnă de crezare a unor credincioși siguri ai noștri, că tu îți ai obîrșia chiar din cei mai vechi conducători ai poporului valah, fiind fiul lui Ștefan Olahus, un bărbat remarcabil, pe vremea căruia chiar unii din familia ta au fost principi în Dacia Transalpina, care este astăzi patria valahilor". După ce sublinia motivele care-l determinaseră pe tatăl lui Nicolaus Olahus să se refugieze în Transilvania, ca și repetatele lui refuzuri de a reveni la Tîrgoviște ca voievod, cu ajutorul vărului său, regele Matei — care i-a oferit bani și oaste — se releva faptul că Ștefan Olahus „a trăit în Transilvania cu demnitate, așa cum se cădea virtuților lui. Îndeplinind astfel magistraturile, se spune că și în timpul vieții s-a bucurat de mare admirație din partea tuturor și că, murind, a fost regretat de toți".

Un deosebit interes prezintă caracterizarea lui Nicolaus Olahus, cu indicarea principalelor etape ale vieții lui: „Toate cele ce se pomenesc (în legătură cu cele de mai sus — n.n.) sînt podoabele prea strălucite ale originii și neamului tău, pe care tu, luîndu-te la întrecere cu virtutea părintelui tău, ți-ai propus, încă din copilărie, nu numai să le păstrezi, ci chiar să le sporești. Ai venit la curtea fostului rege serenisim Vladislau, socrul nostru prea iubit. Aici, atît prin propria ta strădanie, cît și prin societatea și intimitatea celor mai de seamă bărbați, ți-ai agonisit laudele învățăturii, virtuții și statorniciei ca pe o făclie. Astfel încît regele următor, excelentisimul principe Ludovic, și serenisima lui soție, regina Maria, sora noastră prea iubită, te-au luat printre secretarii și consilierii lor... Apoi tu ai urmat-o, cu rîvnă,

astfel încît ți-ai cîștigat lauda curajului și a statorniciei. Îndemnați de aceasta, noi, mai tîrziu, cînd am inaugurat această domnie asupra Ungariei, te-am făcut custode și tezaurar al bisericii din Alba Regală și te-am ales în rîndurile secretarilor și consilierilor noștri. Pe cît de deosebită a fost credința ta față de regină, tot atît de strălucitoare a fost și bunăvoința ei față de tine".

În cuvinte elogioase este apreciată activitatea de peste un deceniu a lui Nicolaus Olahus la curtea din Bruxelles : „În Belgia te-ai purtat astfel încît și cei mai de vază și cei mai de rînd, toți te-au iubit, te-au cultivat și te-au respectat, iar învățații te-au apreciat și te-au admirat pentru excelenta cunoaștere a tuturor artelor frumoase, pentru priceperea în limba greacă și latină, pentru talentul la scris și la vorbă, cît și pentru capacitatea ta poetică... Cu toate că aceeași serenisimă soră a noastră nu ți-a îngăduit, cu ușurință, să te îndepărtezi de curtea sa, totuși, impresionată de însemnătatea lucrărilor pe care le avea de făcut pe lîngă noi, n-a îndrăznit să le încredințeze oricui... iar noi luînd în considerare amintirea credinței și statorniciei arătată stăpînei, reginei, în împrejurările și primejdiile cele mai mari, ca și pietatea, erudiția, prevederea și îndemînarea ta, care s-au remarcat în toate acțiunile tale, te-am numit, concomitent, episcop de Zagreb și cancelar al nostru... Cu cîtă strălucire te-ai purtat, în ce privește ducerea la îndeplinire a acestor însărcinări, și cît de mare a ajuns bunăvoința noastră față de tine, se vede, cu prisosință, din aceea că ai primit de la noi cinstirea pe care nu obișnuim s-o acordăm decît celor legați de noi prin rudenie sau celor mai de frunte prin neam și demnitățile pe care le ocupă, adică cinstea de a fi naș fiicei noastre Johanna".

Nu sînt trecute cu vederea nici însușirile războinice ale episcopului și cancelarului Nicolaus Olahus : „...În expediția saxonă, ai fost gata, peste tot, să te porți așa cum se cuvine unui bărbat destoinic, valoros și credincios. După terminarea cu bine și după plan a războiului, te-am transferat din episcopatul de Zagreb, pe care l-ai condus spre cea mai mare laudă, în cel de Agria, a cărui demnitate și însemnătate a fost totdeauna, în regatul nostru, prima după arhiepiscopat... Dar pentru ca mărturia favoarei noastre față de tine să nu se reverse numai asupra ta, ci și asupra întregii tale familii, noi, în deosebita noastră bunăvoință și dintr-o înclinație spontană a sufletului nostru, îți dăm întărire și, pe cît este nevoie, te dăruim cu o nouă noblețe, pe tine mai întîi". Reînnobilarea se resfrîngea și asupra Ursulei și Ileanei, surori, asupra urmașilor acestora, precum și a urmașilor lui Matei, fratele lui Nicolaus Olahus, fost primar al Orăștiei (decedat în 1536).

Cu acest prilej, i s-a atribuit lui Nicolaus Olahus un blazon care cuprindea și unele părți componente folosite și mai înainte de el. Partea din mijloc a blazonului era ocupată de un inorog *(monoceros)* de culoare albă. „Se spune că inorogul — relatează documentul — este cel mai sălbatic dintre fiare, dar și cel mai nobil. Toate neamurile nobile care au stăpînit cîndva lumea, au fost viteze și nobile ca inorogul. Or, printre acestea, valahii, conaționalii tăi, nu au cîtuși de puțin originea cea mai de pe urmă. Într-adevăr, se știe că ei se trag chiar de la Roma, cetatea stăpînă a împărățiilor, și că au fost așezați într-o parte foarte bogată a Daciei, care se numește Transalpina, spre a opri incursiunile vecinilor dușmani în provinciile romane. De aceea, ei chiar și acum pe limba lor se numesc romani. Inorogul reprezintă deci noblețea, dar în același timp și spiritul tău. Căci ceea ce la o fiară este sălbăticie, la om se numește vitejie, calitate de care neamul tău a excelat, dînd naștere multor conducători dintre cei mai vestiți. Printre aceștia se spune că au strălucit, în chip cu totul deosebit, atît Ioan Huniadul, tatăl vestitului rege Matia, cît și strămoșii tăi".

Redactarea acestui important document semnat de către Ferdinand de Habsburg — în care, alături de meritele lui Nicolaus Olahus se stăruiește atîta asupra originii și a virtuților neamului său — dovedea că, la mijlocul secolului al XVI-lea, adevărul despre istoria poporului român, despre originea și permanența sa în cuprinsul pămîntului pe care-l locuia devenea tot mai cunoscut în Europa. Chiar și editorul lui Ni-

Sigilii folosite de Nicolaus Olahus:

1 *Episcop de Zagreb*

2 *Episcop de Agria*

3 *Mitropolit primat*

4 *Span al Comitatului Hont*

5 *Blazonul atribuit lui Nicolaus Olahus în 1548*

colaus Olahus din 1763, Adamus Franciscus Kollarius (1718—1783), consilier aulic și director al bibliotecii imperiale din Viena, a crezut că este de datoria lui să adauge, fiind convins că spune adevărul, o notă la capitolul al XIX-lea al lucrării „Hungaria", din care reținem : „Valahii, în limba lor, își zic Rummuny (români — n.n.), adică romani și socot că vorbesc rummunyieschte, adică în limba romanilor... Acestea le-am constatat, eu însumi, cînd, aflîndu-mă într-o misiune de stat la Oradea, am avut prilejul să stau de vorbă cu ei".

Cronicarul Gh. Șincai numește, pe drept cuvînt, acest document „Diplomatul cel vestit". El este unul dintre puținele documente provenite de la curtea aulică maghiară care au un asemenea limbaj. Prin el se confirmau calificativele date de Universitatea celor trei limbi de la Louvain lui Nicolaus Olahus prin savantul Petrus Nannius, care-l numește „optimus et erudissimus omnicum doctorum patronus" ca și acela al elveția-nului Johannes Cynglus, care-l considera „poeta orantissimus".

În documentul de înnobilare din 1548 se reflectă direct sau indirect, și sentimentele nobile pe care Nicolaus Olahus le nutrea pentru originea sa românească. „Fiul județului din Orăștie — scria N. Iorga — a fost mai mult într-o țeară care era și a lui, lîngă un tron care fusese al Corvinului Mateiaș, fruntaș, scriind latinește, al bisericii catolice : Olahus, adică Românul. Și în cartea lui despre Ungaria, el amintește neamul din care s-a ridicat, domnii munteni de pe vremuri din care era mîndru că se trage". Imaginea plaiurilor natale, atît ale lui cît și ale strămoșilor, Nicolaus Olahus n-a uitat-o niciodată. Scriind elegia „La moartea fratelui meu, Matei", el propune un epitaf care să cuprindă printre altele : „Țara de peste Carpați, dintr-o vestită viță, viață-mi dădu ; fost-am doar oaspete aici".

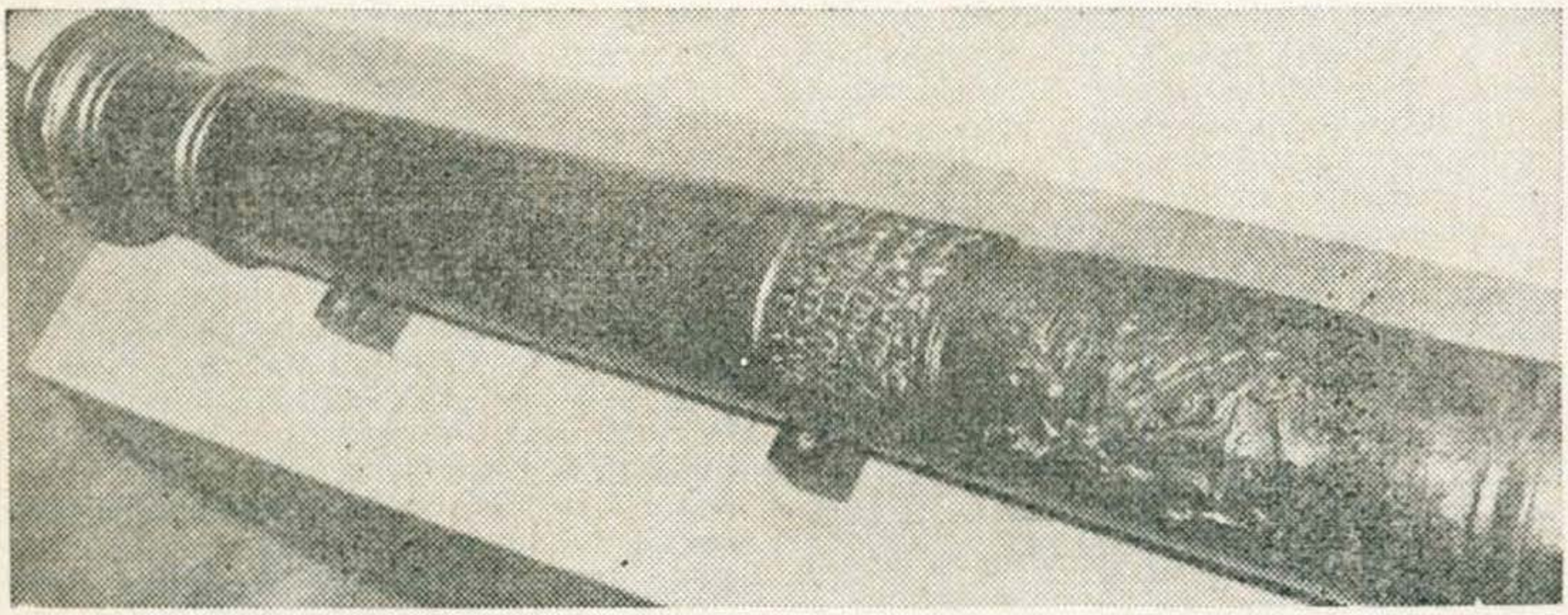

Mulaj făcut în 1930 după un tun al lui Nicolaus Olahus, expus în Muzeul Militar Central (originalul se află în Muzeul de război din Viena)

iulie 1943
debarcarea
în Sicilia

MAFIA RĂMÎNE „NEUTRĂ“

I. STROESCU

În 1936 Salvatore Luciano, cunoscut și sub porecla de „Lucky“ (norocosul), era stăpînul absolut al lumii interlope din New York. Imperiul său cuprindea aproape întreaga piață a stupefiantelor din Statele Unite, precum și numeroase alte ramuri de activitate a gangsterilor americani, de la jocurile de noroc din tripourile clandestine pînă la contrabanda de aur și pietre prețioase. Instalat într-un apartament al celui mai luxos hotel new-yorkez, „Waldorf Astoria“, Luciano era partener de poker al cîtorva senatori, oaspete al petrecerilor organizate de consilierii municipali, gazdă pe iahtul său a primarilor din Los Angeles, San Francisco și Salt Lake City.

Era apogeul unei cariere care începuse pe vremea prohibiției. De atunci data și porecla lui : răpit de o bandă rivală, Luciano a fost îndelung torturat pentru a dezvălui sediul unui mare depozit de alcool. În fața stoicei sale rezistențe, concurenții s-au abătut de la regulă și nu l-au ucis. A doua zi, toată lumea îi spunea „Norocosul“. În 1931, el a ocupat „tronul“ banditismului din S.U.A., tron rămas vacant în urma morții violente a predecesorului său Giuseppe Masserio. Cel care provocase această moarte era, evident, Luciano.

Spre sfîrșitul lui 1936, sub presiunea unei opinii publice din ce în ce mai indignate de crimele rămase nepedepsite ale gangsterilor, Thomas Dewey, procurorul general al New York-ului, l-a arestat pe Luciano, reușind totodată să adune suficiente probe pentru a obține condamnarea lui la 60 de ani de temniță, ceea ce însemna practic închisoarea pe viață.

...Toamna lui 1942. Au trecut nouă luni de cînd Statele Unite au intrat în cel de al doilea război mondial. La penitenciarul din Clinton, unde își ispășește pedeapsa, Luciano primește vizita unui ofițer superior din Serviciul de informații al S.U.A. Contrar regulamentului, la discuție nu asistă nici un gardian. Peste cîteva zile ofițerul revine. Peste încă o săptămînă are loc a treia vizită. După zece zile, Luciano este mutat la penitenciarul din Great Meadows, mult mai confortabil decît cel din Clinton. Pușcăriașul începe să primească și să trimită scrisori. Vizitatorii — în uniformă sau în civil — devin din ce în ce mai numeroși. La un moment dat, Luciano capătă permisiunea de a părăsi pentru cîteva ore închisoarea. Nu trece mult și „învoirile“ devin tot mai frecvente și mai de lungă durată. Nimeni nu înțelege nimic, începînd cu directorul penitenciarului. Dar este timp de război și ordinele sînt ordine, mai ales atunci cînd vin de la foruri militare foarte înalte, așa cum se întîmplă în cazul de față.

La mai bine de trei decenii după evenimentele menționate mai sus, un autor american, William Bronstone, furnizează o explicație pentru bizara comportare a autorităților față de fostul „țar al crimei“. Iată ipoteza lui.

O forță a întunericului

Veche organizație teroristă pusă în slujba marilor proprietari funciari, Mafia din Sicilia — ca de altfel din tot restul Italiei — a sprijinit fascismul încă de la apariția sa. În ciuda unor divergențe locale între reprezentanții lui Mussolini și conducătorii Mafiei, acordul cel mai deplin domnea între ei pe temele fundamentale ale unei politici comune : reprimarea feroce a oricărei încercări din partea maselor populare de a-și revendica drepturile și de a protesta împotriva exploatării. Arma preferată atît de

Paraşutişti aliaţi pregătindu-se pentru debarcarea în Sicilia

„cămășile negre", cît și de „mafiosi" era crima rămasă nepedepsită. O dată cu începutul războiului și venirea în Italia a trupelor germane, Mafia a colaborat, la fel de strîns, cu hitleriștii, ajutînd Gestapoul la urmărirea, arestarea și asasinarea luptătorilor patrioți.

Primăvara anului 1943. La 13 mai se încheie campania din Africa de Nord, o dată cu capitularea forțelor germano-italiene aflate acolo. Comandamentul suprem americano-britanic pune la punct planul de invazie a Europei. Primul stadiu este atacarea Italiei. Prima etapă a primului stadiu este debarcarea în Sicilia. În termeni de cod, această acțiune poartă numele de „Operația Husky".

Superioritatea aeriană a aliaților este zdrobitoare. Între 1 noiembrie 1942 și 1 iunie 1943, Italia a pierdut 2 190 de avioane, alte 1 790 fiind grav avariate. Dintr-un total de 900 de aparate de care dispune pe hîrtie, numai 300 sînt capabile de luptă. În Sicilia situația este și mai gravă. În iulie 1943, pe aerodromurile acestei insule nu se află decît 79 de avioane italiene. Acaparată pe frontul sovietic, aviația germană nu poate oferi nici ea un sprijin prea consistent : totalul aparatelor sale aflate în Italia nu depășește cifra de 780, printre care numai 200 sînt de tip modern — Messerschmitt 109.

Pe mare și pe uscat, disproporția de forțe în favoarea aliaților este de asemenea uriașă. Tonajul vaselor de luptă americane și engleze este de aproape 16 ori mai mare decît al bastimentelor italiene și germane. Efectivele terestre pe care le angajează în luptă comandamentul aliat sînt de aproape patru ori mai numeroase decît cele ale forțelor Axei Berlin-Roma.

Și totuși, cei care răspund de „Operația Husky" nu se simt liniștiți. Generalii americani Eisenhower și Patton, amiralul britanic Cunningham și ofițerii celor două state majore se tem de o dîrză rezistență, care riscă să le pricinuiască pierderi mari. Toate mijloacele sînt bune pentru a diminua acest risc. Folosirea unui cadavru — care îmbracă falsa identitate a ofițerului englez de pușcași maritimi William Martin, pentru a înșela serviciul de spionaj german și a-l face să creadă că debarcarea va avea loc în Grecia și în Sardinia — face și ea parte din variatul arsenal utilizat de aliați pentru micșorarea primejdiei de care se tem.

„Este momentul în care cineva — nu se știe exact cine — își amintește de Mafia, scrie William Brostone. *Există perspectiva ca liderii ei, compromiși de colaborarea cu fascismul și hitlerismul, să se opună din răsputeri invadatorilor americani și britanici. Ce ar fi dacă s-ar realiza o apropiere cu această forță a întunericului sau cel puțin o neutralizare a ei? Fără îndoială, procedeul n-ar fi tocmai-tocmai moral. Dar considerentele etice nu au constituit niciodată preocuparea principală a comandamentului aliat... Ideea este acceptată cu interes. Se pune numai problema căii pe care să se stabilească contactul. Atunci căpitanul Donald Maxwell, care ca civil a lucrat la procuratura orașului New York, își amintește de Lucky Luciano și de legăturile acestuia cu filiala americană a Mafiei siciliene... Spre surpriza lui, Maxwell află că aceeași inspirație a avut-o și fostul lui coleg, Craig Gillmore, maior în Serviciul de informații al S.U.A., rămas în țară. Gillmore a luat încă din octombrie contact cu Luciano... La începutul lui iunie 1943, Maxwell este trimis*

de urgență în Statele Unite. Misiunea lui : captarea bunăvoinței și a colaborării unui gangster condamnat practic la închisoare pe viață".

O batistă galbenă cade din cer

Între coasta septentrională a Africii și Sicilia, mica insulă Pantelleria, fortificată de italieni și prezentată de propaganda fascistă drept un Gibraltar al Axei, este ocupată de aliați într-o singură zi, la 11 iunie, după un intens bombardament aerian și naval. La 25 iunie intră în funcțiune aerodromul construit de englezi pe insula Gozo, din apropierea Maltei. În felul acesta aviația americană și britanică dispune de bazele necesare pentru a asigura „umbrela protectoare" a debarcării.

„Operația Husky" este fixată pentru noaptea de 9 spre 10 iulie 1943. În zilele de 2 și 3 iulie, bombardierele aliate de tip „Fortăreața zburătoare", „Liberator" și „Wellington" lansează 1 520 de tone de bombe pe aerodromurile siciliene, îndeosebi asupra celor din vecinătatea imediată a localităților Catania și Gerbini.

Vasele destinate transporturilor de trupe sînt adunate în șase porturi ale coastei africane, de la Oran în Algeria, pînă la Sfax în Tunisia. Pentru prima oară vor fi utilizate ambarcațiuni de tip I.S.T. și I.C.T., capabile să se deplaseze atît în apă cît și pe uscat.

Convoaiele de nave se pun în mișcare în seara de 8 iulie. Ele se îndreaptă mai întîi spre Malta, de unde urmează să cotească în direcția nord, pentru a debarca pe americani pe țărmul situat la vest de Capul Correnti — extremitatea sudică a Siciliei — iar pe englezi la est, în golful Gela, aflat între acest Cap și portul Siracuza. Vremea se strică în timpul nopții, vîntul atingînd puterea 7 pe scara Beaufort, ceea ce înseamnă de fapt furtună. Cei mai mulți dintre soldați suferă de pe urma răului de mare. La un moment dat, valurile sînt atît de înalte, încît amiralul american Hewitt are intenția să propună amînarea expediției și înapoierea vaselor la bazele lor. Cu mare greutate îl conving meteorologii că situația atmosferică se va îmbunătăți.

În seara de 9 iulie, la ora 9, primele unități ale convoiului defilează în strîmtoarea dintre Malta și Gozo. Un ceas și jumătate mai tîrziu, radarurile germane din Sicilia înregistrează pe ecranele lor apariția acestor unități. Dar artileria de coastă a Axei nu reacționează : tirul lor este prea scurt pentru a atinge vasele. Luna dispare la ora 11, dar noaptea este luminoasă și cerul împestrițat de stele. În dimineața zilei de 10 iulie, la ora 4,35, primul val de asalt american debarcă pe o plajă situată la vest de rîulețul Salso.

Frontul capătă repede o lărgime de 40 de kilometri. Cei aproximativ 350 000 de soldați germani și italieni sînt răspîndiți pe toată insula, dar generalul Guzzoni, mai prevăzător decît colegul său hitlerist Kesselring, și-a concentrat forțele exact în locul unde apar anglo-americanii. Două divizii blindate italiene, susținute de divizia blindată „Hermann Goering", cu alte cuvinte toate tancurile pe care le are Axa în Sicilia, se găsesc acolo. Le înfruntă cei 3 400 de parașutiști americani ai diviziei aeropurtate 82, comandate de colonelul Gavin (care ulterior va deveni general, ambasador al Statelor Unite în Franța și unul din cei mai hotărîți adversari ai intervenției S.U.A. în Vietnam). Parașutiștii lui își îndeplinesc cu succes sarcina de a dezorganiza liniile de comunicații ale blindatelor germane și italiene.

Acțiunea aliaților se lovește de numeroase dificultăți tehnice. Amfibiile americane se împotmolesc fie în mîlul de la fundul mării, fie în nisipul plajelor. Unele din instalațiile lor funcționează cu întîrziere, astfel încît soldații nu le pot părăsi destul de prompt și cad victimă bombardamentelor efectuate de Stukas-urile naziste. Acestea reușesc și o lovitură în plin asupra distrugătorului „Maddox", care se scufundă imediat, cu aproape întreg echipajul său.

Se mai produc și alte încurcături : fără a avertiza comandamentul marin și al armatei terestre, aviația americană lansează la 11 iulie o nouă operație de parașutare, care coincide cu un atac aerian al avioanelor germane. În confuzia care ia naștere semnalele de recunoaștere ale aparatelor americane nu sînt identificate pe sol și tunurile antiaeriene debarcate deschid focul. Douăzeci și trei de avioane ale S.U.A. sînt astfel doborîte de propria lor artilerie.

Primele detașamente britanice pe plajele Siciliei

Un incident, care din fericire nu antrenează pierderi de vieți omenești, are loc în ziua de 13 iulie, cînd tezaurul diviziei 45 americane se rătăcește pe una din plaje. Locotenent-colonelul Rouch caută vreme de două săptămîni lăzile conținînd două milioane de dolari bancnote și le găsește pe jumătate acoperite de apă. Cîteva sute de soldați „de încredere" se vor ocupa, timp de o săptămînă, cu uscarea prețioaselor hîrtii verzi.

La 14 iulie englezii ocupă destul de ușor orașul Siracuza și baza navală de la Augusta, situată la 30 de kilometri spre nord. Cu 415 ani înaintea erei noastre, Alcibiade spunea : „Căderea Siracuzei va duce oricînd la căderea întregii Sicilii". Pronosticul lui se confirmă și de data aceasta : la 22 iulie este ocupat Palermo, iar la 17 august aliații sînt stăpînii întregului teritoriu al Siciliei. Rămășițele forțelor Axei au fost evacuate, prin strîmtoarea Messina, în Italia continentală.

Operația Husky

Dacă acesta este, schițat în mod foarte sumar, programul după care se desfășoară „Operația Husky", în ce constă însă rolul Mafiei ?

„La 14 iulie 1943, o batistă de mătase galbenă cade din cerul Siciliei, istorisește William Bronstone. *Ea este împodobită cu o singură literă, un L brodat din mătase neagră. Cîteva ore mai tîrziu un soldat italian o predă căpitanului său care, fără să înțeleagă nimic, o bagă în buzunar. A doua zi, un alt exemplar al aceleiași batiste coboară în curtea lui Calogero Vizzini, din orășelul Villalba. Vizzini este în momentul acela șeful Mafiei siciliene. Pentru el nu încape îndoială : L nu poate însemna decît inițiala lui Luciano".*

După cum apreciază autorul american, mesajul gangsterului new-yorkez, care urmează la 48 de ore după parașutarea batistei de identificare, are în esență următorul conținut : dacă nu se va opune trupelor americane și britanice, dacă nu va da nici un ajutor naziștilor și fasciștilor în cursul „Operației Husky", Mafia nu va avea de suferit de pe urma vechii sale colaborări cu Mussolini și Hitler. Este suficientă adoptarea unei atitudini de neutralitate, pentru ca aliații să șteargă cu buretele toate păcatele ei anterioare.

Se pare că nu numai Calogero Vizzini, ci și principalii săi „locotenenți" au primit cu mult entuziasm tîrgul, căci prețul pe care îl aveau de plătit era extrem de convenabil. Într-adevăr, nu se cunoaște vreo acțiune ostilă din partea „mafiosilor" la adresa aliaților, așa cum nu se cunoaște vreun caz de sprijinire directă a forțelor Axei de către ei în cursul „Operației Husky". E drept însă că nimeni nu poate cita măcar un singur exemplu în care adepții Mafiei să fi luat fățiș armele împotriva hitleriștilor și fasciștilor.

În studiul pe care îl consacră acestei probleme, William Bronstone menționează o serie de fapte de natură să demonstreze o evidentă bunăvoință a autorităților americane față de reprezentanții Mafiei. Cel mai frapant este cazul lui Lucky Luciano însuși. În vara lui 1943, deci după succesul debarcării în Sicilia, sentința care l-a condamnat la închisoare pe 60 de ani este revizuită pe neașteptate. Ironia soartei face ca același Thomas Dewey, care prin rechizitoriul său a obținut verdictul, să comute pedeapsa, în noua sa calitate de guvernator al statului New York, reducînd-o la 9 ani și 6 luni de detențiune. La începutul lui februarie 1946, Luciano este eliberat și expulzat în Italia. Peste 16 ani, în ianuarie 1962, el va muri pașnic, în locuința sa din Neapole.

La fel de concludente sînt și celelalte date furnizate de Bronstone. Din primul tanc american sosit la Villalba coboară caporalul Damiano Lumina. Sub respectabila uniformă se ascunde de fapt unul din cei mai temuți ucigași din solda lui Luciano. Sarcina lui este de a pune la punct detaliile convenției încheiate cu Calogero Vizzini.

Dar în rîndurile armatei americane există atunci — cel puțin așa susține William Bronstone — și ofițeri superiori care aparțin filialei americane a Mafiei. Printre ei se numără maiorul Beehr și colonelul Poletti, care vor fi de altfel arestați în 1945 pentru afacerile de bursă neagră la care au participat, alături de un grup de speculanți și traficanți din Sicilia.

Printre numele citate de Bronstone ca aparținînd unor „mafiosi" americani debarcați în primele zile ale „Operației Husky" se includ Marcello di Carlo, Antonio Chifalo, Antonio Schullaci, Giovano Caputo, Joe Pici și Giuseppe Luca — toți gangsteri arhicunoscuți și membri ai bandei lui Lucky Luciano.

În sfîrșit, o ultimă și importantă dovadă în sprijinul tezei lui Bronstone o constituie faptul că autoritățile americane nu au luat nici o măsură de sancționare a „mafiosilor", chiar în cazurile flagrante în care colaborarea lor cu fascismul dusese la uciderea a sute de oameni. Mai mult, atunci cînd britanicii au trecut la asemenea măsuri în sectoarele ocupate de ei, stăruitoare intervenții verbale și scrise din partea unor ofițeri americani au dus, de cele mai multe ori, la eliberarea inculpaților.

«„Operația Husky" a fost fără doar și poate unul din faptele de arme majore ale celui de al doilea război mondial, scrie în încheiere William Bronstone. *Dar pare la fel de incontestabil că, printre rezultatele mai puțin spectaculoase si mult mai puțin pozitive ale acestei remarcabile acțiuni, trebuie socotită și spălarea de păcate a Mafiei, fapt care a dat acestei criminale organizații un nou elan în anii postbelici».*

microarhiva „magazin istoric“

I. PROCLAMAREA NEUTRALITĂŢII ROMÂNIEI ÎN AUGUST 1914

II. DE VORBĂ CU ŢĂRANII MOLDO-VLAHI ÎN LIMBA LATINA

III. „ASTĂZI VICIUL STĂ LÎNGĂ REGE ŞI CONDUCE...“

O scrisoare inedită a reginei Maria

Asasinarea prințului moștenitor Franz Ferdinand, pe străzile orașului Sarajevo, a oferit curților imperiale din Viena și Berlin pretextul mult așteptat pentru dezlănțuirea războiului. Începea prima conflagrație mondială, rezultat al ciocnirilor de interese imperialiste între cele două mari blocuri de state : pe de o parte — Franța, Anglia, Rusia (Antanta), pe de altă parte — Germania și Austro-Ungaria (Tripla Alianță). Fiecare dintre ele erau decise să impună împărțirea lumii în conformitate cu propriile interese, să acapareze noi sfere de influență ; redistribuirea imperiilor coloniale era un obiectiv principal al disputei.

Imediat după declanșarea războiului, marile puteri încep să exercite o insistentă presiune politică și diplomatică asupra României, cu scopul de a o atrage în război. Puterile Centrale, îndeosebi, care vedeau pe drept cuvînt în Carol I un exponent al imperialismului german, acționează energic pentru aderarea României la Tripla Alianță.

Documentele pe care le prezentăm sînt revelatoare pentru poziția fruntașilor vieții politice românești și a monarhiei față de cele două grupuri de state beligerante în momentul izbucnirii primului război mondial.

În acea perioadă crucială, unirea într-un singur stat a românilor devenise o necesitate stringentă, impusă de însuși mersul înainte al societății românești. Victoria in război a Puterilor Centrale ar fi constituit o piedică în calea satisfacerii dezideratului unității noastre naționale. De aceea, din primele zile ale războiului, în țară se intensifică puternicul curent de opinie publică împotriva oricărui sprijin militar acordat Triplei Alianțe. Totodată, opinia publică manifesta serioase rezerve și temeri și în privința politicii promovate de blocul imperialist al Antantei.

În Consiliul de coroană din august 1914 — cînd s-a proclamat neutralitatea României — cu excepția bătrînului Petre Carp, regele Carol nu a putut găsi nici un fruntaș politic care să-i urmeze orientarea funestă. Deși a rămas izolat, regele a dat, pînă la sfîrșitul vieții, o adevărată bătălie pentru intrarea României în război alături de Austro-Ungaria și Germania, încercînd, fără succes, să impună aplicarea tratatului încheiat în secret cu Puterile Centrale încă din 1883.

Corespondența secretă dintre regele Carol și împărații Franz Joseph și Wilhelm, completează cu aspecte noi cunoașterea unuia dintre cele mai dramatice momente din istoria țării noastre.

NORA Z. MUNTEANU

1

1914, iulie 28, Băile Ischl

TELEGRAMA

CĂTRE MAIESTATEA SA REGELE CAROL

Serbia n-a îndeplinit cerințele guvernului meu și, afară de aceasta, trupele sîrbe fără o declarație prealabilă de război, au provocat o bătălie. De aceea eu am dat azi ordin armatei mele să deschidă ostilitățile împotriva forțelor combatante sîrbe ; spre acest pas m-a determinat convingerea că numai pe această cale pot asigura popoarelor mele pacea durabilă și dezvoltarea lor netulburată. Prietenia ta de atîția ani, precum și legătura plină de încredere care ne unește, sînt o chezășie că, în acest ceas grav, vei întîmpina cu sinceră înțelegere hotărîrile luate de mine.

FRANZ JOSEPH

2

1914, august 14, Castelul Peleș

SCUMPE VERE[2],

La începutul evenimentelor războinice, care s-au desfășurat neașteptat de repede, eu eram pătruns de obligațiile mele și am făcut pregătirile cele mai urgente în legătură cu ele. De aceea n-a fost nevoie de telegrama ta, în care situația gravă este expusă într-un mod atît de clar, pentru a mă convinge de necesitatea de a face să intre în vigoare tratatul încheiat între noi. În acest sens am avut consfătuiri amănunțite cu guvernul meu, căruia i-am cerut să dispună măsuri corespunzătoare. Miniștrii mei mi-au declarat că ei n-ar putea lua asupra lor răspunderea unei decizii atît de grele fără a convoca un mare Consiliu de coroană, în care să fie atrași foștii președinți ai consiliilor de miniștri și foștii miniștri din toate partidele.

Această conferință a trebuit, din nefericire, să fie amînată cu aproape o săptămînă, deoarece oamenii de stat cei mai de vază se aflau în străinătate și nu puteau fi găsiți cu ușurință. Tot așa, un mare număr de generali și ofițeri de stat major se aflau în concediu, astfel încît dispozițiile pentru mobilizarea armatei mele au suferit o amînare. Între timp evenimentele s-au precipitat în așa fel, încît guvernul meu a ajuns în situația cea mai dificilă, care a fost îngreuiată și de atitudinea nesigură a statelor vecine. Rusia și țările balcanice au venit cu întrebări, care au rămas fără răspuns. Afară de aceasta, opinia publică a început să se agite foarte tare și să ia o atitudine puțin prietenească față de Tripla Alianță.

În sfîrșit, s-a întrunit Consiliul de coroană, căruia eu i-am arătat în cuvinte clare situația primejdioasă și i-am atras atenția asupra obligațiilor luate. Totodată, mi-am exprimat dorința de a se alcătui un guvern din toate partidele, spre a influența asupra stării de spirit generale, puțin favorabile, și spre a putea intra în acțiune cu maximum de greutate.

După o discuție de trei ore, în care am pus în joc toată elocvența mea și am respins în modul cel mai hotărît argumentele aduse (cu excepția d-lui Carp, care însă este părăsit de partizanii lui), [Consiliul de coroană] s-a pronunțat totuși, cu o unanimitate la care nu mă așteptam, împotriva aplicării tratatului, cu justificarea că casus foederis din această situație nu obligă România să intre în luptă, invocînd expresia textuală a articolului „sans provocation aucune", și s-a declarat pentru neutralitate. Atitudinea Italiei a atîrnat, din nefericire, greu în această hotărîre. Eu am protestat energic împotriva acestei interpretări, care nu este valabilă la izbucnirea unui război european, ce poate deveni decisiv pentru viitorul României.

După ce m-am văzut părăsit de miniștrii mei și de toți oamenii politici influenți — căci nici unul din ei n-a fost dispus să constituie un guvern în condițiile puse de mine — am împiedicat cel puțin o declarație de neutralitate absolută și am cerut ca redactarea să sune în sensul că România își va apăra granițele. Dinspre care parte, este de la sine înțeles, clar ; o alăturare la Rusia a fost respinsă, cu aceeași unanimitate, ca fiind de neconceput.

Nutresc speranța că în felul acesta ni s-a lăsat mînă liberă pentru viitor și că se va mai găsi un pretext pentru a intra în acțiune.

Nu e nevoie să mai dau asigurări cît de mult sufăr din cauza situației momentane și a stării de spirit necugetate a țării mele ; dificultățile sînt greu de învins, căci eu nu pot începe singur, fără un guvern responsabil, un război față de care întreg poporul se împotrivește.

Cu toate acestea, vor fi luate toate măsurile militare, pentru ca în cazul dat să se găsească înarmat.

Asigurîndu-te din nou de devotamentul meu credincios, însoțesc cu dorințele cele mai fierbinți faptele de arme strălucite ale armatei tale și rămîn

al tău credincios văr
CAROL

---

[1] Arhiva istorică centrală, fondul Casa regală, dosarul nr. 43/1914, fila 1. O telegramă cu conținut asemănător, prin care se cerea intrarea României în război alături de Puterile Centrale, a trimis și Wilhelm al II-lea, împăratul Germaniei.

[2] Loc. cit., dosarul nr. 84/1914, filele 1—2. Telegrama este adresată lui Wilhelm al II-lea.

3

1914, septembrie 4, Sinaia

MAIESTĂȚII SALE ÎMPĂRATULUI ȘI REGELUI WILHELM[3]

Inima întreagă este înclinată să intervină imediat în aceste lupte uriașe, în care armata austriacă se apără atît de eroic împotriva unei puteri mai mari.

Deocamdată starea de spirit este atît de agitată, încît este greu să conving țara mea despre folosul și importanța intervenției noastre. Nu atît problema Transilvaniei, cît politica austriacă din ultimul an este exploatată aici în modul cel mai neplăcut. O presă, în parte bine plătită, acuză Austria că vrea să distrugă Tratatul de la București și să nimicească succesele obținute de noi. În mod secundar, se mai face caz și de simpatiile față de Franța, ceea ce însă are mai puțină influență. Toate aceste piedici ar putea fi, în cele din urmă, învinse, dacă aș putea găsi un guvern care să se declare dispus să execute politica mea cu toate mijloacele de care dispun. Acum voi face tot ce-mi este cu putință spre a pune un zăgaz curentului nerezonabil ; pentru aceasta însă e nevoie de timp și bani.

Am reușit deja să cîștig un număr mic de bărbați politici, ceea ce însă nu este suficient pentru a răsturna opinia publică, care clocotește puternic. Inima mea de soldat jubilează la orice știre despre mărețele victorii care au fost dobîndite sub conducerea ta perspicace și care vor rămîne unice în istorie.

CAROL

4

1914, septembrie

TELEGRAMĂ

CĂTRE MAIESTATEA SA REGELE[4]

Am primit telegrama ta, pentru care îți mulțumesc, și văd din ea că în forul tău interior te afli de partea noastră și îți dai seama ce ceas important a sunat și pentru destinul viitor al României. Sper în mod cert că tu, ca un Hohenzollern autentic, nu vei lăsa să treacă pe lîngă tine, nefolosită, această oră, că vei ști să învingi curentele opuse din țara ta și să duci cu forța poporul tău spre lupta cea mare și plină de perspective. Sînt convins că acest lucru îți este ușurat de progresele pe care trupele germane și austriece le-au făcut pînă acum neîncetat, cu ajutorul lui Dumnezeu. Chiar acum primesc știrea despre căderea orașului Maubeuge, unde au căzut în mîinile noastre 40 000 de prizonieri și 400 de tunuri. Vei putea spune filofrancezilor din țara ta că o rezistență îndelungată a Franței nu poate să aducă decît o nenorocire și mai mare asupra acestei nefericite țări și a capitalei sale. O colaborare a României ar contribui, fără îndoială, la accelerarea păcii.

WILHELM

II

Existența îndelungată a jugului străin a frînat stabilirea unor contacte mai strînse între români și alte popoare. Fiecare succes în lupta pentru independență a însemnat, în aceste condiții, și un pas înainte spre spargerea barierelor artificiale care tindeau să izoleze Țările române de celelalte state. Acest proces s-a accelerat în a doua jumătate a secolului trecut, sub impulsul nemijlocit al celor trei mari evenimente istorice: Revoluția de la 1848, Unirea Principatelor din 1859 și cucerirea independenței în 1877.

Străinătatea avea, tot mai deplină, revelația existenței aici, de o parte și de cealaltă a Carpaților, a unui popor cu o istorie milenară și cu un trecut glorios, pe care vicisitudinile nu-l putuseră clinti de pe pămînturile unde trăise și muncise dintotdeauna, unde primise cu pîine și sare oaspeții veniți cu intenții prietenești, dar luptase, în același timp, pentru a-și apăra, cu prețul oricăror jertfe, casa de musafirii nepoftiți. Focul sacru al ideii restabilirii unității arsese nestins, cînd mocnit, cînd tumultuos, veac de veac, și era limpede că nici o forță nu putea să împiedice mersul inexorabil al poporului român spre împlinirea destinului său.

Relatările diplomaților americani, din care reproducem mai jos cîteva fragmente, nu erau singulare. Aprecierile făcute de reprezentanții Franței, Belgiei, Rusiei, Italiei, Angliei etc. cuprind, în veacul trecut, formulări similare, care, în alți termeni, exprimă același interes pentru români și pentru țara lor. Este important faptul că tocmai cunoașterea mai profundă a istoriei poporului român a avut o influență considerabilă asupra politicii altor state, în adoptarea unor poziții mai lucide și mai realiste în problemele care frămîntau națiunea română.

dr. VASILE ARIMIA
VALENTINA COSTACHE

[3] Loc. cit., dosarul nr. 57/1914, fila 1.
[4] Loc. cit., dosarul nr. 60/1914, fila 1.

microarhiva „magazin istoric"

1

Raportul statistic din 13 februarie 1863, întocmit de W. W. Thomas jr. U.S.V., Consul Galaţi [1]

Moldova şi Valahia s-au unit într-o singură conducere în 5 februarie 1859.

Nu s-a făcut pînă acum un recensămînt oficial în această ţară, dar populaţia se apreciază a fi în număr de 5 000 000.

Moldo-Vlahia este nominal supusă Turciei, dar tributul n-a fost plătit de trei ani şi probabil că nici nu va mai fi plătit.

Această ţară este condusă de un domnitor ales, pe viaţă, de popor şi de o Adunare de 132 de membri, care sînt aleşi de respectivii lor alegători pentru o durată de trei ani. Această Adunare se întruneşte în sesiune anuală la 1 ianuarie, dar poate fi convocată sau amînată oricînd de către domnitor.

Oraşele şi tîrgurile sînt conduse de prefecţi numiţi de domnitor.

Sediul guvernului este Bucureştiul, în Muntenia.

Forţa militară constă din 28 000 de soldaţi : infanterie, cavalerie şi şase baterii formate şi instruite după metodele franceze.

Mai există şi o companie mică de marină care s-a organizat de curînd la Galaţi ; aceasta este instruită pentru a folosi tunul la bord, întrucît o canonieră franceză staţionează la Galaţi.

Limba în această ţară este latina ; este drept, o latină populară, dar latină, şi studentul care în colegiul său mănăstiresc a socotit moartă limba care i-a furnizat frazele rafinate ale lui Virgiliu şi textul concis al lui Tacitus, este plăcut surprins că poate vorbi în aceeaşi latină cu ţăranii moldo-vlahi care stau la ceasul apusului în faţa căsuţelor lor acoperite cu stuf.

Secretul limbii se explică, dacă ne amintim că principatele au format cîndva provincia romană Dacia, cucerită de Traian. Din legiunile romane care s-au stabilit, apoi, aici, se trag locuitorii de astăzi care, cu mîndrie, se numesc ei înşişi români în baza dialectului lor roman.

Biserica grecească a oprimat poporul printr-o desfăşurare costisitoare a religiei. O treime din pămîntul principatelor este deţinut de către această biserică.

Restul pămîntului este împărţit în domenii mari între categoria de seniori feudali numiţi boieri. Pe fiecare moşie locuiesc cam trei sute de ţărani. Fiecare ţăran care este cap de familie deţine coliba sa şi o mică parte de pămînt, independent de al boierilor, cu singura excepţie importantă că este obligat să lucreze 65 de zile pe an pentru stăpînul domeniului.

În 1855, şerbii, în număr de aproximativ 35 000, au fost eliberaţi iar în prezent şerbia este interzisă prin lege.

America, Anglia, Franţa, Rusia, Austria, Italia, Belgia şi oraşele libere şi hanseatice, sînt reprezentate prin consuli, la Galaţi (portul principal al principatelor), iar Prusia, Suedia, Norvegia, Danemarca şi Olanda prin vice-consuli [...]

[1] Arhivele Statului Bucureşti, Arhiva istorică centrală, corespondenţa Consulatului S.U.A. în România, microfilm T. 384, rola 1, fragmente din raportul din 13 februarie 1863. Originalul în limba engleză.

2

Raportul nr. 36 din 10 septembrie 1872 [2]

Românii care locuiesc cele două mari lanţuri ale Carpaţilor pînă la gurile Dunării sînt un popor de origine latină descendenţi ai coloniştilor romani aduşi în vechea Dacie. Trăsăturile, portul, obiceiurile şi mai ales limba lor, par să ateste în suficientă măsură acest fapt [...]

Limba română derivă din latină, dar sub influenţa dacilor, slavilor şi grecilor s-a schimbat mult şi au fost introduse numeroase cuvinte străine. Totuşi este mai apropiată de limba mamă decît limba franceză, spaniolă şi chiar italiană, şi verbele ei, care constituie jumătate din limbă, nu au suferit decît mici modificări.

3

Raportul nr. 10, din 1880, noiembrie 16 [3]

România poate fi socotită a fi în prosperitate. Agricultura înfloreşte, comerţul prosperă şi sînt motive să credem că ţara va continua să facă progrese materiale. Ţinînd seama de starea de lucruri prezentă, trebuie să ne amintim că în perioada războiului Crimeii, comerţul exterior abia exista, pămîntul, aflat în întregime în mîinile boierilor sau ale bisericii, era lucrat cu şerbi şi producea recolte bogate, dar întrucît nu erau drumuri era foarte greu să fie duse pe piaţă. Din fericire, hotărîrea puterilor europene, îndrumate de Anglia şi Austria, ca cele două provincii, Moldova şi Valahia, să

[2] Arhivele Statului Bucureşti, Arhiva istorică centrală, corespondenţa Consulatului S.U.A. în România, microfilm T. 235, rola 2, fragmente din raportul nr. 36, din 10 septembrie 1872. Originalul în limba engleză.

[3] Arhivele Statului Bucureşti, Arhiva istorică centrală, corespondenţa Consulatului S.U.A. în România, microfilm T. 285, rola 2, raportul nr. 10, din 16 noiembrie 1880. Originalul în limba engleză.

rămînă pentru totdeauna separate, a eşuat. Prin forţa evenimentelor, provinciile s-au unit sub conducerea unui principe străin, locuitorii s-au guvernat singuri pe baza celor mai liberale principii şi prosperitatea ţării a fost o consecinţă.

Caracterul retrograd al monarhiei, cupiditatea şi amoralitatea de la Palat sînt astăzi binecunoscute cititorilor, graţie lucrărilor de specialitate, culegerilor de documente, memoriilor etc. publicate de-a lungul anilor.

Tema nu este, desigur, nici pe departe epuizată. Dar, reluînd-o aici, nu o facem atît pentru a pune în lumină noi fapte, cît pentru a releva un aspect inedit : părerile membrilor fostei dinastii despre ei înşişi. *O regină care-şi urăşte fiul, un rege care-şi tiranizează mama, un prinţ pervertit de propriul tată sînt realităţi pe care le-am putea considera de domeniul ficţiunii dacă n-ar fi rostite, fără menajamente, într-o scrisoare particulară, de însăşi regina Maria.*

Pe fundalul profundelor contradicţii social-economice şi politice, fricţiunile, cancanurile, meschinăriile, şicanele, intrigile de la Palat nu erau decît o furtună într-un pahar cu apă. Cunoaşterea lor nu este, însă, lipsită de interes pentru întregirea imaginii unei lumi pe care istoria a înmormîntat-o de mult.

SANDA RACOVICEANU

Dedjine, Belgrad, martie 19, 1931*

4

Raportul nr. 13 din 1891, mai 28 [4]

Vechea Dacie a fost timp de secole terenul contradicţiilor armate. Aici cîmpiile mănoase au fost adesea pustiite, distruse, vitele ridicate şi oamenii luaţi din casele lor. Teritoriul a fost împărţit de puterile învecinate ca urmare a războiului. [...] Tot ceea ce a rămas au fost Valahia şi Moldova — care au plătit tribut anual suzeranului lor, sultanul Turciei, pentru presupusa protecţie, în timp ce marile puteri vecine anticipau o timpurie împărţire a terenurilor minunat de productive, care au rămas încă neposedate.

III

DRAGĂ ROXO, [1]

Mă aflu aici cu Rosebud [2], dar noi sîntem atît de obişnuite cu persecuţiile, am trăit atît de mult în timp de război, încît consider că este de neînţeles cum pot astăzi să scriu liber şi, pur şi simplu, să pun scrisoarea la poştă.

Regimul instaurat în ţară de fiul meu este atît de trist, încît mai degrabă nu aş vorbi despre aceasta.

Devine din ce în ce de nesuportat, aşa încît adesea ne întrebăm cu toată seriozitatea dacă este pe deplin în toate minţile. Ar putea fi o explicaţie în ceea ce s-a întîmplat înainte, dar el are şi acţiuni perfect rezonabile, ceea ce te pune pe gînduri, aşa încît mereu cazi în cursă. Din cînd în cînd, există o licărire de speranţă că s-ar putea duce o viaţă normală alături de el, cu o politeţe reciprocă, dacă nu admite mai mult, dar mereu sîntem decepţionaţi, înşelaţi. Este nespus de trist să fii nevoit să vezi cît de greşit acţionează, distrugîndu-şi cu iuţeală popularitatea uimitoare de acum nouă luni. Ce blestem apasă pe capul acestui biet băiat, de ce e sortit să semene dezastrul în jurul lui ? Ce este greşit în el ? Este cu totul tragic să-i vezi, unul după altul, pe cei care au crezut în el, considerînd că a fost o victimă, lămurindu-se treptat de adevărul pe care tatăl său şi cu mine l-am ştiut întotdeauna. Asist la aceste terori, neputincioasă, eu însămi prost tratată, desconsiderată, jignită zilnic din ce în ce mai mult şi fără putinţă de a ajunge la inima lui. Alături de el este un om groaznic, tînăr şi teribil de vulgar şi josnic [3]. Este consilierul principal. Acest om este agentul central al distrugerii. Nominal, secretarul său, această creatură a devenit atotputernică. Este ca şi cum ai citi o poveste îngrozitoare, un adevărat roman de senzaţie, unde figura eroului este cea a unui prieten linguşitor într-un film, pe care, în momentul cînd apare, îl recunoşti ca fiind cel ce va seduce tînăra fată şi va fura banii tatălui. Şi toţi dintre

---

[4] Arhivele Statului Bucureşti, Arhiva istorică centrală, corespondenţa Consulatului S.U.A. în România, microfilmul T. 727, rola 3, raportul nr. 13 din 28 mai 1891, fragment. Originalul în limba engleză.

* Arhivele Statului Bucureşti, Arhiva istorică centrală, fond Casa regală, Regina Maria, V, 5 072.

[1] Roxana Weingartner, soţia dirijorului Felix Weingartner.

[2] „Boboc de trandafir", nume simbolic dat reginei Marioara a Serbiei.

[3] Se referă la Puiu Dumitrescu, secretarul particular al regelui.

noi, care am putea deschide ochii lui Raxel[4], făcînd propuneri, sîntem daţi la o parte, oricine a încercat să-i deschidă ochii, pentru a-l preveni pe ce drum îngrozitor merge, n-a mai avut a doua oară prilejul de a fi în apropierea lui, a fost imediat pedepsit şi dat afară. El n-a făcut altceva decît să dezamăgească, rînd pe rînd, pe toţi oamenii politici, ca şi cum ar fi atotputernic şi s-ar putea juca cu ei aşa cum n-ar îndrăzni s-o facă nici un rege mai înţelept şi cu o reputaţie perfectă. El răspîndeşte „răzbunarea şi ura" acoliţilor lui josnici şi oricine este ceva „mai bine" este repudiat ca nefiind competent pentru minunatul său regim nou. Îşi varsă răzbunările una după alta, deşi declarase în faţa Parlamentului, cînd a devenit rege, că a venit pentru a iubi şi ierta „fără răzbunare şi ură", au fost cuvintele exacte, dar chiar a doua zi s-a apucat, în mod deliberat şi de neconceput de vindicativ, să frîngă un gît după altul, să dea afară oamenii şi să le distrugă viaţa şi cariera. La început n-am putut şi nu am voit să cred, dar încetul cu încetul a trebuit să recunosc că a fost o acţiune de distrugere şi răzbunare meschină, atît de nepotrivită cu un rege, încît m-a făcut să mă înfior.

Felul în care s-a purtat cu Jasmin[5], este ca un roman prost, n-a fost insultă sau persecuţie pe care să nu o născocească pentru a-i distruge viaţa, şi aşa stricată ; el a folosit chiar copilul ca mijloc de răzbunare şi Jewan[6] este pervertit sistematic pentru a scoate din el orice urmă de educaţie pe care i-a dat-o ea. I s-a permis să fumeze şi să înjure, să fie grosolan şi lacom şi să asculte conversaţii oribile. Este pus laolaltă cu fetiţele, copii precoci ai favoriţilor săi, şi nu are în compania sa nici un băiat.

Timp de două săptămîni, în timpul sărbătorilor de Crăciun, eu şi cu Wandeye[7] am fost, pe neaşteptate, în graţiile lui. Am avut ultima licărire de nădejde că-i vom putea cîştiga încrederea şi astfel vom încerca şi-l vom pune, poate, pe un drum bun, dar cred că diavolul de lîngă el a văzut că noi cîştigăm teren şi că acest lucru trebuie oprit. A fost atît de bine oprit, încît, în prezent, nu m-a văzut înainte de plecarea mea şi nici nu şi-a luat măcar rămas bun.

Purtare de neconceput. Iar eu, crezînd că-i pot cîştiga inima şi încrederea, am făcut orice sacrificiu, şi nu mi-am mai văzut prietenii. Dar acum s-a terminat ! Nici un fel de sacrificiu din partea mea. Îmi scutur toată umilinţa şi voi trăi aşa cum vreau şi mă voi vedea cu cine vreau. Cu binele se poate face orice cu mine, dar cu ură nimic. Ura mi-a redat libertatea întreagă. Cu dragostea m-ar fi subjugat, dar el a călcat în picioare dragostea.

Astăzi viciul stă lîngă rege şi conduce...

Este îngrozitor să pleci şi să o laşi pe biata Jasmin cu trista ei soartă. Dar fiecare cuvînt al meu spus în apărarea ei nu aduce decît ameninţări triste asupra ei şi asupra mea.

Să-i oprească Dumnezeu mîna la timp, înainte de a sări în aer el însuşi şi noi toţi cu el.

Stau aici pînă luni. Apoi la Paris, pînă la 27 (Ritz), după aceea la St. Briac. Ille et Vilaine pînă la 20 aprilie, cînd mă duc la Langenburg Würtemberg la căsătoria dragului nostru Friedel cu cea mai drăguţă din toate verişoarele grecoaice, Margareta, cea mai mare fată a lui Andrei.

După aceasta. sper să fac o vizită la Umkirch, lîngă Freiburg, la Hohenzollerni, unde cred că vom putea aranja să ne vedem într-un fel sau altul. Plănuiesc să mă înapoiez acasă după 10 mai, pentru a evita acea zi naţională, pe care ne este imposibil să o petrecem împreună cu el. Ai mai auzit vreodată ceva atît de trist. 17[8] a fost operat la Paris, de Martel, de o complicaţie la o fractură. Nu l-am văzut de peste nouă luni.

Ce fel de viaţă mă aşteaptă de acum înainte, nu ştiu. În ultima instanţă, Branul şi Balcicul sînt proprietăţile mele incontestabile, dar printre alte atenţii filiale, el mi-a oprit toţi banii lăsaţi de tatăl său, nerecunoscînd codicilul din testamentul lui F.[9] De asemenea, m-a doborît în diverse feluri, aşa încît trăiesc cu foarte multă economie şi nu călătoresc cu o doamnă de onoare.

Iată, succint, tabloul, după cum vezi, unul nu prea frumos. Sper că ieşiţi din nou bine. Mi-a părut rău să aud despre neplăcerea de la Paris a lui Anew[10].

Ce triste au devenit vieţile noastre.

Toată dragostea de la o inimă împovărată, alteia.

Vahdah[11]

---

[4] Carol al II-lea.
[5] Nume convenţional al reginei Elena.
[6] Este vorba de Mihai.
[7] Arhiducesa Ileana de Habsburg.
[8] Este vorba, probabil, de Barbu Ştirbey.
[9] Se referă la regele Ferdinand.
[10] Dirijorul Felix Weingartner.
[11] Unul din pseudonimele reginei Maria.

CONSTANTIN I. CANTO
ȘTEFAN II. CANTO
CONSTANTIN BRÂNCOVEANU
CONSTANTIN III. CANTO
MATEIAS III. CANTO
CONSTANTIN II. CANTO
CONSTANTIN BRÂNCOVEANU
CONSTANTIN BRÂNCOVEANU
CONSTANTIN BRÂNCOVEANU

Într-o zi de la începutul lunii martie 1714, pe străzile înguste și pline de străini ale vestitei mahalale a Fanarului din Constantinopol, prin furnicarul de oameni adunați aici din toate colțurile lumii, se deslușea silueta zveltă a unui om îmbrăcat în straie europene. Cu pași repezi, vioi, cu ochelarii pe nas și cu nelipsita lui geantă de piele de Cordoba, medicul levantin Antonio Corea se îndrepta către unul din pacienții săi. Antonio Corea era o figură puțin cunoscută la Constantinopol. Pînă a se stabili în metropola de pe malul Bosforului, venind din Roma, medicul cutreierase cîteva țări. Poposind și pe la București, petrecuse cîțiva ani la curtea lui Constantin Brîncoveanu, cu care a discutat însemnate subiecte de cultură și artă. Prinsese simpatie pentru domnul român, care îl uimise prin cultura vastă și multilaterală, prin gustul său pentru frumos.

Poate că medicul nici nu și-ar fi adus aminte de Constantin Brîncoveanu, dacă n-ar fi intervenit un fapt, pe cît de banal, pe atît de hotărîtor pentru viața domnitorului. Aflat la pacientul său, Antonio Corea asistase la discuția purtată între pacient și un prieten al casei, secretar al marelui vizir. Nu cunoștea prea bine limba turcă, însă a putut să înțeleagă că „Vlahbeiul", cum îl numeau sfetnicii sultanului pe Constantin Brîncoveanu, ieșise din grațiile Porții. Fiind declarat rebel, urma să fie mazilit, să i se confiște toate averile și să fie întemnițat, cu întreaga sa familie, la Istanbul.

Pe timpul călătoriilor sale, Antonio Corea văzuse și auzise multe, și bune și rele, dar ceea ce îi fu dat să audă acum era nemaipomenit. Îl cunoștea prea bine pe Brîncoveanu pentru a fi sigur că se comitea o groaznică nedreptate. Ieșind din casa pacientului său, Corea alergă la un grec din Fanar, cunoscut ca om de încredere al domnului Țării Românești. Întocmi împreună cu acesta o scrisoare despre primejdia ce-l aștepta pe Constantin Vodă în cel de al 26-lea an al domniei lui. Apoi, în mare taină, o expedie la București.

...Cînd a primit scrisoarea, Brîncoveanu se afla în palatul său, înconjurat de sfetnici.

Șezînd pe tronul său acoperit cu catifea roșie de Persia, domnul dădu citire, cu voce tare, rîndurilor scrise de bunii prieteni din Constantinopol. La auzul înfricoșătoarei vești, pentru a-l liniști pe vodă, boierul Crețulescu, cum susține Del Chiaro, secretarul personal al lui Brîncoveanu, a exclamat : *„Măria Ta, Paștele e pe aproape. I-o fi trebuind grecului bani de sărbători și a întrebuințat mijlocul acesta pentru a-ți stoarce galbeni"*.

Mînios, vodă a rupt scrisoarea în văzul tuturor, spunînd cu amărăciune : *„Ducă-se dracului, cobitor de vești rele"*.

Mai grijulie, doamna Maria își rugă soțul să plece din nou la Tîrgoviște, căci, spunea ea, acolo, spre Transilvania, se va afla mai în siguranță decît la București. Poate că vodă ar fi dat ascultare rugăminților ei dacă o boală n-ar fi ținuit la pat pe fiica lor Stanca, văduva lui beizadea Radu Ilieș. Orice leac folosit pentru însănătoșirea ei se dovedi de prisos. Într-una din zile, domnița Stanca, prinsă în mrejele morții și chinuită de halucinații, își chemă mama și surorile. Înainte de a-și da sfîrșitul, cu ochii tulburați, ea arătă pe peretele din fața palatului, cum o ceată de turci îl prind pe domn și-l pun în lanțuri, pentru a-l duce la Istanbul. Să fi fost oare, cum zice Del Chiaro, „semnul unei iminente nenorociri"... ?

O NUNTĂ CARE N-A MAI AVUT LOC...

Pieirea lui Vodă Constantin Brîncoveanu fusese plănuită încă din anul 1711, după bătălia de la Stănilești. Dacă înfăptuirea ei a fost tărăgănată încă trei ani, aceasta s-a datorat faptului că sultanul voia să aibă cît mai multe dovezi împotriva domnului Țării Românești. Desigur, temeiurile hotărîrii luate de Poarta otomană au fost puternic influențate de plîngerile invidioase ale fugarilor sau de dușmănia ce i-o purta contele Poniatowski, omul lui Carol al XII-lea, or de ura ce o nutreau Talaba, agentul lui Rakoczi, Mihail Racoviță sau Nicolae Mavrocordat, care rîvneau la tronul țării, precum și mulți alții, care stăteau pe capul sultanului și al marelui vizir, pentru a isprăvi o dată cu „bogatul" și „trădătorul" de Brîncoveanu.

De existența unor bogății la curtea domnească se dusese vestea atît în Europa, cît și în Orientul Apropiat. Monumentalitatea și frumusețea palatelor ridicate de Constantin Brîncoveanu la București și Mogoșoaia, la Potlogi și Brîncoveni, bogăția, eleganța și gustul cu care erau împodobite interioarele acestora, au uimit și au stîrnit invidia multora. La Istanbul, „Vlahbeiului" Constantin Brîncoveanu i se spunea „Altîn-Bey", adică „prințul aurului".

Evenimentele din vara anului 1711, care au culminat cu războiul ruso-turc și bătălia de pe malurile Prutului, de la Stănilești, au făcut ca activitatea politico-diplomatică a lui Brîncoveanu să sufere un eșec. De altfel, acestui eșec i se datora atribuirea, de

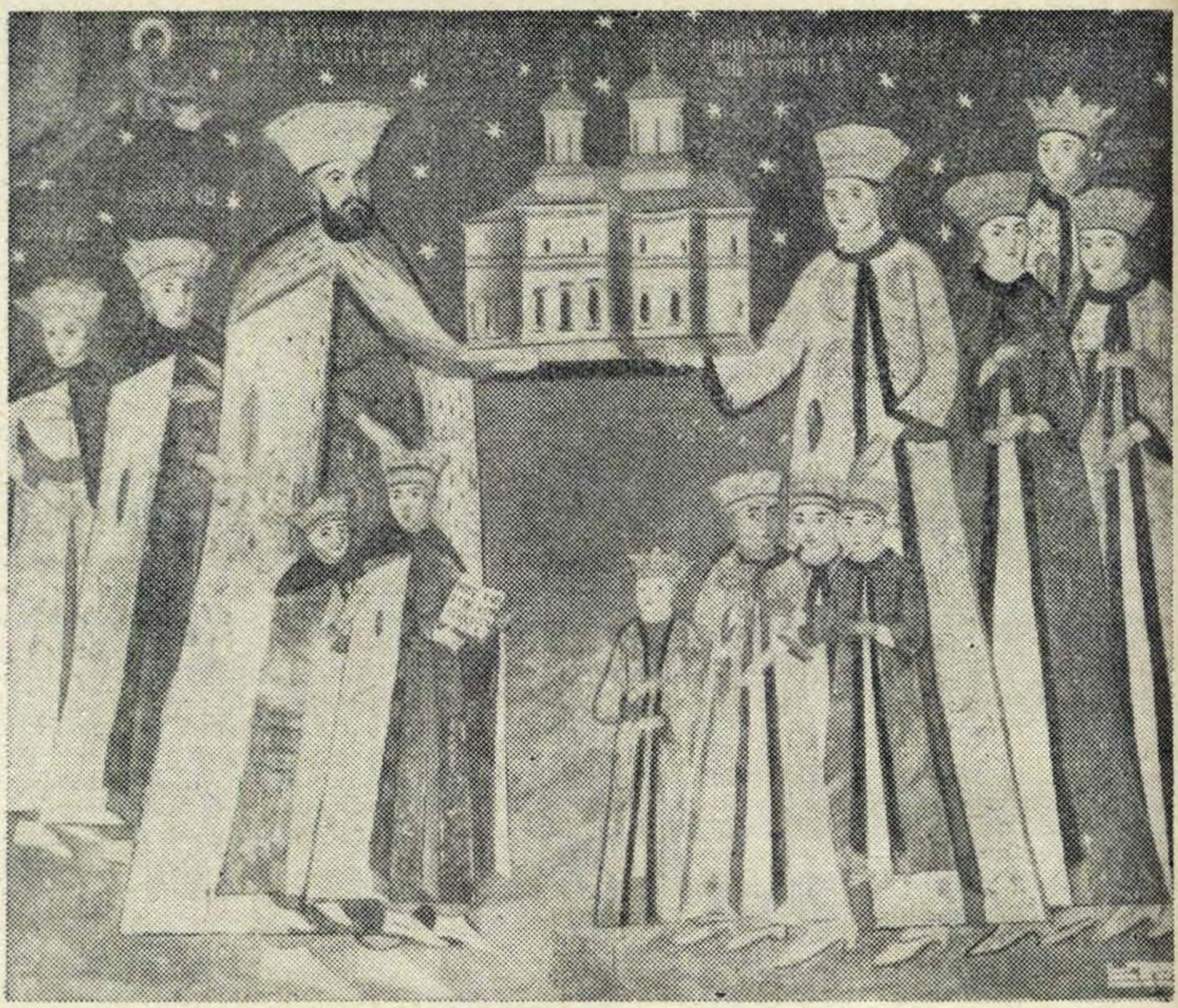

Portretele murale ale familiei lui C. Brîncoveanu, zugrăvite de Constantin și ucenicii săi, Mănăstirea Hurezi (după o copie aflată la Palatul Mogoșoaia)

către dușmani, a celui de al doilea calificativ. Dar care a fost motivul pentru care „prințul aurului" a fost considerat „trădătorul" Porții otomane ?

Îngrijorat pentru soarta țării sale, aflată la mijlocul drumului, unde urmau să se ciocnească armatele Rusiei și Turciei, Constantin Brîncoveanu scrisese, în preajma bătăliei amintite, lui Petru cel Mare — care se întorcea victorios de la Poltava — o scrisoare de felicitare, făgăduindu-i, totodată, că îl va ajuta cu provizii pe timpul războiului antiotoman. Pe de altă parte, pentru a nu știrbi cu nimic încrederea Porții, expedia din cînd în cînd, prin emisari, la Constantinopol, zeci de pungi cu galbeni, blănuri și alte daruri de preț.

Cum de ambele părți pregătirile de război erau în toi, Constantin Brîncoveanu își adună și el oastea în tabăra de la Urlați, pentru a fi cît mai aproape de Moldova. Hotărîse, însă, să nu întreprindă vreo acțiune, decît în momentul în care aceasta ar sluji intereselor Țării Românești. Un eveniment neprevăzut îi strică însă toate planurile lui secrete. Un grup de boieri, în fruntea cărora se afla vărul voievodului, spătarul Toma Cantacuzino, comandantul oastei, îl părăsi înaintea bătăliei și trecu în tabăra lui Petru cel Mare. Nu ar fi fost, poate, mare lucru dacă cele petrecute s-ar fi oprit aici, însă Petru îi încredință lui Toma 12 000 de oameni, iar acesta, într-un iureș năvalnic, participă la atacul și cucerirea cetății Brăilei, care era raia turcească.

Desfășurarea evenimentelor următoare a căpătat o altă întorsătură. Bătălia de pe malurile Prutului s-a încheiat cu înfrîngerea armatelor ruse, iar Petru cel Mare a trebuit să încheie, cu marele vizir Mehmed Baltagi, pace. Nici una din cele două mari puteri nu pierdea, ci tot țara peste care se purtase războiul. După terminarea bătăliei, turcii n-au vrut să creadă că trecerea spătarului Toma și a celorlalți boieri de partea țarului Rusiei s-a petrecut fără știrea domnului Țării Românești. Convingerea turcilor a fost întărită de Constantin Cantacuzino „cilibiul", „mult învățatul", „scriitorul", despre care mulți se îndoiesc și astăzi că ar fi otrăvit pe Șerban Cantacuzino, fratele său, dar despre care nu se îndoiește nimeni că a fost acela care a canalizat ura sultanului îm-

potriva nepotului său. Pe bună dreptate Radu Popescu scria : *„Numai hoțul cel bătrîn, Constantin Stolnicul, numai el știind toate, avîndu-l ca pe un unchi și ca pe un tată, au știut și cărțile de la nemți și de la muscali... și luîndu-le de unde au fost le-au dat turcului" !*

Neștiind ce se urzea la Constantinopol și necunoscînd că firele caierului tuturor amărăciunilor sale plecau chiar din curtea palatului domnesc de la București, Constantin Brîncoveanu, cu cîteva zile înaintea groaznicelor întîmplări, avusese cu totul alte preocupări. Dorea să-l vadă însurat pe Radu, fiul cel mai mare. Cum mireasa, fata lui Antioh Vodă Cantemir și nepoata lui Dimitrie Cantemir, se afla la Constantinopol, Brîncoveanu trimise pe domnița Bălașa, cea mai mică dintre cele șapte fiice ale sale, și pe soțul ei, Manolache Lambrino, să ducă marelui vizir, în dar, o blană de samur și 4 000 de galbeni, cerîndu-i încuviințarea acestuia pentru oficierea căsătoriei. În scrisoarea care însoțea darurile, Constantin Brîncoveanu scria că „are teamă ca proiectata însoțire să nu fie rău privită de Poartă, în care caz ar fi gata să anuleze căsătoria".

„Nu știu ce să cred de voievodul Valahiei — zise Ali Pașa, vizirul, cînd citi scrisoarea — *să-l apreciez ca pe un om bun, deoarece îmi trimite daruri, sau văzînd toate pîrele adunate împotriva lui, să cred că e om rău. Va trebui totuși supravegheat, pentru* a lua măsurile cuvenite".

Pînă la punerea în aplicare a măsurilor hotărîte, Vodă Constantin nu trebuia să intre la bănuială, de aceea Ali Pașa îi răspunse : *„Să celebrezi nunta cu fastul și veselia cuvenită, căci este Padișahul, prin mila lui Alah, în pace cu toți vecinii și n-are deci nici Beiul Valahiei a se teme de nimic. Să se bucure toți în liniște"*. Această bucurie n-au apucat s-o trăiască nici unul din Brîncoveni. În locul nunții, care nu s-a oficiat niciodată, familia lui Constantin Brîncoveanu a trăit momentele unei cumplite tragedii.

SEMNIFICAȚIA UNEI NĂFRAME...

În orășelul lui Bucur, marți 22 martie 1714, la vreme de chindie, o veste neplăcută făcu repede ocolul mahalalelor : în oraș își făcuseră apariția niște turci. Din gură în gură, știrea a ajuns pînă la curtea domnească. Nedumeriți, oamenii se întrebau : Ce-o fi iar ? !... Război ? !... Domnie nouă ? !... Nimeni nu putea da vreun răspuns. Nici Vodă, care trebuia să afle primul, nu putea să se dumirească. De aceea și-a trimis pe ulițele orașului iscoade, care să afle pricina sosirii turcilor. La căderea serii, informatorii se dovediră atotștiutori. Venise Mustafa Aga, capugiul, unul din cei mai

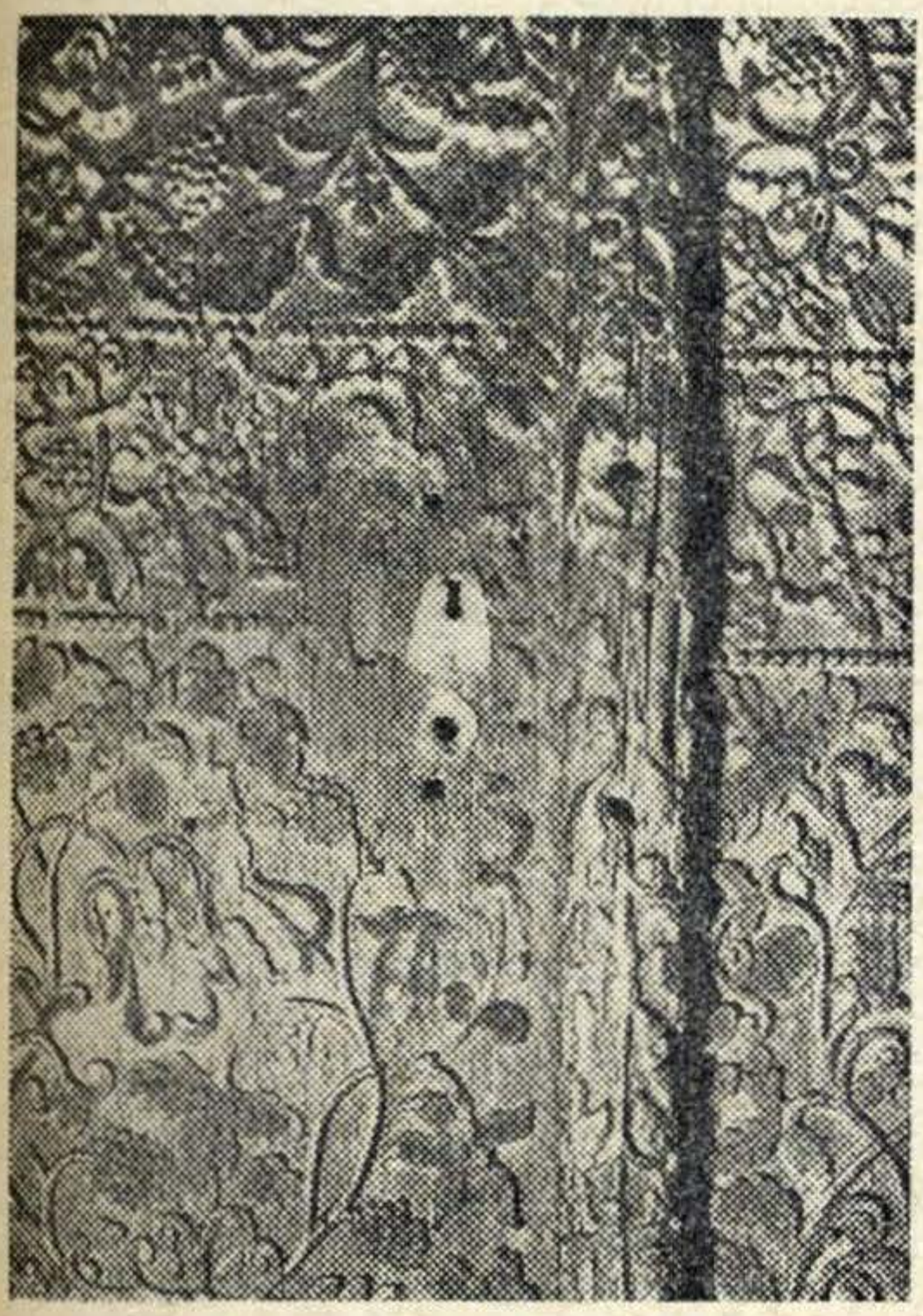

Detaliu din ușile sculptate de meșterul Nechita în anul 1698

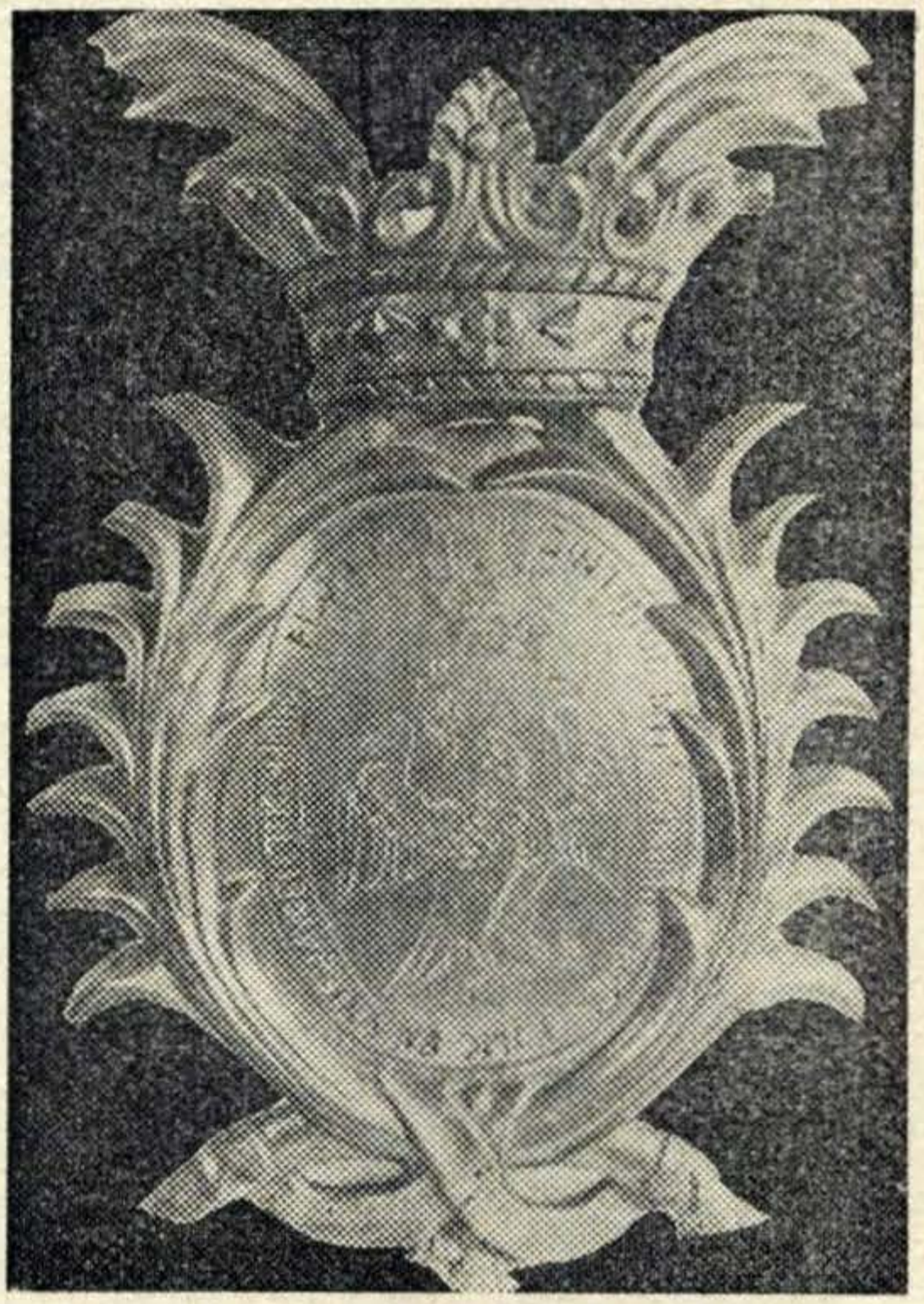

Stema Țării Românești cu numele lui C. Brîncoveanu, 1710

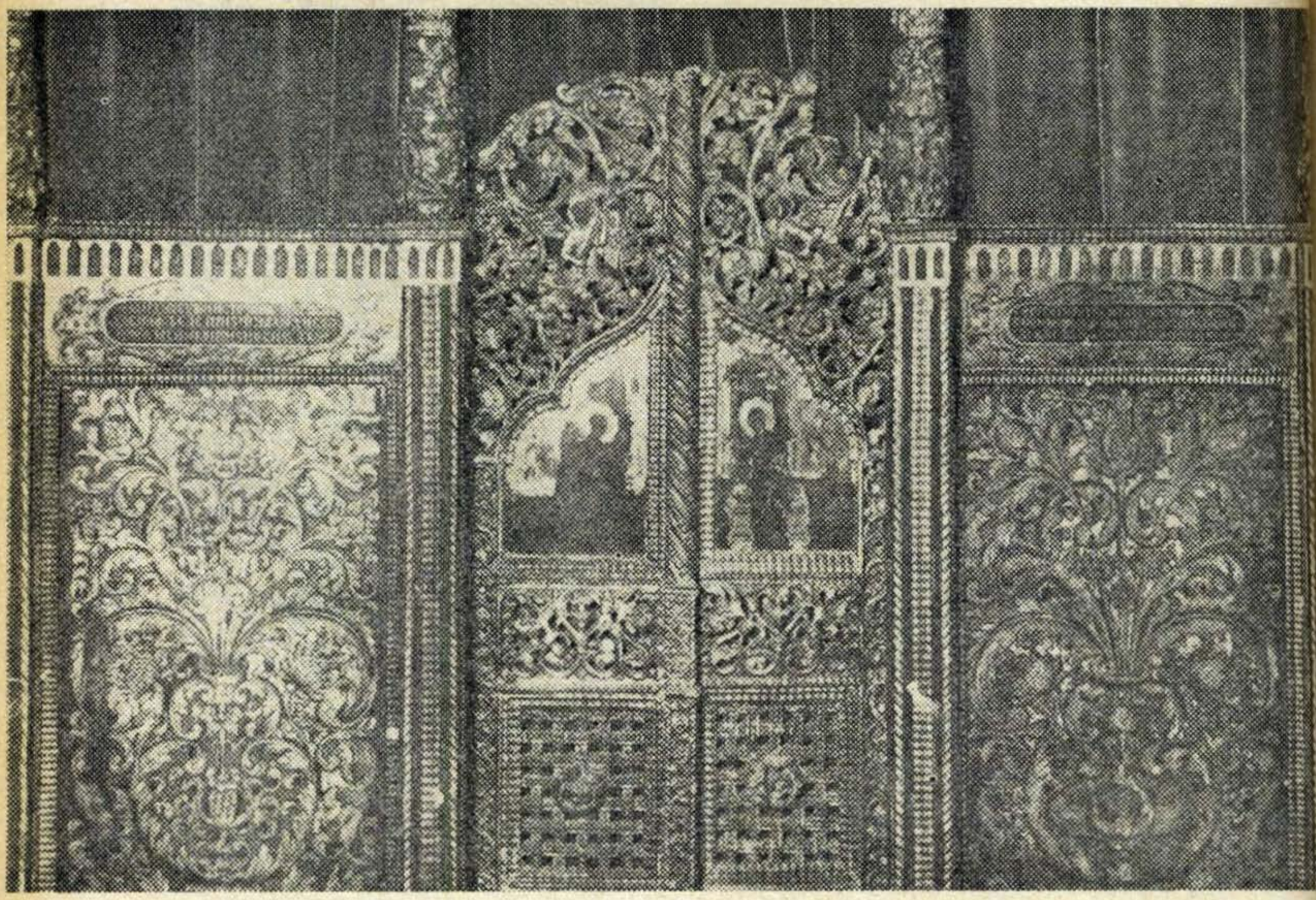

Tîmplă (iconostas), sculptură în lemn, stucată și aurită, de la Mănăstirea Arnota, sfîrșitul secolului al XVII-lea ; se păstrează la Palatul Mogoșoaia

vechi prieteni ai domnului. Potolindu-se zarva care domnea la curte, Constantin Brîncoveanu a trimis îndată cîțiva boieri pentru a-i ura bun venit și a-l întreba dacă are trebuință de carete pentru a veni la curte.

Șiret, Mustafa Aga răspunse domnului că se află numai în trecere prin București și va veni să-l vadă, a doua zi dimineața, înainte de a-și continua drumul spre cetatea Hotinului.

În acea seară palatul Brîncovenilor a fost luminat pînă după miezul nopții. Somnul nu prinsese pe nimeni. Doamna Maria se afla cu fetele la Mogoșoaia, însă fiii și ginerii ei, copiii de casă și funcționarii domnești de la curte, slujnicele și slugile roboteau fără pic de zăbavă. Retras în iatacul său, pentru rugăciune, domnul își petrecu ultima lui noapte liniștită. Abia după primul cîntat al cocoșilor, luminările fumegînde au început să fie stinse și palatul se cufundă, încetul cu încetul, în beznă.

Miercuri, 23 martie 1714, Vodă Constantin Brîncoveanu împlinea 60 de ani. În această zi, alaiul domnesc îl conduse pe Mustafa Aga, cu fastul cuvenit, la curte. Domnul îl primi în spătăria mare, iar în semn de respect, în ciuda anilor ce-i avea, se ridică cu vioiciune de pe tron și-l întîmpină de la jumătatea camerei. Urîndu-i bun venit, îl rugă să se așeze pe o sofa de catifea rubinie. Dar Constantin Brîncoveanu rămase surprins cînd Mustafa capugiul îi răspunse pe un ton puțin obișnuit că nu e timp de șezut. Apoi Mustafa îi explică, pe ocolite, lui Brîncoveanu, că-i pare rău, dată fiind prietenia veche care-i leagă, să-i aducă o veste rea ; dar fiind voința padișahului și deci și a lui Alah, beiul trebuie să se supună... Uitîndu-se în ochii celui care, uluit, începuse a desluși rostul celor îndrugate, capugiul continuă autoritar : „Nu-i așa că te supui ?". Brîncoveanu, șoptind un „da" pe care trimisul sultanului mai mult îl ghici, decît îl auzi, se pomeni deodată cu năframa neagră de mătase pe umăr. Era semnul mazilirii. Sub povara atîtor gînduri ce-l năpădiseră, ametit de veste, Brîncoveanu voi să se așeze. Dar fu trezit la realitate, atunci cînd Mustafa îl îmbrînci energic, apostrofîndu-l că locul lui nu mai e acolo. Sărind la una din ferestrele palatului, Brîncoveanu încercă să strige : „Slujitori ! Slujitori ! Unde sînteți ? Nu mă lăsați !" Dar nu răspunse nici unul, peste tot era o tăcere surdă. Porțile curții, ușile spătăriei, toate erau păzite de

ieniceri. Del Chiaro, nelipsit de la ceremonialurile curții, dorind să se înfățișeze, ca de obicei, domnului pentru a-i oferi serviciile, fu oprit de străjile capugiului.

Cîțiva turci au fost trimiși în oraș să cheme la curte pe boierii divaniți și pe mitropolitul țării. Sosind, au fost invitați în spătărie, unde din apropierea tronului pe care cu cîteva ore înainte stătuse Constantin Brîncoveanu, Mustafa Aga dădu citire firmanului împărătesc, în virtutea căruia domnul Țării Românești, Constantin Brîncoveanu Basarab, a fost declarat hain și mazilit, iar boierilor li se cerea ca prin semnături cu aplicarea sigiliilor lor să răspundă cu viața de averea Brîncovenilor. După acest scurt și formal ceremonial, capugiul, însoțit de oamenii lui, sigilă vistieria unde se afla tezaurul țării și cămara unde se afla averea domnului.

Vestea crudă adusese de la Mogoșoaia și pe doamna Maria cu fiicele ei.

PE DRUMUL PIEIRII...

Trecuseră doar două zile de la venirea nepoftitului Mustafa Aga la București și localnicilor le-a fost dat să audă numai vești rele. Joi 24 martie se zvonise că 12 000 de turci se îndreaptă dinspre Giurgiu spre București. Într-adevăr, către amiază, imbrohorul, însoțit de cîteva sute de spahii, nu cîteva mii cum se auzise, își făcu apariția în capitală. Întîmpinat de boieri la Bariera Giurgiului, așa cum era obiceiul, el fu condus cu mare alai la casa vornicului Șerban Cantacuzino, nepotul stolnicului Constantin Cantacuzino. Mulțumind pentru primirea făcută, imbrohorul porunci ca după două ore boierii să se înfățișeze din nou, pentru a pune la cale alegerea noului domn.

De mult nu cunoscuse casa vornicului prezența atîtor fețe simandicoase și nici nu fusese vreodată martora alegerii domnului țării. Cronica Țării Românești a consemnat însă pentru posteritate și acest eveniment desfășurat cu totul neobișnuit. Alegerea se făcu repede, ca și cum totul fusese pregătit dinainte. Mai întîi, imbrohorul puse scurt întrebarea dacă boierii vor să-l aibă ca domn pe Mihail Racoviță, fostul voievod al Moldovei. Știa bine că răspunsul va fi negativ, însă i se datora și lui Racoviță măcar această cinste de a fi propus, dat fiind rolul activ ce-l jucase în mazilirea lui Constantin Brîncoveanu. Într-un singur glas, boierii răspunseră că vor domn pămîntean. Fără a fi surprins, imbrohorul își roti ochii împrejur și întrebă : „*Care e marele spătar, Ștefan Cantacuzino ?*". Fiul stolnicului Constantin Cantacuzino ieși dintre boieri și făcu cîțiva pași spre imbrohor. Acesta, punîndu-i mîna pe umăr, îi zise : „Ești bei" și neavînd la îndemînă caftanul de domnitor, îl scoase pe al său și i-l puse pe umeri. Apoi porunci boierilor să-și ducă voievodul la Mitropolie, pentru a-l unge ca domn.

Pregătirile pentru drumul calvarului fuseseră terminate în ziua de vineri, 25 martie. Puținele bagaje, îngăduite să însoțească pe prizonieri, au fost rînduite cu grijă în cele 5—6 carete, trase pe una din aleile grădinii. Apoi, unul cîte unul, cei 12 Brîncoveni își ocupară locurile. Ultimul care părăsi palatul, pe care nu avea să-l mai vadă vreodată, a fost Constantin Brîncoveanu. Înainte de a urca în caretă, îi spuse lui Ștefan Cantacuzino, care-l însoțea : *„Finule Ștefan, dacă aceste nenorociri sînt de la Dumnezeu pentru păcatele mele, facă-se voia lui, însă dacă sînt fructul răutăților omenești, Dumnezeu să ierte pe dușmanii mei"*.

În noapte, sub paza oamenilor lui Mustafa capugiul, Constantin Brîncoveanu, doamna Maria, cei patru fii, patru gineri și una din nurori, Anița Balș, fata marelui vornic Ioniță, soția lui Constantin, cu micuțul ei fiu, numai de 7 luni, au ieșit pe Șoseaua Giurgiului, pornind calea lungă, dar bătătorită, a Istanbulului.

...Peste trei săptămîni a durat călătoria. La 17 aprilie, trăsurile au intrat în orașul frumoaselor moschei, l-au tăiat de-a curmezișul și s-au oprit la poarta vestitei închisori Yediculé. Despuiat pînă și de haina care-i acoperise trupul ostenit, fostul domn al Țării Românești fu aruncat împreună cu fiii și ginerii săi în cea mai întunecoasă celulă a temniței. Doamna Maria și jupîneasa Anița Balș cu copilul ei au fost închise într-o cameră luminoasă a unuia din turnuri. În aceeași zi au început caznele pentru a-l face pe Brîncoveanu să mărturisească unde-i sînt averile, la ce bănci și în ce țări are bani depuși. Aproape două luni au ținut torturile : fier roșu pe piept, cercuri de metal înroșite în jurul capului, și toate acestea în fața copiilor și soției.

Pe la sfîrșitul lui iunie, a fost transferat într-un palat, construit la Constantinopol, în Vlahserai. Încrezător, Constantin Brîncoveanu mai nădăjduia că va putea recăpăta domnia. Își aminti chiar că în anul 1703, refuzînd să dea 50 de pungi cu galbeni muftiului Fiez Effendi, care-și mărita fata, mai fusese chemat la Constantinopol. În locul celor 50 de pungi dăduse 250, însă, spre necazul dușmanilor săi, se întorsese la București, cu domnia confirmată pe viață. Speranțele îl făcură să creadă că același lucru s-ar fi putut petrece și acum. De aceea căută de îndată să reînoade firul legăturilor lui de afaceri cu Apostol Manu din Sibiu, în privința unor sume de

Coloanele balconului acoperit de la Palatul Mogoșoaia, caracteristice pentru stilul arhitectural brîncovcnesc

bani aflate la băncile din Viena și Amsterdam, precum și a averii pe care o mai deținea într-o mănăstire știută numai de ei.

Dar scrisorile au fost interceptate de turci și speranțele fostului domn se năruiră în cîteva zile. La 28 iunie, întreaga familie a fost din nou întemnițată la Yediculé și torturile au reînceput. Sub caznă, au fost mărturisite din nou alte averi. Dar oricît de multe ar fi fost declarate, turcii nu mai dădeau crezare lui Constantin Brîncoveanu.

La 14 august i se făgădui eliberarea imediată și poate și domnia, dacă va arăta unde sînt depuse cele 20 000 de pungi cu galbeni pe care sultanul bănuia că le are. Cerîndu-i-se imposibilul și sătul de atîtea chinuri, Constantin Brîncoveanu avu un moment de revoltă sufletească. Blestemă cu voce tare atît pe marele vizir, cît și pe sultan, umbra lui Alah pe pămînt. Acest lucru făcu ca în aceeași zi să i se semneze sentința condamnării la moarte.

La orele 9, în dimineața de 15 august, piața de pe malul Cornului de Aur, pe care mai tîrziu Kemal Pașa o va transforma în grădină publică, era plină de musulmani. De jur împrejurul pieței, șiruri de ieniceri, cu iataganele lor strălucitoare, căutau să mențină ordinea în mulțimea adunată să ia parte la unul dintre cele mai barbare spectacole.

Peste drum de Galata, într-unul din chioșcurile Seraiului, se aflau sultanul și sfetnicii lui apropiați. Privirile tuturor erau ațintite către mijlocul pieței unde se găsea călăul, cu sabia în mînă, gata a îndeplini poruncile padișahului, ale muftiului sau ale marelui vizir, Ali Pașa. Lîngă el, cei șase condamnați. Un semn din partea sultanului și sîngeroasa tragedie începu fără nici un alt ceremonial. În aceeași clipă Brîncoveanu își îmbărbătă fiii, spunîndu-le : *„Fiți viteji, fiii mei. Am pierdut tot ce am avut, măcar sufletele să ni le mîntuim"*.

Căzu mai întîi capul lui Văcărescu, sfetnicul apropiat al voievodului, apoi urmă al lui Constantin, al lui Ștefăniță și al lui Radu. Îngrozit, Mateiaș, fiul cel mai mic care abia împlinise 14 ani, se aruncă în genunchi rugînd pe sultan să fie iertat. *„Dă-mi voie să-mi trăiesc tinerețea* — spuse el — *mai bine vreau să fiu mahomedan, decît să mor nevinovat"*. Schițînd un gest de generozitate, sultanul îl întrebă pe fostul domn dacă îngăduie fiului său să-și schimbe religia, pentru a-și păstra viața. Împietrită de atîta durere, inima bătrînului tată nu putu fi înduplecată : *„Nu* — răspunse el răspicat — *din sîngele Brîncovenilor nimeni nu și-a pierdut credința. Să plătească nenorocitul acesta cu viața, cinstea pe care voia s-o piardă"*.

Rămas ultimul, Constantin Brîncoveanu își plecă singur gîtul sub paloșul călăului. După prima lovitură, capul rămase pentru o clipă spînzurat de trupul care-l purtase timp de 60 de ani. Tragedia Brîncovenilor luă sfîrșit printr-un ceremonial, destul de folosit în acea vreme la Istanbul. După ce trupurile au fost aruncate în apele zbuciumate ale Bosforului, cele șase capete au fost așezate în vîrfuri de sulițe și purtate pe străzile orașului pînă seara tîrziu.

Aproape 200 de ani locuitorii orașului București n-au știut că mormîntul lui Constantin Brîncoveanu se află în mijlocul Capitalei. În biserica Sf. Gheorghe, ctitoria fostului domn, există două pietre funerare fără nici un fel de inscripții. Deasupra lor, strălucesc două candele de argint. Una din ele păstra taina celui care-și odihnește oasele în acest lăcaș. În anul 1914, cercetările profesorului V. Drăghicescu au dat la iveală frazele încrustate cu multă migală, pe una din candele, de argintarii curții domnești : *„Această candelă, ce s-au dat la Sfîntul Gheorghe cel Nou, luminează unde odihnesc oasele fericitului domn Constantin Brîncoveanu-Basarab voievod și iaste făcută de doamna Măriei Sale — Maria — care și Măria Sa nădăjduiește în Domnul, iarăși să i se odihnească oasele. Iulie, în 12 zile, leat 7228"* (1720).

Cînd și cum ajunsese corpul decapitat al fostului domn în această biserică și de ce piatra nu poartă nici o inscripție ? Filele îngălbenite de vreme ale cronicilor ne informează sumar. Cert este, însă, că, prin grija Patriarhiei ortodoxe din Constantinopol, trupurile celor șase martiri au fost pescuite în mare secret și duse cu greutate la Halky, una din insulele Prinkipo ale Mării de Marmara, în vechea mănăstire zidită de împăratul bizantin Ion Paleologul.

Doamna Maria, după ce fusese o bună bucată de timp sclavă în Seraiul sultanului și apoi timp de 7 luni din nou închisă în temnița din Bostangi Bașa, reuși să se elibereze în martie 1715, în schimbul a 100 de pungi cu galbeni, împrumutate de la cîțiva zarafi din Constantinopol.

După un exil de peste un an de zile pe țărmul Mării Negre, la Kutais în Caucaz, în toamna anului 1716, o dată cu moartea marelui vizir Ali Pașa sub zidurile cetății Peterwardin și încheierea păcii rușinoase pentru turci de la Passarowitz, căpătă permisiunea să se reîntoarcă la București. Străbătu Marea Neagră, într-o corabie cu pînze, debarcă la Varna și, la 17 octombrie, în drum spre Giurgiu, se întîlni la Razgrad cu noul domn al Țării Românești numit de turci, dragomanul Ion Mavrocordat. Venind împreună la București, cu învoirea acestuia, a adus trupul soțului ei și l-a îngropat în mare taină, în iulie 1720, în biserica unde se află și astăzi.

KOTOR, un oraș iugoslav cu tradiție revoluționară

dr. NICOLAE COPOIU

Statistica anului 1948 indică pentru orașul Kotor (Kattaro) din R.S.F. Iugoslavia o populație de numai 6 500 de locuitori. S-ar putea crede, după cifra modestă a populației, că este o localitate oarecare. Dar cine vizitează coasta de sud a Dalmației, urcînd și coborînd zecile de serpentine, cine meditează la configurația acestor locuri, unde marea mușcă direct la rădăcina piscurilor muntoase, își dă seama, înlăturînd din minte modernele șosele asfaltate, ce putea reprezenta cu cîteva sute de ani în urmă o așezare portuară în acest golf. De trei ori, în 1539, 1569 și în 1657 vijelioșii sultani turci au asediat Kotorul, dar nu au reușit să-l smulgă din mîinile republicii venețiene, al cărei antrepozit de mărfuri a rămas timp de cîteva secole, pînă la prăbușirea Veneției sub loviturile lui Napoleon Bonaparte.

Orașul „vechi" de astăzi amintește tocmai acele vremuri de înflorire comercială, căci după 1797, cînd Kotorul a trecut în stăpînirea Austriei, însemnătatea sa a căpătat mai mult o culoare militară. Mai tîrziu, portul a devenit o bază puternică a flotei de război austro-ungare. Orașul vechi, înghesuit în sensul cel mai propriu al acestui cuvînt, în coasta unui munte, și-a construit o nouă fațadă spre mare, devenind prin construcțiile tot mai implantate pe fundul mării, o Veneție în miniatură.

Dar toate evenimentele din secolul al XIX-lea pînă către sfîrșitul primului război mondial ar fi trecut peste Kotor fără să-i redea strălucirea de altădată, dacă spiritul revoluționar al marinarilor nu ar fi conferit acestei localități o nouă glorie, încrustată puternic pe răbojul istoriei luptelor revoluționare din anul 1918.

Austro-Ungaria era istovită după trei ani și jumătate de război. Masele populare nu mai puteau suporta mizeriile și nenorocirile războiului, popoarele asuprite simțeau că se apropie prăbușirea „închisorii" lor — statul multinațional austro-ungar. Dinspre răsărit, în conștiința maselor se reverberau ecouri puternice ale marii revoluții.

În aceste condiții, în ianuarie 1918, o mare grevă a cuprins pe muncitorii din aproape toate centrele industriale ale Austro-Ungariei. Murmurul de revoltă și agitația au trecut, de pe străzi și din uzinele civile, în arsenalele flotei din Triest și Pola. Nu mai era mult ca valul nemulțumirii să cuprindă și suflarea omenească de pe vasele de război.

Fapt curios, steagul răscoalei s-a ridicat acolo unde se aștepta mai puțin : pe vasul-amiral „Sfîntul Gheorghe", aflat în rada portului Kotor. Semnalul răscoalei a fost lansat de Comitetul revoluționar din Kotor în ziua de 1 februarie 1918, orele 12. In scurt timp, pe aproximativ 40 de vapoare, marinarii au arestat pe ofițeri, alegînd comandanți din rîndurile lor. Numărul marinarilor răsculați se ridica la aproape 6 000. Comitetul revoluționar, reunit chiar pe vasul-amiral, a formulat cu claritate cererile marinarilor, „cetățeni" austro-ungari, de naționalități diferite. Reflectînd aspirațiile concrete și specifice ale răsculaților, lista revendicărilor împletea cerințe imediate, legate de modul de viață al marinarilor, cum era de pildă recunoașterea și admiterea aducnărilor marinarilor, care alegeau împuterniciți din rîndul acestora, cu lozinci de mare rezonanță politică, socială și națională, ca acordarea dreptului de autodeterminare popoarelor din Austro-Ungaria și imediata încheiere a păcii, pe baza propunerilor guvernului sovietic.

Dacă Austro-Ungaria era prea vlăguită pentru a para o asemenea răscoală, ea era aliată credincioasă a militarismului german, care mai dispunea încă de o forță considerabilă pentru a-i veni în ajutor. Submarinele germane s-au îndreptat rapid spre Kotor, sprijinind efectiv forțele de represiune. Au fost arestați și trimiși curții marțiale 379 de participanți la răscoală, în frunte cu Franjo Rach și Antun Graber. După o judecată sumară, sute de marinari au fost trimiși la ocnă, iar patru dintre ei au fost împușcați.

În rîndul condamnaților, se aflau marinari de diferite naționalități asuprite în monarhia austro-ungară : sîrbi, cehi, slovaci, polonezi, români. În lista celor 379 de condamnați, care se păstrează la Muzeul comunal din Kotor, figurează nume de români din Transilvania și Banat, ca Moscheni Iosif, Șturza Karol, Penza Armin și alții. Ei au luat drumul ocnelor, cu inima împăcată că, la marea luptă pe care o ducea populația românească din Transilvania pentru eliberarea sa de sub jugul austro-ungar, își aduseseră modesta lor contribuție.

Răscoala din Kotor a avut un ecou puternic în masele populare din Austro-Ungaria, înscriindu-se ca un moment însemnat în seria loviturilor pe care le-a primit statul Austro-Ungar în ultimul an al existenței sale.

Monede romane descoperite în Dacia

Un atelier monetar în Dacia

CONSTANTIN PREDA

Este un fapt binecunoscut de toți cei care se ocupă cu studiul istoriei vechi a patriei noastre, că, în cursul secolelor III-II î.e.n., triburile geto-dace au emis monede de argint, care imită tetradrahmele regelui macedonean Filip al II-lea. Ele prezintă pe avers capul lui Zeus în profil spre dreapta, iar pe revers un călăreț alergînd cu calul la trap. Reprezentările sînt mult schematizate față de original și ele diferă de la o epocă la alta și de la o regiune la alta. Se cunosc numeroase tezaure care cuprind la un loc cîteva mii de monede geto-dace. Emiterea unui număr așa de mare de monede de argint presupune că în secolele III-II î.e.n., societatea getodacă ajunsese la un însemnat stadiu de dezvoltare social-economică și politică.

Principala caracteristică a monetăriei geto-dace constă în numeroasele variante

Ștanțe monetare de la Tilișca și vasul în care au fost descoperite

Ştanţe monetare fixate în manşoane de fier (atelierul dacic de la Tilişca)

regionale. De aici s-a tras concluzia că fiecare variantă reprezintă o emisiune a unui trib sau a unei uniuni de triburi. Pe baza ariei de răspîndire a fiecărei variante în parte se poate ajunge astăzi la cunoaşterea întinderii teritoriului pe care-l ocupa fiecare formaţiune politică tribală emitentă.

Această monetărie a geto-dacilor, cu emisiuni copiate după monedele de argint ale lui Filip al II-lea, şi-a încetat activitatea în primele decenii ale secolului I î.e.n. Multă vreme faptul acesta a fost greu de explicat de către specialişti, deoarece încetarea activităţii monetăriei geto-dace se petrecea în mod cu totul surprinzător, tocmai în perioada cînd în Dacia aveau loc transformări importante atît pe plan economic, cît şi pe plan politic. Este vorba de perioada cînd triburile geto-dace s-au unit sub conducerea marelui rege Burebista, punînd bazele primei formaţiuni politice cu caracter statal.

Unii numismaţi şi arheologi au explicat mult timp dispariţia monetăriei geto-dace de tip Filip al II-lea prin pătrunderea masivă în Dacia a monedelor romane republicane, începînd cu al doilea sfert al secolului I î.e.n. Data introducerii acestui nou tip de monedă în Dacia coincide cu data închiderii atelierelor geto-dace în care se bătuseră monede copiate după originalele lui Filip al II-lea. Această coincidenţă a dus la concluzia că moneda romană, cu o valoare circulatorie internaţională recunoscută în acea vreme, a constituit cauza încetării emiterii vechilor tipuri monetare.

Referindu-se la acelaşi proces al încetării baterii monedelor de tip Filip al II-lea şi la pătrunderea denarului roman republican, alţi cercetători au afirmat că unificarea triburilor geto-dace şi constituirea lor într-un stat a atras după sine şi nevoia unei monede unice. Emisiunile mai vechi, cu caracter original şi tribal, nu mai corespundeau noului stadiu de dezvoltare. De aceea s-a adoptat o monedă nouă, cu valoare circulatorie internaţională — denarul Romei republicane.

Explicaţiile de mai sus, care nu sînt lipsite de temei, corespundeau realităţilor, dar nu ajungeau să dea un răspuns complet problemei în discuţie.

Iată însă că o descoperire relativ recentă, foarte importantă, a dus, prin conţinutul său valoros, la rezolvarea acestei mult discutate probleme.

Descoperirea s-a făcut în anul 1961 în cetatea dacică de la Tilişca, în apropiere de Sibiu. În acest centru dacic, multă vreme necunoscut, s-au efectuat cercetări arheologice între anii 1959-1964, conduse de Nicolae Lupu, directorul Muzeului Brukenthal din Sibiu. Cu acest prilej, au fost găsite parte din zidurile de apărare ale cetăţii, locuinţe, ceramică, unelte de fier, diferite obiecte de metal etc. Una dintre cele mai de seamă descoperiri, însă, o constituie un vas de lut, care conţinea 14 ştanţe (tipare) monetare şi trei manşoane de fier în care se fixau ştanţele pentru a se putea bate moneda.

Toate cele 14 ştanţe au fost lucrate din bronz dur, fiind prevăzute în spate cu cîte o codiţă cu ajutorul căreia se fixau în orificiul manşoanelor de fier de formă cilindrică. Fiecare ştanţă în parte redă, în negativ, în copie fidelă, reprezentări luate de pe denarii romani republicani. Cu ajutorul acestor ştanţe, combinîndu-se două cîte două, una cu efigie specifică aversului şi alta cu reprezentare caracteristică rever-

sului, prin așezarea unei pastile monetare simple de argint între cele două ștanțe și prin lovirea cu ciocanul a manșonului se obținea moneda dorită.

Cele 14 ștanțe monetare demonstrează în mod direct că dacii n-au încetat să bată monedă proprie. Dimpotrivă, ei au continuat să emită monede, numai că au abandonat tipul care imita piesele lui Filip al II-lea, regele Macedoniei, și au adoptat un nou tip monetar. Prin urmare, nu este vorba decît de o trecere de la un sistem și un tip monetar la altul, trecere impusă cu necesitate de transformările generale de ordin economic și politic din Dacia secolului I î.e.n.

De asemenea, descoperirea de la Tilișca arată că dacii, ca și în prima perioadă a monetăriei locale, nu au creat un tip monetar nou, specific autohton, ci au copiat și de data aceasta o monedă străină — denarul roman republican — pe care l-au luat ca model pentru monetăria lor. Acum însă ei executau copii fidele, care nu mai puteau fi deosebite de originale. Din această cauză noi nu reușim deocamdată să distingem cu precizie — în cadrul tuturor descoperirilor de depozite cu denari romani republicani din țara noastră — care sînt emisiunile dacice și care sînt cele venite din atelierele romane propriuzise.

Noile ateliere monetare ale dacilor par să-și fi început activitatea pe la mijlocul secolului I î.e.n., după ce denarii romani începuseră să circule frecvent în Dacia. Este de presupus că era nevoie mai întîi ca ei să cunoască îndeajuns valoarea acestor noi emisiuni care ajunseseră în Dacia și să dispună de modele.

Pînă la ce dată și în ce cantitate au emis dacii monedă de tip roman republican, rămîn probleme pe care urmează să le rezolve cercetările viitoare. Încă de pe acum se fac, totuși, unele presupuneri în această privință. De pildă, nu este de loc exclus ca noile ateliere dacice să fi activat pînă în primele 2-3 decenii ale secolului I e.n. Totodată, numărul mare de denari romani descoperiți pe teritoriul de azi al țării noastre (circa 17 000 de exemplare) depășește cu mult pe cel al monedelor romane republicane găsite în Pannonia și Moesia. Diferența trebuie explicată tocmai prin faptul că printre piesele din Dacia există și o cantitate destul de însemnată de emisiuni realizate de daci în atelierele proprii.

Prin valoarea sa istorică, atelierul monetar de la Tilișca poate fi considerat ca una din cele mai de seamă descoperiri făcute în ultimii ani în țara noastră.

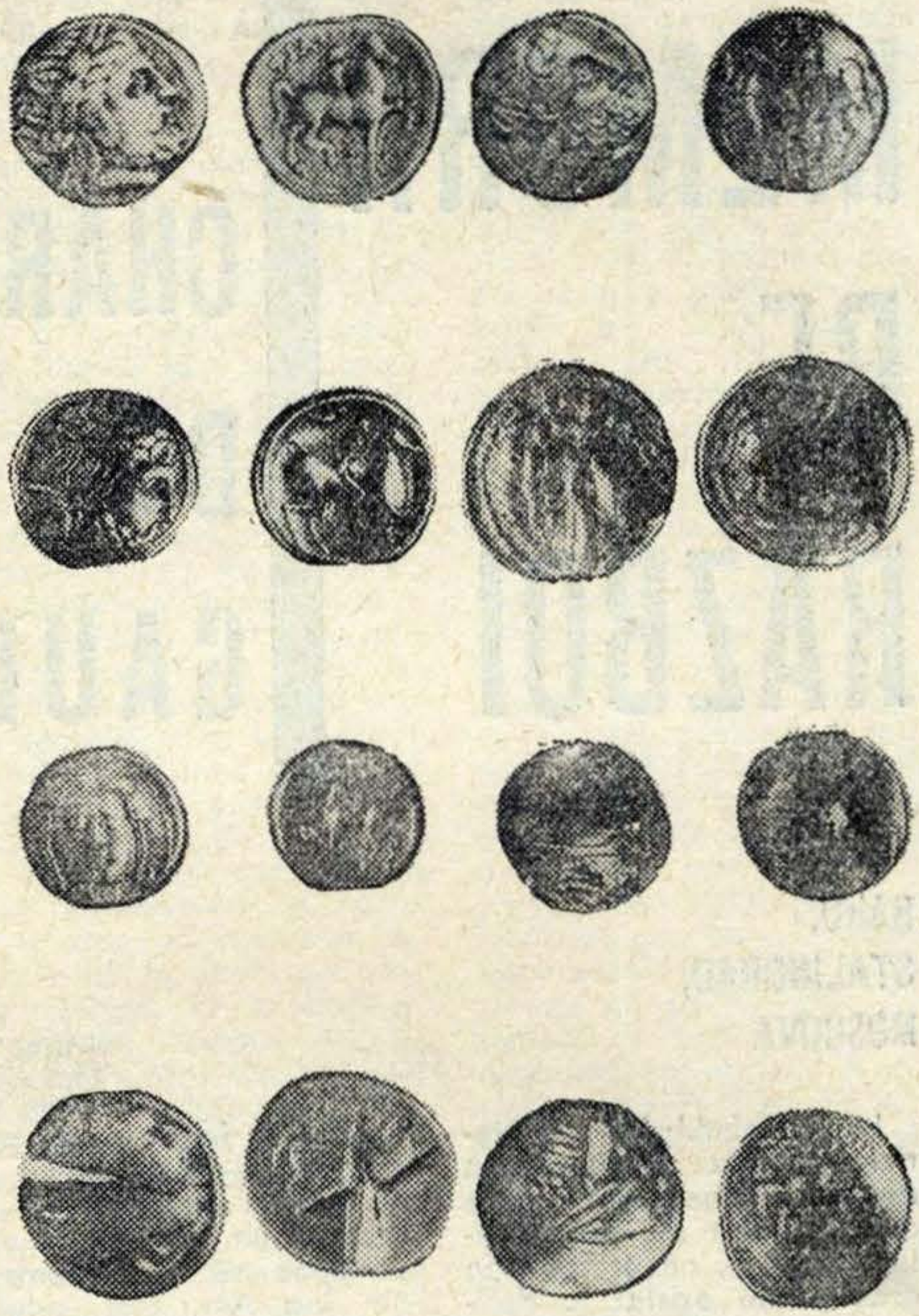

Monede de argint emise de geto-daci înainte de Burebista (secolele III—II î.e.n.)

MEMORII DE RĂZBOI

CHARLES DE GAULLE

BAKU, STALINGRAD, MOSCOVA

La 26 noiembrie[1] am aterizat la Baku. După ce am ascultat pe aeroport urările de bun venit ale autorităților sovietice, am trecut prin oraș și am asistat la defilarea unui frumos detașament de trupe — baionetele în jos, piepturile scoase înainte, pașii bine bătuți. Aveam într-adevăr în față veșnica armată rusă. Am fost conduși apoi în mare viteză pînă la o casă din oraș unde gazdele noastre, în fruntea cărora își dădea multă osteneală dl. Bogomolev[2], au revărsat asupră-ne nenumărate manifestări de politețe. Dar, în vreme ce noi am fi vrut să ne continuăm călătoria cît mai repede, sovieticii ne-au pus în vedere mai întîi că echipajul avionului nostru nu cunoaște nici traseul, nici semnalele, și deci va trebui să fim transportați de aparate rusești ; apoi, că timpul nefavorabil ar face zborul prea riscant în acest început de iarnă ; în sfîrșit, că ni s-a rezervat un tren special, care urmează să vină pentru a ne lua. Am fost nevoiți, așadar, să stăm la Baku două zile, pe care le-au umplut, de bine de rău, vizitarea orașului pe jumătate pustiu, o reprezentație la teatrul municipal, citirea telegramelor agenției TASS și niște mese la care s-au desfășurat un lux și o abundență de neînchipuit.

Trenul special se numea „al marelui-duce", deoarece în timpul primului război mondial servise marelui-duce Nicolae. Cu viteza redusă, impusă de starea căilor ferate, am făcut în vagoane bine amenajate o călătorie care a durat patru zile. Coborînd în stații, eram mereu înconjurați de o mulțime tăcută, dar vădit cordială.

Cerusem să trecem prin Stalingrad, în semn de omagiu față de armatele ruse care repurtaseră acolo victoria hotărîtoare a războiului. Am găsit orașul complet distrus. Cu toate acestea, în mijlocul ruinelor muncea o numeroasă populație, autoritățile aplicînd într-un mod spectaculos cuvîntul de ordine al reconstrucției. După ce am fost plimbați de jur împrejurul cîmpului de bătălie, călăuzele noastre ne-au dus pînă la o turnătorie ruinată, unde, dintr-un cuptor abia reparat, începuse din nou să curgă fonta. Dar marea uzină de tancuri pe care am vizitat-o după aceea fusese complet reclădită și reînzestrată. Cînd intram în ateliere, muncitorii se strîngeau în jurul nostru pentru a schimba cu noi cuvinte de prietenie [...] După ce am înmînat municipalității sabia de onoare pe care o adusesem din Franța orașului Stalingrad, după ce am luat parte la un banchet al cărui meniu contrasta cu lipsurile locuitorilor, ne-am întors la trenul „marelui-duce". Sîmbătă,

[1] 1944 (toate notele și subtitlurile aparțin redacției).
[2] Pe atunci ambasadorul Uniunii Sovietice la Paris.

2 decembrie, la prînz, soseam la Moscova.

Pe peronul gării ne-a primit dl. Molotov, înconjurat de comisari ai poporului, funcționari superiori și generali. Era prezent tot corpul diplomatic. S-au cîntat imnurile naționale și a defilat un batalion de „cadeți". Ieșind din clădire, am văzut înghesuită în piață o mulțime considerabilă, din rîndurile căreia s-a înălțat spre mine o rumoare de simpatie. Apoi ne-am dus la ambasada Franței, unde voiam să-mi stabilesc reședința, pentru a mă ține personal la o parte de foiala pe care aveau s-o stîrnească, fără îndoială, tratativele. Bidault, Juin, Dejean s-au instalat în casa pe care guvernul sovietic le-o pusese la dispoziție.

La Moscova am stat opt zile. În acest timp am făcut cu rușii un larg schimb de idei, informații și sugestii. Bidault și Dejean, întovărășiți de Garreau și Laloy — ultimii doi vorbind bine rusește — au avut diverse discuții cu Molotov și colaboratorii lui. Juin, pe care îl însoțea Petit, șeful misiunii noastre militare, a conversat îndelung cu membrii statului major și cu șeful acestuia, generalul Antonov. Dar, așa cum era și firesc, esențialul din ceea ce avea să fie spus și făcut urma să se desfășoare între Stalin și mine [...]

Prima convorbire la Kremlin

Prima noastră convorbire a avut loc la Kremlin, în seara de 2 decembrie. Un ascensor i-a urcat pe francezi pînă la intrarea într-un lung coridor, jalonat de un număr impunător de polițiști de serviciu și la capătul căruia se afla o încăpere mare, mobilată cu o masă și scaune. Molotov ne-a introdus acolo și mareșalul și-a făcut apariția. După cîteva complimente banale, toată lumea s-a așezat în jurul mesei. Stalin, fie că vorbea sau nu, ținea ochii în jos și creiona hieroglife.

Am abordat de îndată problema germană. Nici unul din cei de față nu se îndoia că Reichul avea să se prăbușească curînd sub loviturile armatelor aliate; mareșalul a subliniat că cele mai puternice dintre lovituri erau date de ruși. S-a căzut imediat de acord asupra principiului că Germaniei trebuie să i se ia orice posibilitate de a mai fi nocivă. Dar, cînd am remarcat ce influență avusese asupra dezlănțuirii ambițiilor germanice, apoi asupra dezastrului suferit de Franța și, ca o urmare directă, asupra invadării teritoriului sovietic, faptul că Rusia și Franța se îndepărtaseră una de cealaltă, cînd am schițat perspectiva unei înțelegeri directe între guvernele de la Moscova și Paris. pentru ca ele să stabilească bazele unei reglementări pe care să le propună în comun celorlalți aliați, Stalin s-a arătat reticent. El a insistat, dimpotrivă, asupra necesității ca fiecare chestiune să fie studiată împreună cu Statele Unite și Marea Britanie, de unde am dedus că avea motive puternice ca să mizeze pe acordul lui Roosevelt și Churchill în realizarea obiectivelor sale.

Stalin m-a întrebat, totuși, ce garanții dorește Franța în vest. Dar cînd i-am vorbit de Rin, Saar și Ruhr, el a declarat că soluțiile acestor probleme nu pot fi găsite decît în cadrul unor negocieri în patru. Spre deosebire de aceasta, la întrebarea pe care i-am pus-o în privința frontierei germane de răsărit, a răspuns categoric: „Vechile regiuni poloneze ale Prusiei Orientale, Pomeraniei, Sileziei, trebuie să fie restituite Poloniei". „Adică — am spus eu —, frontiera pe Oder?" „Pe Oder și pe Neisse, a precizat el. În afară de asta, trebuie efectuate rectificări în favoarea Cehoslovaciei".

Am arătat că nu ridicam nici o obiecție de principiu față de aceste schimbări teritoriale, care, în plus, puteau permite să se regle-

menteze prin compensație chestiunea graniței răsăritene a Poloniei. Dar am adăugat: „Îngăduiți-mi să constat că, potrivit părerii dv., problema Rinului nu poate fi tranșată chiar acum, dar cea a Oderului s-a și hotărît". Stalin a păstrat tăcerea, continuînd să tragă pe hîrtie linii și cercuri. Dar după puțin timp, ridicîndu-și privirea, mi-a făcut următoarea propunere: „Să studiem împreună un pact franco-rus, pentru ca cele două țări ale noastre să se asigure în comun împotriva eventualității unei noi agresiuni germane".

„Sîntem dispuși la una ca aceasta — i-am răspuns eu — din aceleași motive care au dus la încheierea vechii alianțe franco-ruse și chiar (am adăugat, nu fără o urmă de maliție) a pactului din 1935". Stalin și Molotov, pe care această împunsătură îi ustura, au exclamat că pactul din 1935, semnat cu Laval[3], n-a fost niciodată aplicat, nici în spiritul și nici în litera sa, din vina celui din urmă. Am replicat atunci că evocasem tratatul din 1935 și alianța din 1892 pentru a sublinia că, în fața pericolului germanic, acțiunea comună a Rusiei și Franței este în firea lucrurilor. În privința felului în care va fi aplicat eventual un nou pact, cred că dureroasele experiențe ale trecutului ar putea sluji ca lecții conducătorilor ambelor țări. „Cît despre mine — am adăugat —, eu nu sînt Pierre Laval". S-a convenit ca Bidault și Molotov să elaboreze textul unui tratat.

Pentru un pact franco-sovietic

În cursul zilelor care au urmat, cei doi miniștri s-au reunit de cîteva ori. Ei au făcut un schimb de proiecte care, de altfel, semă-

[3] Fost prim-ministru al Franței înainte de cel de al doilea război mondial și colaborator apropiat al lui Pétain în timpul ocupației germane. Executat ca trădător în 1946.

nau foarte mult între ele. În același timp s-a desfășurat un șir de recepții, vizite și excursii. A avut loc, în special, un dejun oferit de Molotov, înconjurat de Dekanozov, Litvinov, Lozovski, miniștri adjuncți ai afacerilor externe. Stalin era de față. La desert, ridicînd paharul, el a închinat în cinstea alianței pe care aveam s-o încheiem. „Este vorba — a exclamat el — de o alianță care să fie reală, și nicidecum de una à la Laval !" Am avut o lungă discuție în doi. La complimentele pe care i le-am adresat pentru succesele armatei ruse, al cărei centru, comandat de Tolbuhin, realizase în ajun o masivă înaintare în Ungaria, el a replicat : „Pfui ! Astea-s orașe ! Trebuie să ajungem la Berlin ! Și la Viena". Din cînd în cînd se arăta destins, chiar pus pe glume. „Tare greu trebuie să fie — mi-a spus el — să guvernezi o țară ca Franța, unde toți sînt atît de neastîmpărați !" „Da ! — i-am răspuns eu. Și în această privință nu pot lua exemplu de la dv., căci sînteți inimitabil". El a pronunțat numele lui Thorez, căruia guvernul francez îi permisese să se înapoieze la Paris. Față de tăcerea mea nemulțumită, mareșalul a declarat : „Nu vă supărați de indiscreția mea ! Îmi îngădui numai să vă spun că îl cunosc pe Thorez și că, după părerea mea, el este un bun francez. Dacă aș fi în locul dv., nu l-aș arunca la închisoare". A adăugat cu un surîs: „Cel puțin nu imediat" ! „Guvernul francez — i-am răspuns eu — tratează pe francezi după serviciile pe care le așteaptă de la ei".

Într-o altă zi, gazdele noastre ne-au oferit prilejul să admirăm un frumos balet la Teatrul Mare. În cinstea noastră s-a organizat, într-o seară, o recepție de mare amploare ; sala era plină de comisari ai poporului, de înalți funcționari, de generali, soțiile lor și de mai toți diplomații străini și ofițerii aliați care își făceau veleatul prin Moscova. Am mai fost duși să vedem, la Casa Armatei Roșii, un remarcabil spectacol de cîntece și dansuri folclorice. În timpul acestor ceremonii, dl. Molotov era nelipsit de lîngă noi, dovedindu-se mereu precis în exprimare și circumspect în ceea ce privește fondul lucrurilor. Totuși, el ne-a dat pe seama altor călăuze atunci cînd a fost vorba de a asista la serviciul religios de la Saint-Louis des Français, singura biserică catolică deschisă în capitală, ca și atunci cînd am mers să vedem Dealul Vrăbiilor, de unde Napoleon privise panorama Moscovei, să vizităm expoziția de război, unde se acumulau trofeele, să coborîm în metrou, să trecem prin diferite uzine, să inspectăm un spital militar și o școală de transmisiuni. Pe străzi, în frig și prin zăpadă, se strecurau trecători muți și preocupați. Acei dintre ruși cu care luam contact, indiferent dacă făceau parte din mulțime sau din elită, ne dădeau impresia că sînt foarte doritori să-și manifeste simpatia, dar că se află în chinga unor consemne care le nimicesc spontaneitatea.

Pe noi, francezii, aceasta nu făcea decît să ne determine și mai mult să ne arătăm prietenească admirație față de acest mare popor, folosind prilejul reuniunilor și riturilor protocolare. La ambasadă am invitat la masa mea o cohortă de intelectuali și scriitori catalogați oficial de către autoritățile sovietice drept „prieteni ai Franței". Se remarcau printre ei Viktor Fink și Ilia Ehrenburg, ambii plini de talent, însă grijulii să nu-l folosească decît în sensul și pe tonul prescris. Generalul conte Ignatiev, care fusese atașat militar al țarului la Paris și apoi, vreme îndelungată, unul dintre conducătorii emigranților, se găsea printre invitați : avea o înfățișare extraordinară, în ciuda vîrstei sale, purtînd uniforma cu o rară distincție și demonstrînd cu prisosință maniere de lume mare, dar stingherit de poza personajului pe care îl încarna. Jean-Richard Bloch, „refugiat" în Rusia, mi-a prezentat toată această lume cu o eleganță încorsetată. Cu toții erau frămîntați și contrariați, dînd impresia unor cai pur-sînge ținuți la conovăț. Într-o seară, am adunat la ambasadă întreaga Moscovă oficială. Pe tărîm verbal, nu lipsea nimic în materie de cordialitate. Dar se simțea că asupra celor de față apasă o îngrijorare difuză. Conform sistemului, personalitatea fiecăruia se estompa într-un peisaj cenușiu, care constituia refugiul comun.

În acest interval, încheierea pactului se complica mereu. La drept vorbind, mărunțele divergențe care despărțeau textul lui Bidault de cel al lui Molotov ar fi putut fi puse la punct cît ai clipi. Dar, puțin cîte puțin, sovieticii lăsau să se întrezărească intenția de a face un tîrg. Mai întîi, ei au încercat să ne pună în încurcătură, ridicînd problema ratificării[4]. „Dat fiind că guvernul dv. este provizoriu, cine are în Franța calitatea de ratificare ?" l-a întrebat dl. Molotov pe Dejean și apoi pe Bidault. În cele din urmă, ministrul sovietic al afacerilor externe mi s-a adresat în același sens. Am pus capăt scrupulelor sale. „Ați semnat — i-am spus — un pact cu Beneș. Dar guvernul său este, după cîte știu, provizoriu. Pe deasupra, el își are sediul la Londra". Din acel moment nu s-a mai pomenit nimic despre ratificare.

În felul acesta a ieșit în vileag adevărata miză a negocierilor. Așa cum ne așteptam, era vorba de Polonia. Voind să aflu exact ceea ce intenționau rușii să facă la Varșovia de îndată ce trupele lor vor fi intrat acolo, i-am ridicat problema de-a dreptul lui Stalin, în cursul unei convorbiri avute

[4] E vorba de ratificarea de către parlament.

la Kremlin, la 6 decembrie. Bidault, Garreau și Dejean erau lîngă mine ; Molotov, Bogomolev și excelentul interpret Podțerob se aflau lîngă Stalin.

Am amintit că, încă din vremuri de demult, Franța dorise și sprijinise independența Poloniei. După primul război mondial noi contribuisem puternic la renașterea ei. Desigur, politica urmată ulterior de Varșovia, îndeosebi politica lui Beck, ne nemulțumise și în cele din urmă ne pusese în pericol, determinînd totodată Uniunea Sovietică să se țină departe de noi. Totuși, considerăm necesar să reapară o Polonie stăpînă pe soarta ei, cu condiția ca ea să aibă o atitudine prietenoasă față de Franța și Rusia. Ne declaram hotărîți să exercităm în acest sens întreaga influență pe care eram capabili să o avem asupra polonezilor — am precizat „asupra tuturor polonezilor" [...]

Luînd cuvîntul, la rîndul său, mareșalul Stalin s-a înfierbîntat. Auzindu-l cum tună și fulgeră, cu cîtă causticitate și elocință vorbește, simțeai că problema poloneză este obiectul principal al pasiunii sale și centrul politicii sale. El a declarat că Rusia făcuse „o mare cotitură" față de această națiune, care era dușmana sa seculară și în care voia, de acum înainte, să aibă o națiune prietenă. Dar există anumite condiții. „Polonia — a spus el — a servit întotdeauna de coridor germanilor pentru a ataca Rusia. Trebuie ca acest coridor să fie închis — și anume închis de către Polonia însăși". Pentru aceasta era de o importanță hotărîtoare statornicirea frontierei pe Oder și pe Neisse, de vreme ce statul polonez urma să fie puternic și „democratic". Căci, a proclamat mareșalul, „nu există stat puternic dacă nu e democratic".

Stalin a abordat apoi chestiunea guvernului ce trebuia instalat la Varșovia. El a făcut aceasta cu brutalitate, aruncînd cuvinte pline de ură și dispreț la adresa „oamenilor de la Londra", lăudînd fără rezerve „Comitetul de la Lublin", format sub egida Uniunii Sovietice și afirmînd că, în Polonia, nu este așteptat și dorit decît acest Comitet [...]

După aceea, Stalin mi s-a adresat astfel : „Ați spus că Franța are influență asupra poporului polonez. E adevărat ! Dar de ce nu o folosiți pentru a-i recomanda soluția necesară ? De ce adoptați aceeași poziție sterilă ca și cea adoptată pînă în prezent de America și Anglia ? Trebuie să o spun că noi așteptăm din partea dv. ca să acționați cu realism și în același sens cu noi". A adăugat apoi în surdină următoarele : „Cu atît mai mult cu cît Londra și Washingtonul nu și-au spus ultimul cuvînt". „Iau notă — i-am răspuns — de poziția dv. Îmi dau seama de vastele ei consecințe. Dar trebuie să vă repet că formarea viitorului guvern al Poloniei este o problemă a poporului polonez și că acesta, după părerea noastră, trebuie să se poată exprima prin vot universal". Mă așteptam la o reacție vie din partea mareșalului. Dimpotrivă, însă, el a surîs și a murmurat blajin : „Ei, ne înțelegem noi pînă la urmă".

Voind să duc pînă la capăt acest sondaj, l-am întrebat pe Stalin ce soartă întrevedea pentru statele balcanice. El a răspuns că, deoarece acceptase condițiile de armistițiu ale aliaților, Bulgaria își va păstra independența, dar că „își va primi pedeapsa meritată" și că va trebui, și ea, să devină „democratică". La fel se va întîmpla și cu România. Ungaria fusese pe punctul de a capitula în fața aliaților. Dar germanii, prinzînd de veste — „nu știu cum", a spus Stalin —, arestaseră pe regentul Horthy. „Dacă în Ungaria se formează un guvern democratic — a adăugat mareșalul —, îl vom ajuta să întoarcă armele împotriva Germaniei". Nu există o problemă de acest gen pentru Iugoslavia, „pentru că poporul ei se strînsese laolaltă și se ridicase împotriva fascismului". Stalin mi-a vorbit cu furie de Mihailovici, despre care părea să creadă că este ținut ascuns de englezi la Cairo. Cît despre Grecia, „rușii n-au pătruns acolo, lăsînd loc liber trupelor și navelor britanice. Pentru a ști ce se petrece în Grecia, este așadar cazul să se ceară lămuriri britanicilor" [...]

Ca într-o dramă bine pusă în scenă, în care intriga rămîne în suspensie și peripețiile se amestecă și se înmulțesc pînă în clipa deznodămîntului, problema pactului a luat dintr-o dată o înfățișare neașteptată. Dl. Churchill a dat semne de viață. „Presupun — telegrafiase el în esență mareșalului Stalin — că, cu prilejul vizitei generalului de Gaulle, intenționați să încheiați cu el un pact de securitate analog celui pe care guvernul dv. și al meu l-au semnat în 1942. În acest caz, pentru ce n-am semna în trei un unic tratat valabil pentru Rusia, Marea Britanie și Franța ? În ce mă privește, sînt dispus să fac aceasta". Sovieticii ne-au transmis propunerea engleză, pe care aveau aerul s-o găsească satisfăcătoare. Dar nu aceeași era părerea mea.

De la bun început, procedeul la care recurgea Churchill era inadmisibil pentru noi. De ce se adresa el exclusiv lui Stalin într-o chestiune care privea Franța în aceeași măsură ca și Londra și Moscova ? Consideram îndeosebi că, fată de primejdia germană, Rusia și Franța trebuiau să încheie un acord special, pentru că ele erau cel mai direct și mai imediat amenințate. Evenimentele dovediseră aceasta — și încă cu ce preț ! În cazul unui pericol germanic, exista riscul ca intervenția britanică să nu se producă nici la termenul, nici la scara necesară. Cu atît mai mult, cu cît Anglia nu ar fi putut întreprinde ceva fără asentimentul — aleatoriu —

al celorlalte state din Commonwealth. Urma, deci, ca Parisul și Moscova, înainte de a acționa, să aștepte ca Londra să vrea să intre în joc? În sfîrșit, deși doream să reînnoiesc și să precizez cîndva alianța de fapt care-i unea pe francezi și englezi, nu voiam să fac asta decît după ce voi fi clarificat cu Londra niște chestiuni fundamentale — soarta Germaniei, Rinul, Orientul etc. —, în privința cărora nu exista înțelegere între noi. Pe scurt, nu agream proiectul unui pact tripartit. Pe de altă parte, consideram că sosise momentul cînd trebuia să punem punct, într-un fel sau altul, tratativelor angajate cu rușii. La 8 decembrie, însoțit de Bidault, Garreau și Dejean m-am dus la Kremlin pentru a ține cu Stalin, Molotov și Bogomolov o ultimă ședință de lucru [...]

Între timp, la invitația mea, veniseră să mă vadă d-nii Averell Harriman, ambasador al Statelor Unite, și John Balfour, însărcinat cu afaceri al Marii Britanii. Într-adevăr, țineam să-i pun la curent cu cele petrecute între noi și sovietici și să-i informez că nu acceptăm să recunoaștem Comitetul de la Lublin. Lucrul a părut să-i satisfacă. Totuși, Harriman mi-a spus: „Noi, americanii, mizăm pe cartea încrederii față de Moscova". Auzind aceste cuvinte, și amintindu-mi, pe de altă parte, ceea ce mă lăsase să ghicesc Stalin cu privire la o schimbare de atitudine a Americii și Angliei în problema poloneză, le-am cerut celor doi diplomați să facă cunoscut, din partea mea, d-lor Roosevelt și Churchill, că dacă într-o zi își vor modifica poziția, aștept din partea lor să ne înștiințeze cu aceeași promptitudine ca cea uzitată de mine față de ei.

Un ceas emoționant

În această zi consacrată scrimei diplomatice a existat un ceas emoționant, acela cînd am trecut în revistă aviatorii regimentului „Normandie-Niémen".[5] La început se convenise cu rușii că mă voi duce să inspectez regimentul în regiunea Insterburg, unde își desfășura activitatea. Dar, așa cum se petrecuse cu călătoria Baku-Moscova, aliații mi-au cerut să renunț la deplasarea pe calea aerului din cauza timpului nefavorabil. Pe de altă parte, drumul dus și întors pe șosea sau pe calea ferată ar fi durat trei zile și trei nopți. Atunci, Stalin, pus la curent, a ordonat să fie adus cu trenul la Moscova tot regimentul. Am putut astfel să salut această minunată unitate — singura forță occidentală care a luptat pe frontul rus — și să iau contact cu fiecare din cei ce slujeau atît de vitejește Franța în cadrul lui. Am profitat de prezența lor pentru a decora, o dată cu numeroși francezi, cîțiva generali și ofițeri ruși veniți de pe front pentru aceasta.

Cînd a sosit vremea să ne ducem la dineul oferit de Stalin, negocierile erau tot la un punct mort. [...]

În salonul din Kremlin unde au fost primiți francezii se aflau patruzeci de ruși — comisari ai poporului, diplomați, generali, înalți funcționari —, aproape toți în uniforme strălucitoare. Erau prezenți ambasadorul Statelor Unite și însărcinatul cu afaceri britanic. Urcaserăm o scară monumentală, împodobită cu tablouri de pe vremea țarului. Ele înfățișau teme cumplite: furioasa bătălie de pe Irtîș, Ivan cel Groaznic sugrumîndu-și fiul etc. Mareșalul ne-a strîns mîinile și și-a condus invitații în sufragerie. Masa era de un lux de neînchipuit, iar mîncărurile servite au fost uluitoare.

Stalin și cu mine, așezați alături, am discutat despre tot felul de lucruri. Dl. Podzerob și dl. Laloy traduceau cele spuse de noi, rînd pe rînd și cuvînt cu cuvînt. Subiectele conversației noastre au fost operațiile militare în curs, viața pe care o duceam în funcțiile respective, aprecieri asupra principalelor personalități inamice sau aliate. Nu s-a discutat despre pact. Mareșalul m-a întrebat numai, pe un ton detașat, ce impresie îmi făcuseră membrii Comitetului de la Lublin. La care am răspuns că mi se par a fi un grup utilizabil, dar că nu reprezintă Polonia independentă. Stalin vorbea direct și simplu. Își luase înfățișarea unui rustic, cu o cultură rudimentară, aplicînd celor mai vaste probleme judecăți de un bun simț elementar. Se servea copios din toate mîncărurile și își turna pahar după pahar dintr-o sticlă cu vin de Crimeea care i se reînnoia mereu în față. Dar, sub aceste aparențe blajine, deslușeai luptătorul angajat într-o bătălie necruțătoare. De altfel, în jurul mesei, toți rușii îl urmăreau, atenți și încordați. Din partea lor, o supunere și o teamă manifeste, dintr-a sa, o autoritate concentrată și vigilentă — iată cum arătau, din cîte se putea vedea, raporturile acestui stat major politico-militar și conducătorul lui, cu desăvîrșire singur din punct de vedere omenesc.

Dintr-o dată, tabloul s-a schimbat. Sosise ora toastului. Stalin s-a apucat să joace o scenă extraordinară.

Mai întîi a avut cuvinte călduroase la adresa Franței și amabile la adresa mea. M-am pronunțat în același sens față de el și Rusia. A salutat Statele Unite și pe președintele Roosevelt, apoi Anglia și pe dl. Churchill și a ascultat cu un aer recules răspunsurile lui Harriman și Balfour. A rostit cîte ceva în cinstea lui Bidault, Juin, a fiecăruia din francezii prezenți, a armatei franceze, a regimentului „Nor-

[5] Unitate franceză care a acționat în cadrul forțelor armate sovietice.

mandie-Niémen". Apoi, după îndeplinirea acestor formalități, a început o mare trecere în revistă.

De treizeci de ori Stalin s-a ridicat pentru a bea în sănătatea rușilor prezenți. Îi numea unul cîte unul. Cei dintîi care s-au bucurat de elogii au fost Molotov, Beria, Bulganin, Voroșilov, Mikoian, Kaganovici etc., comisari ai poporului. Apoi a trecut la generali și funcționari. Mareșalul arăta cu emfază fiecăruia din aceștia ce merite are și ce misiune îndeplinește. Dar fără încetare afirma și ridica în slăvi puterea Rusiei. De exemplu, comandantului artileriei i-a strigat : „Voronov ! În sănătatea ta ! Tu ai sarcina de a desfășura pe cîmpurile de bătălie sistemul calibrelor noastre. Mulțumită acestui sistem, inamicul este zdrobit pe toată întinderea și adîncimea frontului. Dă-i înainte ! Trage mereu cu tunurile tale !" Adresîndu-se șefului de stat major al marinei : „Amirale Kuznețov ! Nu se știe îndeajuns tot ce face flota noastră. Răbdare ! Într-o zi vom domina toate mările !" Vorbind inginerului de aeronautică Iakovlev, care pusese la punct excelentul aparat de vînătoare *Iak* : „Te salut ! Avioanele tale mătură cerul. Dar ne trebuie mult mai multe și mai bune. Tu să le faci !" Cîteodată, Stalin amesteca laudele cu amenințări. Iată cum l-a interpelat pe Novikov, șeful de stat major al aviației : „Avioanele noastre, tu le folosești. Dacă le vei întrebuința prost, știi ce te așteaptă". Arătînd cu degetul pe unul din asistenți : „Iată-l ! Este șeful intendenței. El aduce pe front materialul și oamenii. Să-și facă datoria așa cum trebuie ! Dacă nu, va fi spînzurat, așa cum se procedează în țara asta". De cîte ori termina un toast, Stalin striga personajului pe care-l numise : „Vino aici !" Omul, părăsindu-și locul, se apropia grăbit pentru a ciocni paharul cu mareșalul, sub privirea celorlalți ruși rigizi și tăcuți.

Această scenă de tragicomedie nu putea avea decît scopul de a impresiona pe francezi, făcînd paradă de forța sovietică și de puterea de dominație a celui ce dispunea de ea. Dar, după ce am asistat la toate acestea, eram mai puțin dispus ca oricînd să-mi dau concursul la sacrificarea Poloniei. De aceea, în salon, după dineu, am privit cu răceală corul încăpățînat al diplomaților, grupat în jurul lui Stalin și al meu : Molotov, Dekanozov și Bogomolov de o parte ; Bidault, Garreau și Dejean de cealaltă. Rușii reluau neostenit discuția referitoare la recunoașterea Comitetului de la Lublin. Dar, în ce mă privea, chestiunea era lămurită, lucru pe care-l făcusem cunoscut, astfel că socoteam noua discuție ca o pierdere de vreme. Mai mult, cunoscînd înclinarea spre negocieri în orice condiții a tehnicienilor diplomației, chiar dacă aceasta dăunează scopurilor politice, și neavînd încredere în căldura comunicativă a unei reuniuni prelungite, mă temeam că echipa noastră să nu ajungă să facă unele concesii supărătoare în materie de termeni. Desigur, sfîrșitul ar fi rămas același, căci hotărîrea mea în această privință era luată. Dar ar fi fost regretabil ca delegația franceză să pară lipsită de coeziune.

M-am prefăcut, așadar, în mod ostentativ, că nu acord interes dezbaterii areopagului. Văzînd aceasta, Stalin a supralicitat : „Ah ! diplomații ăștia — a exclamat el. — Ce flecari ! Ca să-i faci să tacă nu există decît un singur mijloc : să-i seceri cu mitraliera. Bulganin ! Du-te și adu o mitralieră". Apoi, lăsînd pe negociatori acolo și urmat de alți însoțitori, m-a dus într-o sală din apropiere, pentru a vedea un film sovietic turnat pentru propagandă în anul 1938. Era ceva foarte conformist și destul de naiv. Se vedea cum germanii invadează în mod perfid Rusia. Dar foarte repede, în fața elanului poporului rus, a vitejiei armatei sale, a capacității generalilor lui, germanii au trebuit să bată în retragere, fiind la rîndul lor invadați. Atunci izbucnea revoluția în toată Germania. Ea triumfa la Berlin, unde pe ruinele fascismului și grație ajutorului Sovietelor, se deschidea o eră de pace și de prosperitate. Stalin rîdea, bătea din palme. „Mă tem — spuse el — că sfîrșitul poveștei n-o să-i placă d-lui de Gaulle". Am ripostat, nițeluș cam sîcîit : „În orice caz, victoria dv. îmi place. Cu atît mai mult cu cît, la începutul adevăratului război, lucrurile nu s-au petrecut ca în acest film".

Pactul este semnat

Între timp chemasem lîngă mine pe Georges Bidault pentru a-l întreba dacă sovieticii sînt gata sau nu să semneze pactul. Ministrul afacerilor externe mi-a răspuns că totul depinde de acceptarea de către noi a unei declarații comune a guvernului francez și a Comitetului polonez, declarație care să fie publicată în același timp cu comunicatul privitor la tratatul franco-rus. „În aceste condiții — i-am declarat lui Bidault —, este inutil și devine supărător să lungim la nesfîrșit tratativele. De aceea am să le pun capăt". La miezul nopții, după ce filmul se terminase și se aprinsese lumina, m-am ridicat și i-am spus lui Stalin : „Îmi iau rămas bun de la dv. Foarte curînd plec cu trenul. Nu știu cum să vă mulțumesc pentru felul în care dv. personal și guvernul sovietic m-ați primit în viteaza dv. țară. Ne-am informat reciproc asupra punctelor noastre de vedere. Am constatat că sîntem de acord asupra a ceea ce este esențial, și anume că Franța și Rusia continuă împreună războiul pînă la victoria deplină. La revedere, domnule mareșal !" La început, Stalin parcă nu înțelegea : „Mai rămîneți — a șoptit el — se

mai dă un film". Dar, văzînd că îi întindeam mîna, mi-a strîns-o și m-a lăsat să plec. Am ajuns la ușă salutînd pe cei de față, care încremeniseră uluiți.

S-a apropiat în grabă dl. Molotov care, livid, m-a condus pînă la mașină. I-am exprimat și lui satisfacția pentru șederea mea. El a îngînat cîteva silabe, fără a-și putea ascunde descumpănirea. Fără îndoială, ministrul sovietic era profund amărît de eșuarea proiectului urmărit cu atîta tenacitate. Acum, înainte ca francezii să părăsească Moscova, rămînea doar puțin timp în care să se poată efectua o răsturnare a situației. Încercarea de a se obține recunoașterea Lublinului de către Paris fusese ratată în mod evident. Dar în plus, lucrurile ajunseseră la un punct unde exista un mare risc ca de Gaulle să se întoarcă în Franța fără să fi încheiat pactul. Ce efect avea să producă un astfel de deznodămînt ? Oare Stalin nu va reproșa acest eșec lui Molotov ? În ce mă privește, pe deplin hotărît să ies biruitor, m-am înapoiat liniștit la ambasada Franței. Văzînd că Bidault nu mă urmase, am trimis pe cineva să-l cheme. Lăsam la Moscova pe Garreau și Dejean, care să mențină contacte ce puteau fi utile, fără să ne angajeze.

În fond, nu mă îndoiam de loc de felul cum va evolua situația. Într-adevăr, pe la ora 2 noaptea, Maurice Dejean a venit să-mi relateze un fapt nou. După o lungă convorbire a lui Stalin cu Molotov, rușii se declaraseră dispuși să se mulțumească în privința relațiilor dintre Paris și Lublin cu un text de declarație considerabil îndulcit. Garreau și Dejean au crezut atunci că sînt în măsură să sugereze o redactare în sensul : „Printr-un acord intervenit între guvernul francez și Comitetul polonez de eliberare națională, dl. Christian Fouchet este trimis la Lublin, dl. X... este trimis la Paris". La aceasta, dl. Molotov arătase că „dacă generalul de Gaulle acceptă această rezolvare a afacerii poloneze, pactul franco-rus poate fi semnat pe loc".

Firește, am refuzat orice mențiune a unui „acord" cu Comitetul de la Lublin. Singura știre, conformă cu politica Franței și cu adevărul, care putea fi publicată peste cîteva zile, era următoarea : „Maiorul Fouchet a sosit la Lublin". Dejean s-a dus să spună aceasta lui Molotov care, după ce a conferit din nou cu Stalin, a făcut cunoscut că se mulțumește și cu atît. El s-a agățat totuși de o ultimă condiție în legătură cu data la care urma să fie publicată știrea sosirii lui Fouchet la Lublin. Ministrul sovietic cerea insistent ca ea să coincidă cu încheierea tratatului franco-rus, adică peste douăzeci și patru de ore. Dar tocmai această coincidență nu o doream eu, lucru pe care l-am făcut cunoscut în mod categoric. Eram în 10 decembrie. Aceasta urma să fie data pactului. Dar prezența lui Fouchet în Galiția nu trebuia anunțată decît cel mai devreme la 28. S-a căzut de acord asupra acestui punct.

Între timp, Bidault se dusese la Kremlin pentru a pune la punct cu partenerii noștri textul definitiv al pactului. Acesta fiindu-mi prezentat, l-am aprobat integral. Se specifica în el angajamentul celor două părți de a continua războiul pînă la victoria deplină, de a nu încheia pace separată cu germanii și de a lua în comun ulterior toate măsurile menite să facă față unei noi amenințări germane. Era menționată participarea celor două țări la Organizația Națiunilor Unite. Tratatul urma să fie valabil pe o durată de douăzeci de ani.

Mi s-a raportat că ultimele discuții se desfășoară la Kremlin într-o cameră vecină cu cele în care continuau să vină și să plece invitații la serată. În cursul acestor ore dificile, Stalin se ținea necontenit la curent cu negocierile și le arbitra, pas cu pas, în ce privește partea rusă. Dar asta nu-l împiedica să străbată saloanele pentru a sta de vorbă și a ciocni paharul cu unul sau altul dintre invitați. Îndeosebi colonelul Pouyade, comandantul regimentului „Normandie", a fost obiectul atențiilor sale. În sfîrșit, mi s-a anunțat că totul era gata pentru semnarea pactului, care urma să aibă loc în biroul d-lui Molotov. M-am dus acolo la 4 dimineața.

Ceremonia a avut un caracter de o oarecare solemnitate. Fără a scoate o vorbă, operau fotografii ruși. Cei doi miniștri ai afacerilor externe, înconjurați de delegațiile respective, au semnat exemplarele redactate în franceză și rusă. Stalin și cu mine stăteam în spatele lor. „În acest fel — i-am spus —, iată tratatul ratificat. Presupun că îngrijorarea dv. pe această temă s-a risipit". Apoi ne-am strîns mîinile. „Trebuie să sărbătorim asta", a declarat mareșalul. Într-o clipită s-au aranjat niște mese și a început ospățul.

Stalin s-a dovedit un jucător elegant. Cu o voce blîndă mi-a făcut complimente : „V-ați ținut bine. Așa zic și eu ! Îmi place să am de-a face cu cineva care știe ce vrea, chiar dacă nu sînt de acord cu el". În contrast cu scena virulentă pe care o jucase înainte cu cîteva ore, cînd toastase pentru colaboratorii săi, acum vorbea despre toate pe un ton detașat, ca și cum ar fi contemplat pe ceilalți, războiul, istoria și pe sine însuși de pe înălțimile unui pisc senin. „La urma urmelor — a spus el —, numai moartea cîștigă". Îl căina pe Hitler : „Bietul de el, n-o să scape". La invitația mea : „Veți veni să ne vedeți la Paris ?", el a răspuns : „Cum să fac una ca asta ? Sînt bătrîn. Voi muri curînd".

DR. PETRU GROZA

FILE AUTOBIOGRAFICE

„Noi vrem să ne facem datoria față de popor, față de cultura umană. Frontul popular este frontul unic al stîngii. El vrea să înfrîngă definitiv dictatura profitorilor, fascismul. Noi nu vrem să vedem țara în flăcări, noi nu vrem să vedem civilizația în flăcări. Programul nostru va prinde aripi."

(Din cuvîntarea rostită la Țebea, la 6 decembrie 1935, cu prilejul realizării acordului de Front popular între P.C.R. și alte organizații democratice, antifasciste).

„Deosebit de prețioasă a fost și este unitatea clasei muncitoare, pe care o privim ca factor de frunte în închegarea unității democratice și în înțelegerea activă a întregului popor pentru realizarea marilor scopuri de progres și pace ale regimului nostru.

Această unitate muncitorească a dus la alianța între clasa muncitoare și plugărimea muncitoare, dînd astfel naștere celei mai puternice forțe organizate a poporului român. Atîta timp cît unitatea muncitorească va fi puternică, atîta timp cît frățietatea între muncitorii din fabrici și de pe ogoare va fi de nezdruncinat, nu ne va înfricoșa nici un dușman dinăuntru sau din afara țării".

(Din cuvîntarea rostită, la 6 octombrie 1947, cu prilejul deschiderii celui de al XVIII-lea Congres al P.S.D.).

„Vă reamintiți ceea ce vă spuneam acum 15 ani?

— Dacă plugarii luptă cot la cot cu Partidul comunist și cu muncitorii de pretutindeni, atunci țărănimea va birui".

Și, într-adevăr, mergînd așa, ea a biruit"

(Din cuvîntarea rostită la Deva, la 8 ianuarie 1948, cu prilejul aniversării a 15 ani de la constituirea Frontului plugarilor).

D-na Afzar Afzaluddin: *)

Spune că a fost dornică să-l cunoască pe dl. președinte dr. Petru Groza, pe care, în timpul șederii ei la București l-a zărit de două ori: o dată la Șosea și a doua oară la demonstrația de 1 Mai, în tribună.

Dl. profesor Mohamad Habib:

Vreau să vă pun o întrebare, al cărei răspuns vreau să-l duc în India.

După cîte știu, dv. ați fost un mare moșier și ați făcut mari sacrificii ajungînd la convingerile de astăzi. Ce influențe au contribuit la schimbarea dv.?

Îmi amintesc de toate cabinetele guvernamentale din trecut, din care făceați parte. Îmi amintesc de numele dv., de situația pe care ați avut-o în trecut și sînt foarte surprins de cotitura cea mare pe care ați făcut-o în viață, ajungînd astăzi în capul Statului de democrație populară.

Dl. președinte dr. Petru Groza:

Este o întrebare cu care mă întîlnesc de multe ori prin diferite țări.

Acum în urmă, cum știți, am fost și prin Asia, am fost aproape de hotarele patriei dv. Am fost prin China, spre granițele Indiei, Birmaniei etc. și m-am întîlnit și acolo cu această întrebare, așa că sînt antrenat în a răspunde.

Întîi de toate omul trebuie să știe că învață pînă la mormînt. Întotdeauna să plece de la principiul că n-a învățat destul și că ce știe nu-i ajunge.

Deosebirea simplă între mine și alți contemporani de ai mei, din situația mea socială, este că ei credeau că știu destul, iar eu eram mereu dornic să învăț lucruri noi.

*** Din notele stenografiate privind vizita la tov. dr. Petru Groza, președintele Prezidiului Marii Adunări Naționale a R.P.R., a d-lui Mohamat Habib, profesor în științele economice și istorice de la Universitatea musulmană din Aligar, India, și a d-nei Afzar Afzaluddin, doctor în științele istorice, lectoră la Universitatea musulmană din Aligar, India, în prezența d-lui Mihail Roșianu, președintele Institutului român pentru relațiile culturale cu străinătatea. (Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 88, mapa 17, doc. 5). Documentul a fost pregătit pentru tipar de Arhiva C.C. al P.C.R.**

„În fruntea proletariatului din țara noastră ați văzut că s-a aflat în permanență Partidul comunist, care s-a dovedit mereu conștient de marea sa misiune, mergînd pe linia dezvoltării socialiste, de unde și succesul acțiunilor lui. Succesul Partidului comunist se datorește faptului că Partidul comunist și-a păstrat rolul de inițiativă în momentele cele mai grele, ocupînd acum locul pe care îl merită. El a ajuns în această situație mulțumită faptului că, prin linia lui politică, prin ideologia lui, prin concepția lui asupra lucrurilor, el se află într-adevăr pe linia procesului de dezvoltare a societății, de la care nu s-a abătut nici o clipă".

(Din cuvîntarea rostită la Deva, la 8 ianuarie 1948, cu prilejul aniversării a 15 ani de la constituirea Frontului Plugarilor).

„În numele Guvernului aduc salutul nostru, pentru că știm că, unită în Partidul Muncitoresc Român, clasa muncitoare va lupta cu un și mai mare avînt, cu și mai bune rezultate pentru sporirea producției, pentru consolidarea noastră economică, pentru noi și hotărîtoare succese ale democrației populare.

Desăvîrșirea unității clasei muncitoare, prin realizarea partidului unic, chezășuiește și mai mult puterea de creație a muncitorimii întru propășirea țării...

Unire strînsă între muncitori, unire strînsă cu plugărimea muncitoare, iată cel mai cuprinzător îndemn pe care muncitorimea și plugărimea, deopotrivă, l-au scos din propria lor experiență și pe care l-au împlinit tot mai mult, concomitent cu istoricele înfăptuiri ale democrației noastre populare.

Călăuziți necontenit de acest îndemn care e al celor mai buni fii ai acestui popor, veghind la împlinirea lui, convinși că înfăptuirea Partidului Muncitoresc Român va fi un factor puternic de cimentare a unirii tuturor forțelor democratice într-un singur front, strigăm :

Să Trăiască Partidul Muncitoresc Român !

Trăiască alianța trainică dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare !

Trăiască Republica Populară Română !"

(Din cuvîntul de salut la Congresul de constituire a Partidului Muncitoresc Român).

Mai ales am fost determinat să caut înainte adevărul, de faptul că la diferite colituri, am constatat că ceea ce credeam că este lege și adevăr ieri, nu este adevăr azi, necadrînd cu realitățile care se schimbă mereu.

Eu am fost student bun pe vremea mea.

Am fost cetățean austro-ungar pînă în anul 1918, pînă la sfîrșitul primului război mondial. Eu sînt din Transilvania, o provincie a Țării Românești, de dincolo de munții Carpați. Noi sîntem acum dincoace de munții Carpați.

Transilvania este o provincie foarte frumoasă, care cu 1 000 de ani înainte a fost cucerită de poporul maghiar, mongol, venit din Asia. Aci a fost o țară românească veche, care a purtat războaie și cu împărații romani cu 2 000 de ani înainte.

Poporul român este un popor vechi, dac și Transilvania se numea Dacia. Romanii au cotropit-o o dată cu 2 000 de ani înainte, dar pentru scurtă durată, o sută și ceva de ani.

1 000 de ani am trăit în rezistență față de regimul de oprimare și ne-am păstrat etnicitatea, limba, tradițiile etc., mai mult poate decît frații noștri de dincoace de munții Carpați. De ce spun acest lucru ? Noi cei din Transilvania, din moși-strămoși trăiam un climat de luptă, mereu oprimați, mereu persecutați, încercînd să ne deznaționalizeze un regim sălbatic, șovin, de feudali maghiari. Aceasta a făcut ca noi să fim veșnic trezi și să rezistăm ca popor, popor de țărani, din care răsăreau intelectualii.

În această rezistență a noastră, au jucat un rol preoții. Eu sînt fiu de preot și bunicii și străbunicii mei au fost preoți sute de ani pînă la mine. Eu sînt prima generație care a părăsit această profesiune. În biserica noastră s-au păstrat obiceiurile noastre, etnicitatea noastră, cultura noastră, fiindcă nu ni s-a admis timp de 1 000 de ani niciodată să avem școli românești în Transilvania, mai puțin școli superioare, academii, universități, nu s-a admis nici un teatru românesc. Regimul feudal maghiar nu admitea nimic românesc. Și atunci noi ne refugiam în biserici, așa că preoții aceia au fost militanții rezistenței pentru eliberarea națională.

Deci eu am adus de acasă și de la părinți spiritul de rezistență. Am făcut liceul maghiar și universitatea la Budapesta, în capitala Ungariei, deci școli maghiare. N-am făcut niciodată școală românească pentru că n-au existat. Dar la școlile și universitățile maghiare, eu activam, am făcut politică din tinerețe, visam eliberarea, unirea Transilvaniei cu frații de dincoace de Carpați și activam și luptam pentru realizarea acesteia.

DI. profesor Mohamat Habib:

Ați fost vreodată pedepsit ca student pentru aceasta ?

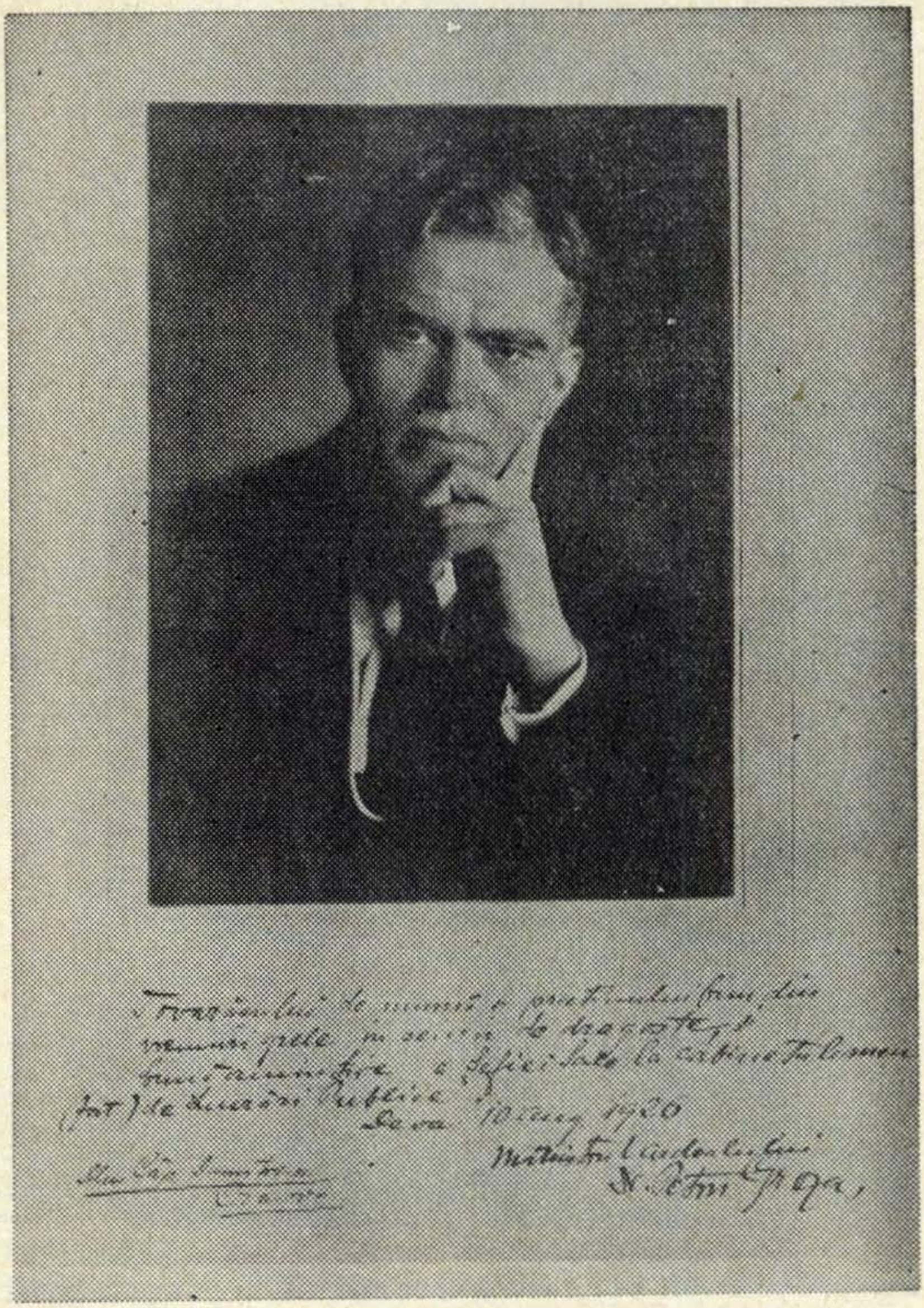

Dr. Petru Groza, fotografie din 1926 (colecția particulară locot. col. în rezervă Mihail Dumitrescu, Craiova)

Dl. preşedinte dr. Petru Groza:

De multe ori. Eram unul din liderii tineretului român de atunci care ne-am organizat. De exemplu, la Budapesta toți studenții români am făcut o societate a noastră proprie, „Petru Maior", numele unui mare om de cultură al nostru.

Ca student la Budapesta, am fost unul din cei mai buni studenți de la Universitățile din Ungaria, premiant. Există revistele maghiare de pe vremuri care-mi publicau portretul ca unul din cei mai buni studenți.

De la Budapesta am trecut la Universitatea din Berlin. Prietenii mei de la Berlin au dat acum de urma studiilor mele acolo.

M-am ținut bine și acolo. De acolo am trecut la Universitatea din Leipzig, tot în Germania. Eram dornic de a cunoaște lumea mea. Făceam economii și în vacanță mergeam pe la Bruxelles, Londra, Paris.

Și ca să închei capitolul acesta, m-am întors acasă cu un bagaj mare de învățături, de știință, cum puțini alții au avut norocul sau voința să facă acest lucru.

Aveam și situație materială bună, căci preoții la noi erau obligați la căsătorie, intrînd de cele mai multe ori în familii bogate.

Am obținut diplome de doctorat : în științe juridice, în științe economice și în științe de stat. Am fost la Berlin elev al celor mai mari economiști burghezi : Wagner și Schmoller, mari profesori germani.

Dl. profesor Mohamat Habib :

Fiind în facultate, vi se permitea studierea lui Marx și Engels ?

O fotografie inedită a dr. Petru Groza

Dl. preşedinte dr. Petru Groza:

Aceasta mai puțin, dar nu trebuia să ni se permită, pentru că nu ne interesam de problema aceasta. Nu ne interesa Marx și Engels, ni se păreau utopiști, pentru că așa eram educați, pentru că Wagner și Schmoller și ceilalți profesori ne prezentau lucrurile prin prisma structurii burgheze. Marx și Engels ne erau arătați ca niște revoluționari visători, care vor să răstoarne principii consfințite, care neagă proprietatea etc. Aceasta era anarhie după concepția lor.

Dl. profesor Mohamat Habib:

Care sînt impresiile dv. despre kaiserul Wilhelm al II-lea ?

Dl. preşedinte dr. Petru Groza:

Cînd m-am întors acasă, dincolo de studiile mele, aveam acest bagaj de cunoștințe, lucruri pe care le vedeam cu ochii proprii și pe care în parte le-am reținut în memoriile mele, pînă acum în trei volume gata de tipar. Deținînd astăzi funcție de răspundere, încă nu este timpul să le tipăresc. Deocamdată facem numai cu prietenii mei de la conducere lectură din ele.

În aceste memorii am un capitol „Regi și regine". Descriu cum am văzut prima dată un rege la Budapesta. A venit împăratul Franz Joseph de la Viena. El era și rege al Ungariei. L-am văzut într-o trăsură, avea aspect cadaveric. Or, în cărțile de școală, pe piețe, l-am văzut călare pe cal, cu aparență măreață etc.

Tot în capitolul acesta : „Regi și regine", într-un subcapitol, descriu foarte minuțios cum am văzut prima dată pe kaiserul Wil-

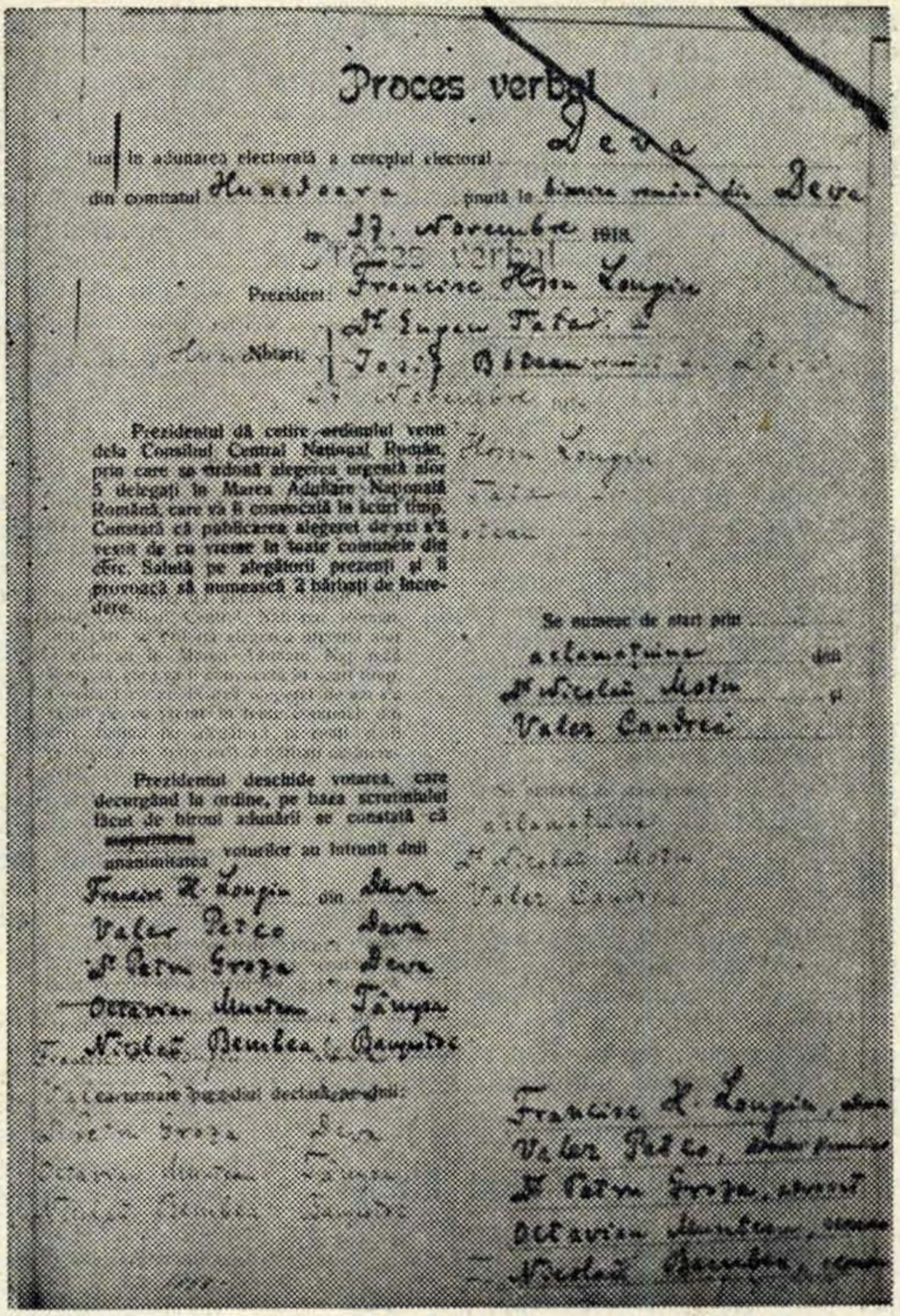

Proces verbal

Deva

Prezidentul dă cetire ordinului venit dela Consiliul Central Național Român, prin care se ordonă alegerea urgentă a[ș]or 5 delegați la Marea Adunare Națională Română, care va fi convocată la scurt timp. Constată că publicarea alegerei de azi s'a vestit de cu vreme în toate comunele din cerc. Salută pe alegătorii prezenți și îi provoacă să numească 3 bărbați de încredere.

Se numesc de stat prin aclamațiune

Prezidentul deschide votarea, care decurgând în ordine, pe baza scrutinului făcut de biroul adunării se constată că votuliee au întrunit deli unanimitatea

Francisc K. Lengia cu

Valer Pârcu

P. Petru Groza

Octavian Tăslăuanu

Nicolae Bumbea

Procesul-verbal al adunării electorale a cercului teritorial Deva, din 27 noiembrie 1918, cînd dr. Petru Groza a fost ales delegat la Marea adunare de la Alba Iulia, care a avut loc la 1 decembrie 1918

helm al II-lea. Era în 1905, acum 50 de ani. Atunci s-a ascuțit conflictul între imperialiștii francezi și germani, pentru Maroc, din Africa, conflict care era aproape să ducă la război, dar acesta s-a mai amînat pînă în 1914. Kaiserul Wilhelm s-a aliat cu burbonii din Spania, contra francezilor. Regele Alfons al Spaniei a venit într-o vizită demonstrativă, atunci în timpul conflictului, la Berlin. Noi studenții ne-am cățărat pe niște arbori de pe marea alee pe unde treceau kaiserul Wilhelm și regele Alfons, ca să-i vedem. Era mulțime mare, demonstrație. Și cum pe atunci nu se umbla cu automobile multe, ei erau în trăsură.

I-am studiat. Kaiserul Wilhelm avea o culoare cadaverică, mustăți în sus, coiful pe ochi, cu pene mari și ochi sticloși.

Știu că mă gîndeam : „Pe acesta l-a deformat profesiunea". Nu avea înfățișare omenească, senină.

Și intuitiv nu l-am caracterizat greșit atunci pe Wilhelm, căci mai tîrziu s-a dovedit că era foarte redus cerebral, dar cu atît mai îngîmfat. Mă gîndeam : „Aceștia dispun de destinul popoarelor, aceștia fac război ?"

Cei din Transilvania eram și altfel în rezistență și nu ne erau simpatici regii. I-am văzut cu ochii proprii, i-am cîntărit și i-am găsit foarte ușori. Gesturile și declarațiile spectaculoase ale kaiserului Wilhelm al II-lea dăinuiesc și astăzi în amintirea omenirii. Erau mărginașe cu ridicolul, dacă nu ar fi fost atît de tragice în consecințele lor, pentru această omenire. El era păpușă în mîna generalilor prusaci, setoși de dominația lumii.

Dacă am găsit în mine primii germeni de republican, la aceasta au contribuit și acești „kaiseri". Aceasta a fost plecarea pe o linie mai mult sentimentală, pe linia antimonarhică.

Dar să ne întoarcem la tema noastră. Cu bagajul de știință cu care m-am întors acasă de la universități, mi-am căutat loc de

muncă, ca om independent și — sigur — am făcut și politică.

Speculam conflictele internaționale între imperialiști mai ales, așteptam conjunctura internațională care să ajute mișcarea noastră de eliberare națională din Transilvania.

Pe urmă a venit războiul. A fost asasinat moștenitorul tronului austro-ungar, arhiducele Franz Ferdinand de către sîrbi la Sarajevo. Primul război mondial s-a declanșat.

Cînd s-a declarat războiul, pe intelectualii români care eram militanți, ne-a ridicat, ca să ne izoleze de popor. Ei știau de ce ! Pe mine m-a aruncat în primele zile la un regiment maghiar, ca simplu soldat.

Am trăit patru ani în cadrele acestei armate austro-ungare, în război, sabotîndu-l. Nu era războiul poporului nostru, care avea interesul să se prăbușească Imperiul habsburgic, eliberîndu-se din jugul lui. Deși soldat simplu, am activat politic, pentru care lucru am cunoscut închisori și carcere.

Sfîrșindu-se războiul, am isprăvit cu armata, după patru ani, tot ca simplu soldat, fără vreo gradație. Dar acești ani, în mijlocul soldaților simpli, au fost bogați în învățătură pentru mine.

După război, am eliberat Transilvania și ne-am unit cu Regatul Român.

Mi-am mutat centrul de gravitație la București, capitala României întregite. Pînă atunci nu am văzut Bucureștiul, pentru că înainte nu aveam voie, românii din Transilvania, să trecem în România. Era o mică cortină de oțel, nu de fier. Acum, la București, am cunoscut viața celeilalte jumătăți a poporului român.

Dl. profesor Mohamat Habib:

În ce an ați venit ?

Dl. președinte dr. Petru Groza:

În anul 1919, cînd s-a constituit primul parlament al țării întregite, numit Adunarea Națională Constituantă, fiind ales deputat. Românii din Ardeal aveau pînă atunci un singur partid, Partidul Național Român, partid istoric.

Dar aci, la București, am intrat în conflict acut cu partidul acesta al meu din Transilvania, fiindcă am văzut din primele zile că idealurile accentuate și frumoasele principii din decursul luptei noastre de eliberare națională, din Transilvania, aci s-au transformat în titluri de a realiza interese particulare, străine de ale poporului nostru. Lupta în jurul „oalei cu carne" s-a declanșat.

În această Adunare Constituantă din 1919, am fost activ, chiar foarte activ, în conflict nu numai cu acest partid istoric, dar și cu alte partide din vechea Românie, ca Partidul Liberal, istoric și el etc.

M-am atașat unui partid răsărit atunci din tranșee, sub numele „Partidul Poporului", înființat de cel mai bun soldat pe care l-am avut, mareșalul Averescu, care, născut din popor, foarte popular în război, după sfîrșitul acestuia și-a apropiat mulțimea de soldați și țărani.

Regele, care era legat de partidele istorice, a trebuit să cedeze popularității acestui mareșal și să-l numească prim-ministru în ianuarie 1920, admițînd un guvern al acestui partid.

Am fost ministru în acest guvern, trecînd pe la două ministere : al minorităților naționale și apoi al comunicațiilor.

După doi ani de guvernare, s-a dovedit că mareșalul nu este om politic, capabil să realizeze ceva din speranțele oamenilor mici, popularitatea lui s-a spulberat, iar partidele istorice, cu ajutorul regelui, l-au alungat de la putere.

Am trecut și eu cu el în opoziție. Din alegerile care au urmat, după stilul partidelor istorice, cu teroare, corupție etc. și, avînd în vedere popularitatea noastră uzată, deși în parlamentul și senatul anterior am deținut peste 2/3 din locuri — n-au intrat în noul parlament din partidul nostru decît 6 deputați, printre ei fiind și eu.

În cei patru ani cît am stat în opoziție, am deținut mai multe funcții de comandament în domeniul economic și financiar, unele chiar oficiale.

Din acestea, amintesc următoarele :

— Consilier al așa numitului „*Comitet agrar*", suprema instanță judecătorească în procesele legate de reforma agrară, realizată după primul război mondial, sub presiunea maselor de țărani, foarte limitată, în urma rezistenței moșierimii ;

— Președinte al „*Uniunii marilor industriași din România*", care cuprindea toate marile industrii din țară ;

— Președinte al organizației „*Uniunii forestiere a României*", care cuprindea toate întreprinderile de exploatare de păduri ;

— Membru în „*Comisia superioară vamală*", care îndruma politica vamală a țării care dirija comerțul nostru exterior etc. precum și în „*Comisia de import-export*",

Am condus ca președinte al Consiliilor de administrație cîteva zeci de întreprinderi particulare și bănci, societăți pe acțiuni, avînd și întreprinderile mele particulare, industriale și bancare, pe lîngă moșii.

Din această activitate intensă și multilaterală timp de 4 ani, din 1922 pînă în 1926, a rezultat pentru mine, prin natura lucrurilor, o experiență, pe care puțini au avut-o în țara mea.

Am cunoscut însă tot atunci și dedesubturile bucătăriei Statului, economiei naționale și a partidelor istorice, alegîndu-mă și cu anumite îngrijorări : am început să-mi dau seama că stomacul maselor muncitoare nu va suporta mult ceea ce se gătește pentru ele în această bucătărie.

(Continuare în pagina 53)

Broderie decorativă cu stema lui Nicolae Alexandru Mavrocordat

Pagină din liturghierul grecesc ilustrat de Calinic Ieromonahul (Palatul Mogoşoaia)

Suport de bronz reprezentînd un acrobat (Muzeul de istorie din Cluj)

„Trubadurul", sculptură în gresie din epoca feudală (Muzeul regional de istorie din Alba Iulia)

Uciderea Brincovenilor, în viziunea pictor
C. Lecca (Muzeul de artă Craiova) Foto S. Stem

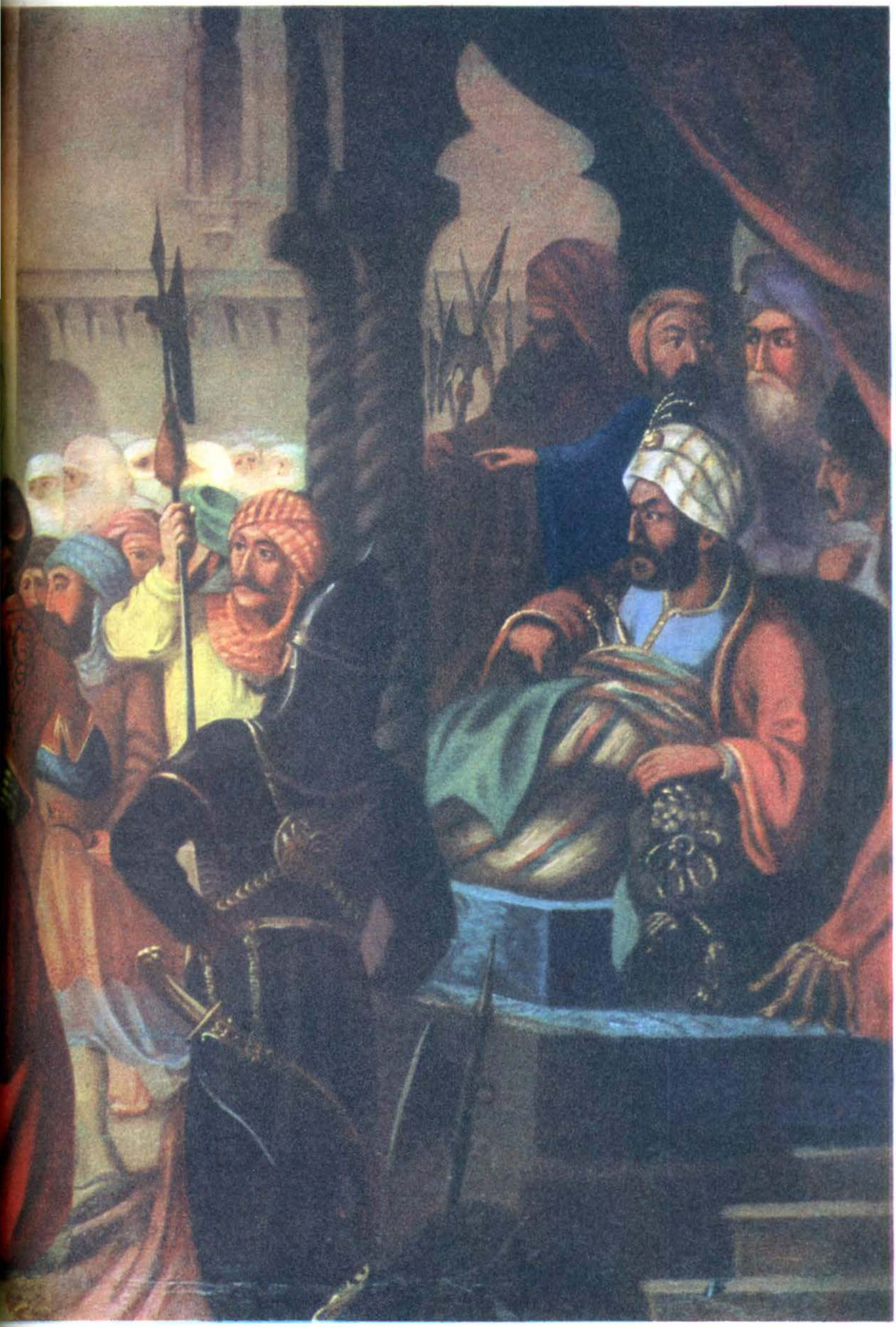

Castel medieval din Killarney, Irlanda

(Urmare din pag. 48)

Cuprins de un vag sentiment de răspundere față de popor după acești 4 ani, intrînd în noul guvern constituit tot sub președinția mareșalului Averescu, am încercat îmbunătățiri în moravurile politice de afacerism, familiarism, ale partidelor istorice, care erau în complicitate cu înșiși membrii familiei regale, regi, regine, prinți etc. Am crezut că voi putea face să intre puțin aer proaspăt în această atmosferă îmbîcsită de afaceri, panamale etc.

Rezultatul era de prevăzut, am intrat în conflict cu toată lumea, cu care pînă atunci colaboram, inclusiv cu regele și regina, pe urma unei afaceri cu care i-am descoperit, primejduind prin aceasta însăși existența guvernului din care făceam parte.

Am fost apoi înlăturat din acest guvern, pentru ca peste cîteva zile să fiu rechemat, cedînd insistențelor șefului guvernului — care între timp s-a „lămurit" cu regele etc. — dar numai ca ministru de stat, fără portofoliu.

Cunoscînd dinamismul meu, ei credeau de util să nu mă lase cu totul pe din afară, dar nici să nu mai admită amestecul meu direct în treburile publice.

Acest caz a fost viu comentat în presa de atunci, de către unii cu compătimire, iar de alții cu ironie, pentru încercarea mea de a drege moravurile înrădăcinate sau — cum spuneau — de a „măsura marea cu degetul".

În 1927 a căzut întregul guvern din care făceam parte, după o noapte furtunoasă, în vîrtejul sforăriilor de după culise.

Regele murea, camarila se zbuciuma împreună cu partidele istorice, încăerate între ele pentru putere.

Această tragicomedie a căpătat proporții shakespeareiene. Regina, femeie iscusită și activă în cele politice — de origine engleză (regele era de origine germană, din familia Hohenzollern-Sigmaringen) — a impus ca președinte al noului guvern pe un prinț de origine română, notoriu intim prieten al ei, care nu a apărut niciodată pe arena politică, fiind cunoscut numai pentru sforăriile lui în jurul palatului regal.

Față de acest deznodămînt, m-am ridicat în acest consiliu de miniștri nocturn, făcînd următoarea declarație :

„O regină alungă din fruntea țării un conducător de oaste acoperit de glorie în războiul de întregire a țării, înlocuindu-l cu amantul pe care și l-a scos de sub pat.

Eu plec de aici, părăsind deocamdată arena politică, pentru a nu aștepta finalul acestei tragedii.

Mă retrag în bîrlogul meu din Transilvania și voi chibzui un an, doi, șapte, cît va fi necesar, pentru a mă lămuri asupra drumului de apucat".

În această noapte m-am despărțit de lumea veche, evident mai mult sentimental, intuitiv.

Retragerea mea de fapt a durat 7 ani, petrecuți în cercetări și studii, urmărind toate mișcările politice din țara mea și pe plan universal.

Am revizuit tot ce am învățat pînă atunci, inclusiv studiile mele universitare, legăturile mele cu prietenii din străinătate au facilitat achiziționarea de material documentar. Cred că am fost printre primii care au citit și analizat „Mein Kampf" al lui Hitler și exhibițiile fasciste ale lui Mussolini, mișcările partidelor social-democrate și activitatea partidelor comuniste.

Am studiat în sfîrșit mai extins din Marx, Engels, Lenin, Stalin. Am urmărit cu atenție construirea primului stat socialist în Uniunea Sovietică, analizînd planurile lui cincinale și rezultatele lor.

Pentru a putea obține acest material, în acel timp adînc ilegal în țara mea, am căutat legătura cu Partidul Comunist, din ilegalitate, fără a înjgheba vreo acțiune comună cu membrii acestui partid — din care unii astăzi sînt la conducere — care, văzînd interesul pe care îl port și față de mișcarea comunistă, îmi aduceau bucuros materialul cerut.

Cei 7 ani au fost, pe scurt, un nou curs universitar, cuprinzînd materialul abundent documentar, legat de noile realități, și comparativ, pentru a nu cădea victima unor lecturi unilaterale.

Astfel, am ajuns științific la o sinteză.

Cercetînd prin prisma noilor cunoștințe, legile dezvoltării societății omenești, analizînd fenomenele noi pe plan politic național și internațional, am ajuns la concluzii clare.

După această pregătire științifică, am pășit din nou pe terenul politicii militante, în 1933, participînd intens la organizarea „Frontului Plugarilor", răsărit din mișcările spontane ale țăranilor muncitori și mijlocași, exploatați nemilos.

Mișcarea lor a avut de la început caracter revoluționar, imprimat și de tradițiile revoluționare ale acestei regiuni din Transilvania, care a fost leagănul istoriei românilor de mii de ani și al mișcărilor revoluționare țărănești în decursul veacurilor conduse de Gh. Doja, Horia, Avram Iancu etc. și care este și patria mea mai mică.

Am fost ales de la început, din 1933, președintele acestei organizații, mișcare ce s-a încadrat în 1935 în Frontul Popular, constituit din toate forțele populare antifasciste din țară, inclusiv Partidul Comunist Român.

Timp de 11 ani, pînă la eliberarea din 1944, s-a desfășurat în cadrul Frontului plugarilor o muncă organizată, cu cursuri politice pentru țărani, dintre care mulți, după eliberare, ocupă funcții de răspundere.

Educația politică era îmbinată zi de zi cu neîntrerupte lupte pe teren, mișcarea fiind împinsă în semi-ilegalitate și chiar în ilegalitate.

D-na Afzar Afzaluddin:

În 1943 ați fost închis.

Dl. președinte dr. Petru Groza:

Am fost închis de mai multe ori. A fost și temnița o școală. Am scris despre aceasta într-o carte a mea, care a apărut cu vreo zece ani înainte, sub titlul : „În umbra celulei", tradusă și în alte limbi, printre care și în franceză. În această traducere, patronată de scriitorul L. Aragon, titlul a fost schimbat în acela de „École de pouvoir", adică „Școala puterii".

Mi s-au dat explicații că acest titlu se potrivește mai bine cărții, din care se desprinde — mi s-a spus — un exemplu de școală pentru voință, instructiv și pentru alții.

Incontestabil că cotitura pe care am făcut-o este legată și de voință și consecvență, care nu poate dăuna nici unui om politic, hotărîre și voință răsărite din temeinică documentare.

Dl. președinte Roșianu Mihail:

Deci experiență bogată și învățătura proprie pe care dl. președinte dr. Petru Groza și-a dobîndit-o în cei 7 ani.

Dl. președinte dr. Petru Groza:

De la constatarea negativă, că tot ce am învățat noi despre legile vechi ale dezvoltării societății, este depășit, omul hotărît de a căuta adevărul trebuie să pășească la cercetarea noilor legi, care se desprind din realitățile fundamentale schimbate, adăugînd la aceasta și hotărîrea de a păși pe drum nou și voința de a se ține pe acest drum, cu toate obstacolele lui.

Eliberarea de sub jugul hitlerist-fascist din 1944 a dovedit justețea orientării noi, întemeiată pe alianța țărănimii muncitoare cu clasa muncitoare.

Dl. președinte Roșianu Mihail:

Și alianța aceasta a devenit baza regimului de astăzi. Guvernul Groza a venit la putere prin lupta maselor.

Dl. președinte dr. Petru Groza:

Dacă dl. profesor Habib mai are vreo întrebare, răspund bucuros.

Dl. profesor Mohamat Habib:

În ce termeni erați cu regele Mihai ?

Dl. președinte dr. Petru Groza:

Ca fost ministru sau „sfetnic al tronului", cum se spunea pe vremuri, am cunoscut familia regală, începînd cu bunicul și cu tatăl regelui Mihai. Tatăl său și-a isprăvit cariera cu o aventură arhicunoscută în lume, părăsindu-și copilul, care — încă minor — a devenit rege. În 1947, el a renunțat la tron în condițiuni care n-au nimic comun cu dramele legate de lichidarea monarhiilor în alte părți, printre care chiar rude ale regelui Mihai, ca : regele Petru al Iugoslaviei, regele Victor-Emanuel al Italiei, regele Belgiei etc.

D-na Afzar Afzaluddin:

Vă mulțumesc foarte mult pentru conversația pe care ne-ați acordat-o și care este într-adevăr o sursă de inspirație pentru cartea ce scriu.

Dl. președinte dr. Petru Groza

Sigur, este experiența unei vieți. Nu-i ușor de cuprins pentru un ochi din afară, dar bilanțul pe care îl pot face acum, după o activitate de aproape un sfert de veac pe noul drum, iese mulțumitor.

Țara mea înflorește, poporul pășește cu pași hotărîți spre prosperitate și progres, iar exploatatorii străini și foștii lor sateliți din țară nu mai au ce căuta aici.

Copiii mei sînt în locuri de muncă, veseli, descoperind farmecul muncii. Ei se iubesc și nu se vor certa asupra unei moșteniri bogate.

Sigur, pășind pe acest drum nou, trebuie să renunți la gînduri rezervate. Masele, care au fost exploatate și oprimate în decursul secolelor, au instinctul foarte ascuțit, asemeni leului din junglă, te simt dacă nu ești cinstit. Poți să le induci în eroare un timp oarecare, dar nu pînă la sfîrșit.

Cu această condiție, colaborarea cu masele, inclusiv cu Partidul Muncitoresc Român, nu cunoaște obstacole de netrecut, orice problemă și în orice situație găsindu-și o soluție. Exemplific : V-am spus că sînt fiu de preot. Dețin de aproape jumătate de secol funcții de conducere în organizația Bisericii Ortodoxe Române, reprezentînd cultul poporului român.

Conform constituției bisericești, ocup aceste funcții prin alegeri periodice din 4 în 4 ani, fiind ales consecutiv pînă astăzi, făcînd parte din Consiliul Superior Na-

1 ianuarie 1948, ceremonie prilejuită de proclamarea Republicii. În primul rînd, de la stînga la dreapta: dr. Petru Groza, Mihail Sadoveanu, Ştefan Voitec, C. I. Parhon, Ion Niculi, Gheorghe Stere şi Emil Bodnăraş

ţional Bisericesc etc., fără ca aceasta să prejudicieze colaborării de care am vorbit.

Deci încă o dată, toate problemele îşi găsesc soluţiile dacă ne conduce dragostea faţă de ţară şi popor, pe care îl slujim cu toţii.

Dl. profesor Mohamat Habib:

Vă propun şi vă rog, dacă este posibil, ca volumul de care aţi vorbit sau autobiografia dv., să le faceţi cadou poporului indian şi vă garantez că va fi o căutare şi vînzare mare, cedînd Partidului Comunist tot profitul. Ar fi o sursă mare de inspiraţie şi vă rog să reflectaţi asupra acestui lucru.

Dl. preşedinte dr. Petru Groza:

Voi reflecta la aceasta. Am o serie de manuscrise. Dacă voi reedita ceva, vă voi trimite. De asemenea vă voi trimite şi dacă va ieşi din autobiografia mea.

Prin dv. strîng mîna şi compatrioţilor dv. pe care i-am cunoscut la Festivalul Mondial din 1953 şi cu care sînt prieten, strîng mîna simbolic şi pentru tot poporul indian care şi-a cîştigat independenţa şi îşi clădeşte ţară nouă.

Dl. profesor Mohamat Habib:

Dacă dv. vreţi să trimiteţi un salut şi pentru Jawaharlal Nehru, eu cu multă bucurie voi transmite salutul dv.

Dl. preşedinte dr. Petru Groza:

Eram în continuare să adaug: salutul meu şi pentru primul ministru al dvs., Jawaharlal Nehru, care este nu numai conducător al poporului indian, dar şi una din eminentele personalităţi pe care le avem astăzi pe plan universal, în prima linie a apărării păcii.

Am urmărit cariera lui politică şi activitatea lui în decursul vremurilor, dar activitatea lui de astăzi este măreaţă şi popoarele iubitoare de pace din lume şi de aici din Europa, privesc spre el cu multă nădejde.

Îi urez sănătate şi putere de muncă, spre a-şi duce lupta mai departe, pentru fericirea noastră a tuturor.

Fotografiile de la pag. 45, 46 şi 47 ne-au fost puse la dispoziţie de H. Rabinovici şi C. Drăguşin.

VIAȚA
COTIDIANĂ
LA
POPOARELE
ANTICE

ÎN BUDOARUL

— „Înalță o cruce pentru sclav !

— Dar ce crimă a săvîrșit sclavul ? De ce merită să fie răstignit ? Cine este martor ? Cine l-a denunțat ? Ascultă, femeie ! Nici o șovăială nu-i prea lungă cînd e vorba de viața unui om !

— Nebunule, sclavul este om ? Să zicem că n-a făcut nimic. Așa vreau și așa poruncesc ! Voința mea să fie drept explicație !"

Sub pana iscusită a lui Iuvenal — care a consemnat-o în *Satirele* sale — discuția de mai sus trezește un amestec contradictoriu de simțăminte, prin notele ei tragice, stranii și grotești. Vinovat sau nu — un sclav urmează să fie crucificat. Sentința de condamnare la moarte a fost pronunțată nu de bărbat, „stăpînul casei", ci de buzele gingașe ale soției. Scena se petrece acolo unde te-ai aștepta cel mai puțin să întîlnești cruzimea : în *budoarul* unei matroane.

Eroi sînt Laelia — pînă nu de mult văduvă, pe cît de bogată, pe atît de capricioasă și crudă — și Publius — al doilea soț, un fost aristocrat scăpătat care se încumetase s-o ia în căsătorie pe năpraznica văduvă tentat, evident, nu de farmecele ei, ci de avuția care putea să-i dea un nou lustru blazonului. Antichitatea a cunoscut și ea căsătoriile din interes. Dar nici în vremurile acelea interesul n-aducea fericirea căci, cum spune Iuvenal, „este văduvă femeia care s-a căsătorit cu un om lacom".

Nu este lipsit de interes să cercetăm antecedentele discuției din budoar. Pot fi astfel înțelese mai bine și pornirile impetuoase ale eroilor, și moravurile epocii lor. Așadar...

„GRIJI" MATINALE

În dimineața aceea, după ce părăsise camera conjugală, soțul plecase ca de obicei în for pentru diferite treburi, așa cum făceau de altfel toți bărbații romani.

Laelia atît așteptase. În timp ce Publius părăsea locuința, ea s-a îndreptat grăbită spre budoar și acolo, pe o tăbliță, i-a scris febril o misivă amantului ei, Caius. Apoi un sclav de încredere, Burrus, a fost trimis să predea tăblița destinatarului. În așteptarea lui Caius, Laelia a pus în acțiune toată arta cosmetică a vremii, pentru a adăuga un plus de frumusețe artificială farmecelor pe care natura i le dăduse după... posibilități. Două sclave, Cytheris și Sapho, experimentate în asemenea treburi, au fost chemate să-și ajute stăpîna.

Dar lucrurile nu se desfășurau ca de obicei. Mai întîi, Burrus întîrzia neașteptat de mult. Apoi, Sapho părea distrată și neatentă, războindu-se fără succes cu o buclă rebelă. Stăpîna, la început bine dispusă, devenea tot mai neliniștită și mai nervoasă. La un moment dat, nu s-a mai putut stăpîni. Furia, bineînțeles, și-a descărcat-o asupra sclavelor și, mai ales, asupra lui Sapho, care tot nu reușise să disciplineze bucla rebelă :

— Ce faci, netrebnico, nu vezi că nu-i bine ? Și stăpîna ceru să i se aducă biciul. În prezența acestui instrument cu care făcuse de atîtea ori cunoștință, Sapho deveni și mai neîndemînatică. Pe spatele sclavei au început să curgă loviturile cu nemiluita. Stăpîna dovedea o mare dexteritate în această privință, reușind să facă două lucruri concomitent : cu o mînă aplica aspra corecție lui Sapho, iar cu cealaltă dădea indicații cum să-i fie potrivit părul.

În sfîrșit, printre lacrimi și țipete, coafura s-a terminat. Dar „toaleta" abia începuse.

Dintr-un scrin situat lîngă patul din budoar, Laelia scoase o cutie de fier lustruit, din care alese un fard trimis de un dibaci negustor din Milet — furnizor al marii aristocrații. Publius însuși tratase cumpărarea acestor farduri. După ce

UNEI FEMEI ROMANE

prof. dr. docent N. I. BARBU

Cytheris aduse apă într-un lighean de metal, Sapho spălă obrazul stăpînei și începu să-l fardeze. Laelia trecuse de 40 de ani și trebuia să recurgă la multe artificii spre a-și păstra, dacă nu frumusețea sau tinerețea, pe care nu le mai avea, cel puțin aparența acestora.

Urmă ceremonialul, la fel de complicat, al pregătirii toaletei. La început, sclavele o ajutară pe Laelia să-și îmbrace *tunica* de lînă albă — un fel de cămașă strînsă pe corp, fără mîneci. Apoi Cytheris îi aduse *stola*, asemănătoare unei rochii, aceasta deosebindu-se de tunică prin faptul că avea mîneci făcute din două bucăți prinse cu copci. Stola era confecționată din mătase șofranie, țesută la Milet. O sclavă o ajută să se încingă sub piept, iar cealaltă îi prinse la spate, de cingătoare, *trena* lungă, de culoare vișinie. Cochetă, Laelia făcu cîțiva pași, mai mult sau mai puțin grațioși, în admirația prefăcută a celor două sclave. Ținuta, voit somptuoasă, fu completată cu *palla*, un fel de mantie, confecționată de asemenea din stofă de Milet, atît de străvezie, încît părea o umbră vioriе. Astfel, corpul Laeliei, puțin cam plin, era bine drapat. Pleoapele fură date cu un fard albastru-verzui, și cîteva picături de beladonă făcură ca ochii să capete o strălucire pe cît de stranie, pe atît de falsă. Aristocrata era acum gata. Sclavele scăpaseră de cea mai grea și primejdioasă trudă a zilei. Stăpîna putea să plece la... plimbare. Nu era un secret nici pentru Cytheris, nici pentru Sapho, cu cine se plimba stăpîna lor ; Burrus avusese de mult grijă să le spună. Numai că, acum, Burrus întîrzia, și cu cît întîrzierea sclavului trimis cu misiva se prelungea, cu atît sporea furia Laeliei. Între timp, soțul, terminîndu-și treburile în for, reveni, neașteptat și nedorit, acasă. Neputînd să-l expedieze pe el *ad patres* — deși ar fi făcut-o cu mare plăcere — matroana a trebuit să se mulțumească cerînd crucificarea sclavului.

BUDOARUL — CARTIERUL GENERAL AL MATROANELOR

Laelia n-ar putea fi considerată nici mai crudă, nici mai perversă decît alte aristocrate romane din vremea ei. Ceea ce se petrecea în budoarul Laeliei avea loc, zi de zi, în mai toate casele celor bogați. Aici, în budoar, în penumbra draperiilor catifelate, se petreceau lucruri pe care uneori chiar autorii antici, atît de slobozi în exprimare, s-au jenat să le aștearnă pe hîrtie. În budoar își primeau matroanele aristocrate prietenele de încredere, cărora le destăinuiau aventurile amoroase; în budoar se urzeau intrigi și se consumau infidelități ; și tot în budoar se punea cîteodată la cale debarasarea de soții bogați deveniți indezirabili soțiilor, dornice să rămînă mai grabnic văduve... Văduviile se obțineau repede dacă se recurgea la serviciile bine retribuite ale unor otrăvitoare de profesie, pentru care budoarele n-aveau taine.

Adeseori capetele firelor intrigilor urzite în budoar se aflau în mîinile venerabilelor mame ale matroanelor. Multe soacre își dirijau fiicele într-un adevărat război, mocnit sau făți, împotriva ginerilor lor : „Trebuie să-ți pierzi nădejdea — scria Iuvenal — că o să mai ai liniște în casă, atîta timp cît soacra este în viață. Ea învață pe fiică-sa să se bucure de spolierea bărbatului. Ea o învață, cînd primește scrisoare de la amant, să nu-i răspundă simplu și necioplit. Ea îi învață pe paznici sau îi îmblînzește cu bani... Desigur, te-ai aș-

tepta ca o mamă să învețe pe fiica sa deprinderi oneste și altele decît acelea pe care le are..."

„MISTERELE" ZEIȚEI BONA

Intimitatea budoarelor și culisele lor nu scăpau, evident, curiozității, indiscreției și clevetirilor cercurilor aristocratice. Din

Cît de complicate erau coafurile matroanelor, se poate vedca și din acest „model", expus în Muzeul din Florența

●●● *Faldurile pallei, potrivite de mîinile iscusite ale sclavelor, dădeau matroanelor o înfățișare grațioasă, chiar atunci cînd natura fusese mai puțin darnică...*

acest punct de vedere, o atracție fascinantă exercitau budoarele împărăteselor, unde se petreceau fapte de un dramatism înspăimîntător. Să fi fost oare neîntemeiate zvonurile că în budoar se pusese la cale otrăvirea lui Drusus, fiul lui Tiberius, de către soția sa, Livilla, în complicitate cu Seianus ? Și nu se spunea că, tot în budoar, fusese pregătită otrăvirea lui Claudius de către Agrippina ? În legătură cu aceasta, Suetonius scrie : „Și nu mult după aceea și-a scris (Claudius) testamentul, și toți magistrații și-au depus semnăturile pe el. Așadar, mai înainte de a se merge mai departe (Claudius, dezgustat de acțiunile nefaste ale Agrippinei, manifestase dorința de a-l adopta pe Britannicus — n.n.), Agrippina, care pe lîngă toate acestea era chinuită de propria-i conștiință iar delatorii o acuzau de multe crime, i-a luat-o lui Claudius înainte. Toți autorii sînt de acord că Claudius a fost otrăvit. Unde și cine însă i-a dat otrava, nu se știe exact..." Același autor, vorbind despre versiunile care circulau cu privire la locul și autorul

Frumusețea Iuliei, fiica lui Titus, a inspirat mîna artistului, care a creat o operă tot atît de celebră ca și modelul său

Agrippina, soția împăratului Claudius (bust în marmură, Muzeul din Copenhaga)

*

otrăvirii arată că, după moartea lui Claudius și după înscăunarea lui Nero, Agrippina a continuat să pună la cale, în budoarul său, asasinarea altor persoane socotite de ea primejdioase. Părerile lui Tacit vin să susțină supozițiile lui Suetonius: «Primul asasinat al noii domnii, acela al lui Iunius Silanus, este pus la cale prin vicleniile Agrippinei, fără știrea lui Nero. Ea a făcut acest lucru nu fiindcă firea lui violentă i-ar fi provocat mînia, căci acesta era leneș și atît de dezgustat de celelalte domnii, încît Caesar îl numise „oaia de aur", ci pentru că Agrippina, care pusese la cale uciderea lui Lucius Silanus, fratele lui, se temea ca el să nu se răzbune».

Istoria a consemnat și cîteva cazuri amuzante, cum a fost, de pildă, pățania soției lui Caesar.

La Roma era obiceiul ca sărbătoarea zeiței Bona să se organizeze în casa unui magistrat roman numai între femei, deoarece, cu acest prilej, aveau loc unele dansuri care mimau actul procreației. După un sacrificiu — o scroafă gata să fete, ca simbol al fecundității — adus zeiței, urmau cîntece și dansuri pe care le

*

executau femeile între ele. Totuși, încălcînd acest obicei, Caesar a hotărît ca sărbătoarea să se țină în palatul său. Soția lui Caesar, Pompeia, s-a gîndit să profite de acest prilej pentru a petrece cîteva ore cu Clodius — supranumit „Pulcher" (frumosul) — între ei existînd de mai mult timp legături de dragoste. Deghizat în cîntăreață, Clodius a luat cu el o harpă și a pătruns în palatul lui Caesar cu ajutorul sclavei de încredere a Pompeii. Nerăbdător, a pornit în căutarea iubitei, pătrunzînd pînă în camera unde se celebrau „misterele" zeiței Bona. Una dintre participante — și tocmai sclava Aureliei, femeia însărcinată să o supravegheze îndeaproape pe Pompeia — a invitat la dans... cîntăreața! Luat prin surprindere și ignorînd ceremonialul serbării, Clodius a refuzat. Intrigată, sclava l-a întrebat cine este și ce caută, deși, după voce, intuise că „harpista" era de gen masculin. Imediat s-a dat alarma și toate ușile au fost închise; dansurile și cîntecele s-au întrerupt. În cursul aceleiași nopți, toată Roma vuia că misterele zeiței Bona fuseseră pîngărite de către Clodius.

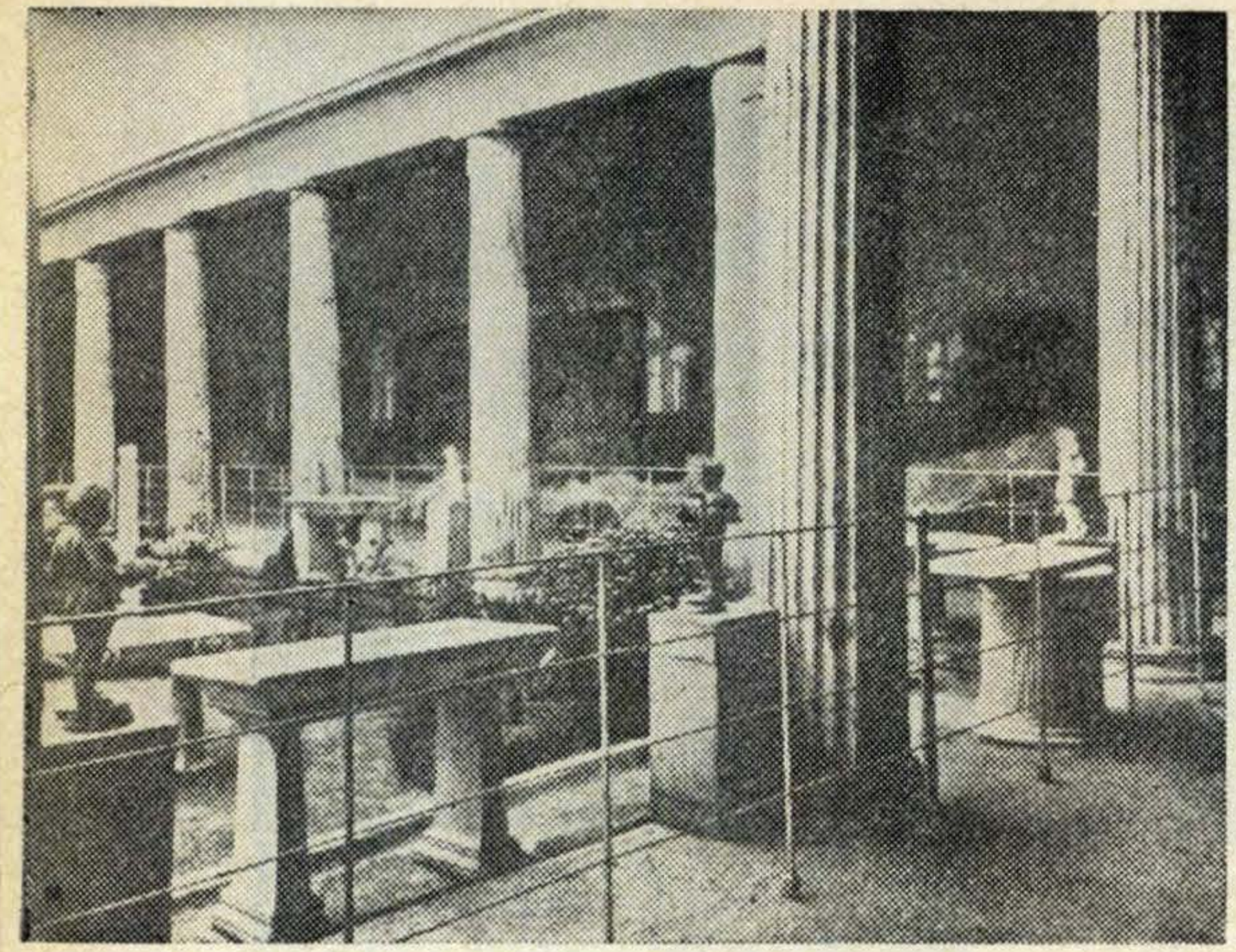

Curtea interioară a unei case romane

Deși în realitate era o întîmplare tipică de alcov, aventura soției lui Caesar cu Clodius a fost speculată de unele cercuri aristocratice în interesul lor politic. Clodius era cunoscut ca om de casă și susținător al politicii lui Caesar. Adversarii acestuia s-au grăbit să declanșeze o violentă campanie în Senat. Ca urmare, Clodius a fost dat în judecată. Între timp, Caesar a repudiat-o pe Pompeia. Participînd la proces ca martor, Caesar a fost întrebat dacă știe ceva despre legăturile dintre soția sa și Clodius. La răspunsul negativ al lui Caesar, judecătorul l-a întrebat maliţios : „Atunci, de ce ţi-ai repudiat soţia ?“ „Fiindcă nu se cade ca soţia lui Caesar să fie bănuită măcar !“ — ar fi răspuns acesta.

De fapt, între Pompeia, care-i era soţie infidelă, și Clodius, care-i era necesar ca instrument politic, Caesar preferase să-l salveze pe Clodius. Și astfel, cu 31 de voturi contra 25, „Pulcher“ a fost absolvit de orice vină.

CUM APĂRUSERĂ „FEMEILE-MONȘTRI“ ?

Faptul că budoarul femeii romane devenise locul unde se ţeseau intrigi — îndeosebi politice —, unde se puneau la cale crime și unde viciile erau în floare, corespundea moravurilor epocii, stadiului de decădere și de corupţie a cercurilor aristocratice. Cu nostalgia unor vremuri apuse, Iuvenal încerca să dea următoarea explicaţie :

„...Mă întreb, de unde sînt aceste femei-monștri, de unde au izvorît ? Odinioară averea oferea *lumii* femei latine caste. Munca și somnul scurt, mîinile obosite și înăsprite de torsul lînii etrusce și Hannibal care era la porţile Romei și soţii care stăteau de veghe în turnul de la poarta Collina nu îngăduiau ca micile case să fie atinse de viţii. Acum... desfrîul mai larg decît armele s-a încuibat și răzbună lumea învinsă. Nu este nici o crimă și nici o nelegiuire a poftei care să nu se petreacă la Roma de cînd a pierit sărăcia romană... Banii funești au adus mai întîi aici moravurile străine, și bogăţiile efeminate au distrus generaţiile cu luxul urît...“

Cîtă dreptate avea Iuvenal o dovedește faptul că budoarul a apărut în arhitectura caselor romane tîrziu, ca expresie a marilor bogăţii acumulate la Roma. În casele mici ale romanilor în epoca precedentă nu era loc pentru așa ceva. Budoarul a fost deci un atribut al bogăţiei, constituind o expresie vie a moravurilor epocii.

Este ușor de înţeles de ce Augustus, înspăimîntat de amploarea pe care o luase corupţia la Roma, încerca — fără să reușească însă — o reînviere a vechilor moravuri, în spiritul decenţei și al onestităţii.

CONSTANTIN ARGETOIANU

MEMORII

Fragmentele din memoriile lui C. Argetoianu, reproduse în acest număr, se referă la alegerile din decembrie 1937 — ultimele alegeri parlamentare ținute în perioada regimului burghezo-moșieresc.

Obsedat de vechiul lui plan privind instaurarea unui regim monarhic dictatorial, în care spera să joace personal un rol important, C. Argetoianu nu reușește să surprindă, în însemnările sale, decît parțial tabloul atît de complex al marii înfruntări de forțe politice, al grupărilor și regrupărilor survenite în acea perioadă. El se limitează mai ales la aspectele de suprafață, la fricțiunile dintre diferiți oameni politici — care au existat, desigur, dar nu au fost determinante pentru adoptarea uneia sau alteia dintre poziții. Starea de spirit a maselor, activitatea prodigioasă a forțelor democratice, a comuniștilor, socialiștilor, care acționau împotriva oricăror planuri dictatoriale, pentru apărarea drepturilor și libertăților democratice, nu sînt reflectate decît arareori și indirect, în memorii.

Toț atît de subiectiv este C. Argetoianu și în prezentarea unor figuri de oameni politici, portretizați în funcție nu atît de meritele sau defectele lor reale, cît de relațiile pe care le avuseseră sau le aveau în acel moment cu el. Și cum Argetoianu trecuse mai prin toate partidele, avea destul de multe polițe de plătit...

Confruntarea memoriilor cu faptele, cu lucrările de specialitate, scrise de pe poziții științifice, cu însemnările altor oameni politici și cu documentele vremii dă posibilitatea să se rețină din relatările lui C. Argetoianu numai unele aspecte ale situației interne a României la sfîrșitul anului 1937.

M. C. STĂNESCU

26 NOIEMBRIE 1937

Primit ieri vizita lui Mihai Popovici. A venit să-mi spună că Maniu vrea să mă vadă (mi-o spusese, n-are decît să poftească) și să mă întrebe dacă vreau să ader și eu la „un pact de neagresiune" și „de pază a urnelor", pe timpul alegerilor. Partidele d-lor Maniu, Zelea Codreanu și Gh. Brătianu au semnat deja următorul proces-verbal :

„Se încheie între partidele subsemnate (sic !), o înțelegere cu scopul de a apăra libertatea și a asigura corectitudinea alegerilor.

Aceste partide încheie pentru timpul alegerilor actuale, în vederea scopului propus, un pact de neagresiune.

Pactul de neagresiune înseamnă înconjurarea actelor și limbajul de violențe și de denigrare, dar nu împiedică afirmarea ideologiei proprii și discuția de bună credință.

Se va adresa un cuvînt de chemare și celorlalte partide, să se alăture acestei înțelegeri.

O comisiune comună va stabili modul de procedare și demersurile care vor trebui puse în aplicare (!) în cazul infracțiunilor ce ar fi să se producă".

Semnați :

Corneliu Z. Codreanu
șeful mișcării legionare

Iuliu Maniu
președintele
Partidului Național-Țărănesc

Gh. I. C. Brătianu
președintele Partidului Național-Liberal

Deși consider actul fără nici-o valoare practică, am spus lui Popovici că ader și eu. I-am spus că probabil ar adera și Goga. A rămas ca Maniu să „consulte" pe Zelea Codreanu dacă „primește" și pe Goga. Singu-

rul interes al documentului mai sus reprodus e privitor la raporturile dintre țărăniști și Garda de Fier, căci încheierea pactului de neagresiune dovedește că Zelea Codreanu și garda au rămas cu aceleași sentimente de simpatie față de Maniu, ca și înainte de renumirea sa în fruntea partidului. E aci o schimbare importantă în raporturile dintre partide, căci înainte de șefia lui Maniu, gardiștii nu aveau mai mare ură, decît împotriva lui Mihalache și național-țărăniștilor.

Ziarele de azi dimineață anunță că guvernul ar fi hotărît să suprime pe timpul campaniei electorale cenzura preventivă a ziarelor, înlocuind-o cu confiscarea și cu suprimarea eventuală, în cazul abaterii de la „regulile" impuse de Ministerul de Interne.

*

In Consiliul de Miniștri de ieri, guvernul a luat o serie de măsuri demagogice, între care sporirea lefurilor și a pensiilor. Dacă la aceste sporuri de cheltuieli se mai adaugă și zecile de milioane aruncate în propagandă și înghițite de fondurile secrete — se poate vedea cît costă pe bieții contribuabili regimul electoral.

27 NOIEMBRIE

In lagărul guvernamental, îngrijorarea în ce privește rezultatul alegerilor e tot mai mare. Vaidiștii, cu toate exortațiunile „șefului", nu mișcă și, de altminteri, chiar dacă ar mișca, n-ar putea aduce voturi multe, curentul lor fiind căzut. In Partidul Liberal dihonia continuă să domnească. Dar mai presus de toate, guvernul e uzat. Toată lumea e contra lui. Apare din ce în ce mai cert, că nu va putea lua cele 40% din voturi, necesare formării unei majorități, decît prin teroare și furt de urne. Dar atît teroarea, cît și furtul vor găsi în fața lor o opoziție hotărîtă, la moarte de om... Alegerile vor fi grele.

*

Față de greutățile pe care guvernul le întîmpină, se vorbește de o schimbare: Tătărăscu ar trece mîna lui Vaida, chiar înainte de alegeri. Data acestora s-ar amîna, pentru ticluirea unor noi liste de candidaturi: majoritatea ar da-o vaidiștii, iar liberalii „lărgirea bazei". E probabil numai un zvon menit să biciuiască zelul unităților de luptă liberale.

Ieri după-amiază, mare conferință între Tătărăscu, Vaida și Iorga. Tătărăscu trebuie să fi petrecut bine.

*

Vaida și-a convocat ieri partizanii și „le-a explicat" rosturile cartelului. A tăiat firul de păr în patru, a demonstrat că „cartel" nu era totuna cu „colaborare", că „programul" Frontului Românesc rămînea neatins — și a arătat, în fine, că în partidul lor nu se schimbase nimic.

Numai că s-a năruit curentul...

Primit aseară o scrisoare de la Maniu cu proiectul „pactului" și cu invitația de a adera. Dl. Jules și-a anunțat vizita pentru azi, la 12.

*

Azi, la 12, Maniu la mine. Vorbit mult politică, și de toate. E încîntat de întorsătura lucrurilor, care l-a adus din nou pe primul plan al actualității. Mai hotărît ca oricînd în *politica* lui. Față de mine numai miere și flori. Față de rege, numai venin și fiere. Am semnat și eu pactul. Nu puteam refuza să mă asociez la paza urnelor în alegeri, și nici la angajamentul de a face front numai adversarului comun. Voi căuta să explic opiniei publice că alianța mea cu Maniu și cu Garda de Fier nu *merge mai departe*, cum nici nu merge [...]

*

Ministerul de Interne a dat ieri o ordonanță prin care dispune urmărirea imediată a tuturor celor *care vor ataca direct persoana maiestății sale regelui, pe membrii familiei regale sau monarhia* [1]. E probabil că toți candidații opoziției vor fi acuzați de asemenea atacuri, și arestați. Prin aceeași ordonanță s-au interzis cu desăvîrșire orice manifestații de stradă.

*

Pe ziua de ieri, în campania electorală, încă doi morți și mai mulți răniți. Pînă acum sînt 5 morți, Robu și Mumuianu au capetele sparte; o dovadă că nu au cap.

18 DECEMBRIE

Față de nemaipomenitele samavolnicii electorale care se desfășoară pretutindeni, dar, mai ales, în anumite județe în care candidează șefii opoziției, dl. John Mihalache a trimis o lungă telegramă de protestare regelui. Dl. Mihalache și-a cheltuit banii degeaba, căci regele știe una — că guvernul *trebuie să iasă*.

*

Termometrul alegerilor:

Curentul pentru național-țărăniști, *inexistent* acum șase săptămîni, și care a reînviat după realegerea lui Maniu la șefie, e în constantă creștere. Continuele și cura-

[1] Face parte din familie și d-na Lupescu?

joasele declarații „anti-camariliste" pe care dl. președinte le împrăștie dincoace și dincolo de munți atrag mulțimea.

Dacă dinamismul național-țărăniștilor le sporește popularitatea, în schimb „cuminția" gardiștilor, care, pînă acum, nu au dovedit *curajul electoral* ce se aștepta de la ei, le-a cam depărtat masele. La începutul campaniei electorale, nu se vorbea decît de ei, acum mult mai puțin.

Gogo-cuziștii sînt în mare scădere. Mai pretutindeni le iau gardiștii aderenții.

Despre averescani, despre iunianiști și despre noi — ce să mai vorbim ? Averescu nu mai există — și partidul lui nu era decît o grupare de ordin personal. Lui Iunian i-a fost fatală boala care-l ține pironit în pat de 3 săptămîni. Partidul meu, Partidul Agrar, are ghinionul să fie un partid de program, un partid de idei și de soluții, într-un moment în care masele nu sînt conduse de idei, ci de sentimente.

Pe liberali îi înjură toată lumea, așa încît sînt asigurați de cei 40% din voturi ca să-și refacă majoritatea ce le trebuie. [...]

19 DECEMBRIE

Mîine alegerile ! Printr-o circulară a Ministerului de Interne, *toate* întrunirile publice au fost oprite cu începere de ieri seară și pînă la 23 decembrie. Bineînțeles, circulara e valabilă numai pentru opoziție — căci întrunirile liberale se vor ține mai departe, sub ochii îngăduitori ai jandarmeriei și ai autorităților locale. După cîte mi se telefonează din județe, acțiunea de intimidare a alegătorilor presupuși refractari întrece tot ce s-a făcut în alegerile precedente în această direcție. Oamenii sînt arestați cu sutele, și nu sînt puși în libertate decît după ce remit celor în drept cărțile lor de alegător. [...]

*

Maniu a trecut pe la mine ca să-mi propună să semnăm (cîteșipatru, șefii partidelor aliate pentru paza urnelor) o declarație prin care facem *direct răspunzători* pe conducătorii Ministerului de Interne de toate nelegiuirile ce se vor aduce mîine la îndeplinire cu prilejul alegerilor, în toată țara.[...]

Prin această declarație, ar fi urmat să ne angajăm la aplicare de sancțiuni, îndată ce împrejurările ni le-ar fi îngăduit. Am observat lui Maniu că cuvîntul de sancțiuni putea avea un înțeles diferit în mintea noastră și în a lui Zelea Codreanu. Prin sancțiuni, noi înțelegem deferire la justiție, pe cînd amicul Zelea poate să înțeleagă și un glonte de revolver. Eu nu-mi puteam lua răspunderea, alături de Zelea Codreanu, pentru eventuale sancțiuni brutale, ce nu erau de loc excluse. Maniu, care nu se gîndise la metodele de sancțiuni gardiste, a priceput și a renunțat la ideea lui.

20 DECEMBRIE

Azi dimineață a început votarea pentru Cameră. Ziua de ieri, ultima zi a campaniei electorale, a fost relativ liniștită. N-au fost omorîți decît vreo doi oameni și răniți vreo zece, într-o încăierare, la Vințul de Jos, în județul Alba. S-au ciocnit național-țărăniștii cu liberalii.

În rezumat, campania electorală n-a provocat tulburările așteptate. Cîteva capete sparte, și chiar cîțiva morți — vreo 3-4 în tot — dovedesc, desigur, o întețire a patimilor și o înăsprire a moravurilor față de stările de acum cîțiva ani, *dar de o atmosferă revoluționară*, cu care s-a amenințat guvernul, nu poate fi vorba. Garda de Fier, care se lăuda că va trece peste orice îngrădiri ale dreptului de întrunire și de propagandă, s-a supus smerită la toate ordinele poliției. Partidul Național-Țărănesc s-a mulțumit și el cu scrisorile domnului prezident. Pînă azi dimineață, se poate spune că succesul e de partea guvernului. Vom vedea ce va fi azi.

*

În legătură cu propunerea de ieri a lui Maniu, ziarele de azi dimineață publică textul scrisorii trimisă lui Franasovici de către dl. prezident. După ce înșiră ilegalitățile comise în diferite județe — pe categorii — dl. prezident încheie cu următoarea frază :

„Menținerea și continuarea măsurilor ilegale implică, evident, răspunderea dvs. politică și personală".

O scrisoare aproape identică a fost trimisă lui Franasovici și de Gh. Brătianu. Din partea lui Zelea Codreanu n-a ieșit nimic prin gazete.

Eu unul n-am scris nimic. Mai întîi, fiindcă consider asemenea amenințări inutile. Sancțiunile se aplică după împrejurări și puteri ; să te lauzi cu ele dinainte (de cele mai multe ori degeaba), e lucru copilăresc. Apoi, fiindcă nu pot blama acțiunea lui Franasovici : dacă aș fi fost ministru de interne, aș fi făcut și eu ca el !

Regimul parlamentar și sufragiul universal nu sînt tolerate decît *„îndrumate"*, așa cum o facem noi de

cînd ne bucurăm de ele! E, desigur, o porcărie și, de aceea, sînt pentru suprimarea unui regim ce nu poate funcționa decît pe bază de fraudă și de minciună.

21 DECEMBRIE

Azi dimineață la 6, am fost deșteptat de telefon. Un prieten de la Ministerul de Interne mi-a dat următoarele informații asupra rezultatelor alegerilor sosite pînă la acea oră: guvernul 32%, Garda de Fier 22%, național-țărăniștii 18%. După zece minute, telefonul meu a încetat din viață. La orele 9,30 am trimis pe Copăceanu la Interne, după informații. Copăceanu s-a înapoiat cu vestea că orice comunicare din partea Ministerului a fost suprimată, că toate cifrele alegerilor erau comunicate numai lui Franasovici și secretarului general, Sergiu Dimitriu, *și că rezultatul general al alegerilor va fi comunicat la orele 5 p. m.* Era vădit că guvernul nu obținuse cele 40% urmărite și că îi trebuiau cîteva ceasuri să „aranjeze" lucrurile. În cursul dimineții, au apărut cîteva foi cu *date fragmentare*. Foile favorabile guvernului anunțau însă, *fără nici o documentare în sprijin*, și numai ca să facă atmosferă și să pregătească matrapazlîcul pus la cale, că guvernul obținuse 41,5% din voturi.

La ora 4,15 p.m., mi-a telefonat Gh. Brătianu (telefonul meu, după numeroase insistențe, fusese repus în funcție la 3,30) o veste de o importanță capitală. Iată cuvintele lui Brătianu: „Am întrebat pe Sergiu Dimitriu, la telefon, despre rezultate, și mi-a spus că azi dimineață părea că guvernul are 40%, dar că rezultatele sosite de atunci au modificat situația, *că guvernul a căzut sub 40% și că pare că nu se va mai putea ridica pînă la această cotă.*"

Imprudentă mărturisire!

Să așteptăm pînă diseară!

Încolo, nu se știe încă nimic. Cota celorlalte partide *depinde* de „fripotările" voturilor de la Interne.

Brătianu m-a mai întrebat dacă n-ar fi cazul — vorbea și în numele lui Maniu — să adresăm un imediat protest guvernului. Am răspuns că părerea mea era *să nu facem nimic pînă nu se vor da rezultatele oficiale*. Nu puteam protesta decît pe baza unor acte pozitive. Nu pe zvonuri și pe informații de ordin personal. *Am avea aerul că ne milogim să nu ni se fure voturile*. Am impresia că guvernul — și din nenorocire și regele — s-au încurcat rău. Eu îmi rezerv părerea pînă la deznodămîntul comediei ce se joacă la Interne. Oricare ar fi soluția, situația mi se pare gravă de pe acum. Dar nu pot să o judec pînă nu voi avea toate elementele.

22 DECEMBRIE

Guvernul n-a publicat rezultatele oficiale nici ieri la 5, după cum făgăduise, nici la 7,30 cum se angajase la 5 — nici chiar azi dimineață. E fără precedent în analele noastre politice. Rezultatul alegerilor a fost pînă acum totdeauna dat în vileag pînă cel mult a doua zi după-amiază. Dar mai este încă ceva fără precedent în politica românească: *guvernul a pierdut alegerile*. Și astfel se explică tăcerea lui. Aseară, nu mai încăpea nici o îndoială că lista liberală („lărgită") nu luase 40%. Țărăniștii calculau că cota guvernului era de 35,7%; cei de la Ministerul de Interne mărturiseau înfrîngerea dar nu o precizau. Se vorbea la ureche de 36%. Între timp s-a pus la cale tot ce omenește a fost posibil pentru completarea numărului de voturi. Nu s-a putut însă face nimic: trebuiau peste 150 000 voturi; de unde să le ia? În nădejdea unei minuni care să se întîmple peste noapte, *dar, mai ales, pentru a nu demoraliza alegătorii chemați să aleagă azi Senatul*, guvernul a ținut pînă acum (sînt orele 12) toate rezultatele secrete. Nimeni nu și-a cunoscut exact situația. Față de o asemenea samavolnicie, Maniu ne-a propus (grupul celor 4) să trimitem o delegație la Ministerul de Interne și să cerem publicarea rezultatelor, protestînd în același timp energic împotriva întîrzierii. Înainte de a trimite delegația, Maniu a telefonat lui Franasovici, ca să-l previe. Ministrul de Interne a răspuns că rezultatele vor fi publicate la amiază, și că „domnul Maniu va fi satisfăcut de cele ce se vor publica". Am rămas înțeleși că, dacă nici la amiază nu se vor publica rezultatele, să trimitem somația și protestarea.

Din cîte se știe pînă acum, cele mai multe voturi, după guvern, le are Garda de Fier, apoi foarte aproape, național-țărăniștii.

*

La ora 12,30 primesc vizita lui Soneriu, care vine de la Franasovici. Îmi con-

firmă înfrîngerea guvernului. După Franasovici, guvernul are 36% sau, poate, mai puțin. Noi avem 5 deputați. Să ne mulțumim cu atît : voturile pe care nu ni le-a luat Garda de Fier, ni le-a furat guvernul. Franasovici a mai spus lui Soneriu că Ministerul de Interne n-are nici o obligație să dea sau să publice rezultatele alegerilor. Aceste rezultate sînt oficial concentrate la Comisia superioară electorală ce lucrează pe lîngă Ministerul Justiției. După ce verifică toate actele și desăvîrșește calculele legale, Comisia dă rezultatele, în genere după cîteva zile. Datele Ministerului de Interne sînt date oficioase, transmise de prefecți. Într-adevăr că, pînă acum, Ministerul de Interne publica cifrele sale a doua zi după alegeri. Nu era însă o obligație, ci o complezență. De data asta, Ministerul n-a crezut de cuviință să facă un act de complezență pe spinarea guvernului — și atîta tot. Soneriu era la Franasovici cînd a telefonat Maniu și a aflat astfel și el că rezultatele Ministerului de Interne vor fi publicate înainte de ora 13.

*

Ministerul de Interne și-a publicat în fine datele. Ele sînt false. Într-adevăr, după comunicarea făcută presei, guvernul n-ar avea numai 35%, nici 36, cît a mărturisit Franasovici, ci 37%. Comisia de la justiție va restabili însă cifrele exacte. Pare că guvernul n-a trecut de 35,7%. Nici pentru celelalte partide datele nu sînt exacte. Avem și noi 5 mandate, lucrul se confirmă.

23 DECEMBRIE

La palat și în lagărul guvernamental domnește panica și deznădejdea. Guță a fost primit în audiență marți dimineața, la orele 6, și a pus pe suveran în cunoștință cu întinderea dezastrului. Deși o orientare definitivă nu va fi posibilă decît după ce se vor cunoaște cifrele exacte și numărul precis al reprezentanților aleși, în fiecare partid — din cîte se știe astăzi — situația poate deja fi conturată în modul următor :

1. Nici un partid nu are majoritatea în Cameră.

2. Nici o combinație *posibilă* de partide nu poate da o majoritate. Nici liberalii (cu vaidiștii și iorghiștii lor), plus național-creștinii, plus partidele mici — nici național-țărăniștii, plus gardiștii, plus partidele mici (e vorba, și într-un caz și în altul, de partidele mici simpatizante cu fiecare grup) nu pot întruni cele 186 de voci necesare.

3. Alegeri noi sînt excluse, căci ar da o majoritate zdrobitoare Gărzii de Fier, ieșită moralmente victorioasă — și cu avînt ! — din alegerile săvîrșite.

Și astfel stînd lucrurile, descurcă-te, maiestate ! N-ai vrut guvern totalitar cînd te-am sfătuit eu și puteai să-l faci ; fă-l acum împotriva formidabilelor curente ce s-au manifestat în alegeri. Fă-l sprijinit pe armată, căci altă ieșire n-ai — nesocotind înțeleapta vorbă a lui Thiers : „On peut tout faire avec des baionnettes sans s'aneois dessus !" Pe unde să scoți cămașa, iubită maiestate ? Și nu numai pe a d-tale, dar și pe a Duduei ?

Cenzura a oprit orice știre din județe, dar încep oamenii să sosească la București și să povestească. S-a furat ca în codru. S-au oprit sate întregi să voteze. S-a bătut, s-a sechestrat și s-a omorît. [...]

Zelea Codreanu nu s-a mulțumit cu declarațiile făcute înainte de alegeri, în materie de politică externă. A doua zi după alegeri, în îmbătarea primelor clipe după impresionantul succes obținut de gardă, dînsul a revenit asupra chestiunii „la megafon". În rezumat, șeful mișcării legionare a mai spus : „Victoria este a noastră. În curînd, ea va fi completă. Îndată ce vom fi stăpîni pe țară, vom pune pe toți politicienii care au contribuit să aducă România în mizeria în care se află, să construiască o autostradă de la București la Berlin !"

Excelentă declarație, care va contribui să lămurească situația. [...]

*

Dan Sărățeanu a fost la mine aseară, cu o scrisoare a unui om de încredere al său din Covurlui, care putuse lua cunoștință de o circulară a căpitanului adresată cuiburilor gardiste. Prin această circulară, se ordona legionarilor să se considere mobilizați de îndată după sfîrșitul alegerilor, *oricare ar fi fost rezultatul acestora*, și *gata de plecare* la primul ordin. Încotro, circulara nu specifica. Sărățeanu era foarte emoționat de această circulară, eu mai puțin. Dar mai știi ?

24 DECEMBRIE

A. C. Cuza, întrebat dacă Partidul Național-Creștin ar fi dispus să colaboreze cu guvernul Tătărăscu, în vederea alcătuirii unei majorități

în Cameră, a dat acest nostim răspuns : „De 60 de ani aștept acest fericit moment, să văd un guvern român trîntit în alegeri, și eu să-l scap ? Nu, nu, nu mor eu cu el, să moară singur înaintea mea !"

Franasovici a înaintat regelui un lung raport prin care arată că nu mai poate garanta siguranța statului, deoarece „gardismul" a pătruns pînă și în rîndurile administrației. S-ar fi hotărît numirea unui general activ în fruntea Siguranței Generale și angajarea a doi artiști de la „Inteligence Service" din Londra, ca consilieri tehnici pentru reformarea poliției și serviciilor dependente. Au pierdut cu toții capul, hotărît.

★

Deși au pierdut capul, vor să dea impresia că sînt voinicoși. Cum toată lumea — pînă în anturajul miniștrilor — vorbește de plecarea guvernului, s-a dat aseară un comunicat prin care se aduce la cunoștința iobagilor români că, pe la sfîrșitul lui ianuarie, vor fi convocați la București toți prefecții, toți primarii capitalelor de județe și toți șefii de serviciu, într-o mare conferință. Scopul acestei conferințe ar fi „schimbarea ritmului administrativ în toată țara" (??!!).

Caraghioșii !!

26 DECEMBRIE

Ziua de ieri a fost o zi de emoție. Deja alaltăieri seară mi se spusese că oamenii guvernului, profitînd de o redactare confuză a legii electorale, voiau să scoată majoritară lista guvernului ! Legea spune, în articolul cu buba, „lista care va întruni 40% *față de listele celelalte* va fi declarată majoritară etc." Nu încape îndoială că legislatorul a înțeles „40% *din voturile exprimate*", dar a omis să mai înscrie în text aceste trei cuvinte. Un geniu guvernamental ar fi conchis, cel puțin astfel mi se spunea, că printr-o interpretare strictă a textului sus citat, lista guvernamentală trebuia declarată majoritară, fiindcă obținuse 40% din *voturile opoziției !!* După această stranie interpretare, un partid ar fi putut obține majoritatea numai cu 20% din totalul voturilor ! N-am dat nici o atenție zvonurilor care circulau alaltăieri seară — dar iată că ieri dimineață am fost aproape oficial informat că guvernul se gîndește serios la această soluție și că s-ar fi hotărît chiar, în cazul în care Comisia Centrală Electorală ar fi respins interpretarea propusă, *să promulge un decret-lege interpretativ al legii electorale, în sensul dorit !*

O asemenea procedură ar fi fost curată nebunie și ar fi dovedit că și regele și guvernul au pierdut de tot capul. Măsura ar fi fost nu numai stupidă, dar și complet nelegală, căci decretele-legi nu pot fi promulgate în baza unui mandat al Parlamentului sau a unei necesități imperioase. Lumea n-ar fi înțeles. Mai înainte ar fi înțeles — și poate chiar mulți ar fi aprobat — supresiunea * regimului parlamentar printr-un decret, odiosului regim parlamentar, dar o *escrocherie electorală prin lovitură de stat*, niciodată. Toată dimineața de ieri m-am întrebat care va fi reacțiunea opiniei publice și a partidelor de opoziție. Pe la 3 după-amiază, am aflat, în fine, că guvernul renunțase la proiectele sale și m-am mai liniștit. [...]

* Suprimarea (n.r.)

27 DECEMBRIE

Fierberea în jurul distribuirii mandatelor parlamentare a durat și ieri. Fel de fel de zvonuri, din toate părțile, care dovedeau că în preajma guvernului nu se renunțase la ideea constituirii unei majorități ! Enervarea a fost mare și ieri, în toate partidele.

În fine, aseară, Comisia Centrală Electorală a pus capăt agitațiilor, hotărînd :

1. Că nici o grupare nu poate fi declarată majoritară fără să întrunească 40% din totalul voturilor exprimate ;

2. Că în asemenea caz (în lipsă de grupare declarată majoritară), toate grupările (listele) au drept la un număr de mandate proporțional cu numărul total de voturi *pe țară* (atribuirea pe țară, nu pe județe) ;

3. Că grupările care nu au întrunit 2% pe țară nu au dreptul să participe la repartiția mandatelor.

Azi și în zilele următoare se vor face calculele pe baza acestor principii și se vor proclama rezultatele.

★

Mi s-a povestit de o partidă de poker la Duduia, în care a fost „o întîlnire" între Gavrilă Marinescu și Urdăreanu. După o licitare animată, Gavrilă a cerut 80 000 de lei ; Urdăreanu a primit și a cerut plus 80 000 — adică în total 160 000 de lei. Gavrilă „a ținut" și au bătut cărțile : Urdăreanu avea secvență regală iar adversarul său „carré deași". O sută șasezeci de mii de lei

pe o carte, cînd cu cîțiva ani înainte împușcai francul — iată una din minunile „restaurației" ! Trăiască regele brelanului ! [...]

28 DECEMBRIE

De toate ne-om putea plînge sub domnia regelui Carol al II-lea, dar de lipsa de distracții, nu ! De șapte ani de cînd ne ține în continuă excitare și enervare, nervii noștri au ajuns în stare de paroxism, și nu ni-i mai putem stăpîni. De ieri după-amiază, de la mic și pînă la mare, lumea petrece înjurînd ! Pe maiestatea sa, bineînțeles ! Căci ceea ce a făcut ieri, a întrecut toate așteptările.

Abia mă sculasem de la dejun, a venit Blumenfeld la mine, speriat și tremurînd, să mă anunțe că „aveam" un guvern Goga și să mă întrebe dacă trebuie să părăsească Bucureștii imediat sau nu, de frica lagărului de concentrare ! L-am liniștit în ce privește lagărul de concentrare, și i-am spus că guvernul Goga nu poate fi decît o născocire sau o glumă. M-a asigurat că nu era nici glumă, nici născocire, că regele sosise de la Sinaia la 10, și la 11 primise pe Goga în audiență și-l însărcinase să formeze noul guvern. Nu-mi venea să cred urechilor ! Oricît îl simțeam pe rege de încolțit, nu puteam să cred că-și pierduse cu totul capul. Pe cînd vorbeam cu Blumenfeld, mi se telefonează că audiența lui Goga a fost anunțată oficial și la radio ! Am rămas tîmpit, am luat telefonul la rîndul meu și l-am chemat pe Goga. „E adevărat că te-a însărcinat regele să faci guvern ?" „Așa ceva. Dar e o situație imposibilă, excesiv de grea, și apoi alegeri din nou pe vremea asta ! Am spus regelui că-mi trebuie 48 de ore de reflecțiune ! Și voi da răspunsul pînă miercuri seară" [2]. „Ți-a pus vreo condiție ?" — „Nici una".

I-am urat să-l lumineze Dumnezeu, și am închis telefonul. Ce era să-i mai spun ?

Înainte de a veni la mine, Blumenfeld văzuse pe Maniu, pe Gh. Brătianu, pe Iunian și nici unul nu știuse nimic despre lovitura proiectată, și n-au aflat-o decît după săvîrșirea ei. Mai mult, Blumenfeld pretindea că nici Tătărăscu n-a știut nimic. Se poate, dar nu-mi vine să cred. În tot cazul, Dinu Brătianu n-a știut nimic, căci la orele 11 fusese la mine (luasem întîlnire pentru afacerile Stelei Române pe care trebuia să le discutăm, el ca președinte al Băncii Românești iar eu ca al Stelei) și atingînd în treacăt și politica, mi-a mărturisit că guvernul nu mai putea sta, dar că el sfătuise pe Tătărăscu și pe rege să *mai amîne cu cîteva săptămîni criza*, ca să se mai calmeze spiritele. Pe cînd șeful Partidului Liberal îmi vorbea astfel, *Goga era deja la palat !*

Alaltăieri dimineață, 26, a apărut un comunicat al palatului, informîndu-ne că regele își mutase reședința la Sinaia pentru mai multă vreme, și de fapt regele plecase din București încă de sîmbătă seara. N-au trecut 24 de ore și regele și-a schimbat hotărîrea. Un nou comunicat ne-a informat că aseară maiestatea sa s-a înapoiat la București și și-a reluat reședința în capitală (același comunicat prin care ni s-a adus la cunoștință audiența lui Goga). Ce s-a întîmplat nou, între sîmbătă seară și duminică seară ca să hotărască pe rege să se arunce brusc în criza de guvern ? N-a aflat decît duminică că liberalii nu aveau majoritatea în Cameră ? De ce nu mi-a telefonat mie să i-o spun, căci eu o știam de marți ! S-a întîmplat un singur lucru : publicația declarațiilor lui Maniu, în fruntea „Dreptății", prin care dorea plecarea guvernului Tătărăscu în 24 de ore ! Să se fi supus regele acestei injuncțiuni ?

Dar ce să mai căutăm cauzele care au determinat pripitul gest al fantezistului veleitar ! Am risca să ajungem pe urmele lor pînă unde nu ne-ar mai răbda nasul și nervii... Să ne mulțumim să însemnăm aci cum au decurs faptele, ca să afle și urmașii noștri cum se făcea politica sub regele Carol. [...] Tătărăscu a fost duminică la Sinaia cu un automotor să raporteze regelui asupra situației definitive a mandatelor în noua Cameră, pe baza încheierilor Comisiei Centrale Electorale — și asupra altor chestiuni [3], dar regele s-a arătat foarte butonat asupra planurilor sale imediate. Tătărăscu i-a repetat că demisia sa îi era la dispoziție (o mai dăduse chiar marți, după ce sosise rezultatele alegerilor) ; suveranul n-a acceptat-o însă, a spus primului său ministru să se mai gîndească, că se va mai gîndi și dînsul — și s-au despărțit. Tătărăscu s-a înapoiat la București, și Urdăreanu l-a rugat să-l ia și pe dînsul cu automotorul său. Tătărăscu habar nu avea că Urdăreanu nu mergea la București ca să convoace pe Goga pentru a doua zi la palat. N-a aflat-o decît ieri, și era să-i vie dambla !

Ieri dimineață regele a sosit la București și la 11 a chemat pe Goga. Goga a stat două ceasuri la palat și a ieșit însărcinat cu formarea noului guvern...

---

[2] Blumenfeld îmi spusese : „A chemat pe Goga și vrea repede guvern. Totul va fi gata *pînă miercuri seară*".

[3] Destăinuiri făcute de Tătărăscu unui prieten comun.

MEMORII

Tot ieri după amiază regele a primit pe generalul Antonescu. Generalul Antonescu a demisionat din armată de mai bine de o lună, de cînd a fost mutat de la un comandament de corp de armată activă și numit la un comandament teritorial, dar demisia lui nu a fost încă rezolvată. Acum cîteva zile, Antonescu a făcut un nou raport, cerînd să i se primească de urgență demisia : Garda de Fier îl aștepta ca să-l numească în fruntea partidului („Totul pentru țară") în locul lui Zizi Cantacuzino. Spre marea mirare a multora — nu a mea — generalul Antonescu a ieșit de la palat *ministru, eventual, în cabinetul Goga !!!*

*

Azi dimineață, comunicat al guvernului în care, fără a se vorbi de demisie, se spune că rezultatul repartiției mandatelor în noua Cameră, rămas definitiv, *a creat o situație nouă care urmează a fi examinată.* Toată după-amiaza de ieri și seara, au fost continuie pertractări între miniștrii aflători în București și între aceștia și Dinu Brătianu. Tătărăscu consideră *că a fost torpilat* prin manevra regelui, și atît dînsul cît și toți liberalii sînt furioși și nu vor să audă de un eventual concurs de dat lui Goga. De ieri, acțiunile lui Tătărăscu sînt jos de tot în partid și s-au urcat iar ale lui Dinu Brătianu. Partidul Liberal pentru moment nu mai e Tătărăscu, ci Dinu, și acesta e hotărît să-și plătească toate polițele. Față de un guvern Goga, toate grupările politice se arată ostile. Despre național-țărăniști și Maniu nu mai încape nici vorbă, și asemenea despre Garda de Fier. Zelea și gardiștii sînt chiar convinși că Goga a primit mandat să distrugă garda, și că s-a angajat să o facă. El mai declară că vor răspunde la violență prin violență.

Gheorghe Brătianu a trecut pe la mine să mă informeze că generalul Antonescu a fost la dînsul să-l convingă să intre în combinația Goga. Generalul Antonescu, recrutor al regelui pentru un guvern de înaltă fantezie, iată un fapt neașteptat ! Pînă acum cîteva zile, Antonescu înjura pe rege de-l spurca, iar regele de cîte ori i-am vorbit de Antonescu se strîmba, și l-a urmărit cu antipatia lui pînă l-a adus la demisie. A fost destul o audiență — ieri — pentru ca irascibilul general să se supuie și să se prefacă în mîță blîndă. E drept că din audiență, generalul de brigadă Antonescu a ieșit general de divizie... Avem caractere în România, nu e vorbă !

Gheorghe Brătianu a refuzat orice colaborare cu Goga. Mai șovăitor a fost Vaida, pe care l-au vizitat și Antonescu și Goga, dar pînă în cele din urmă a rămas și dînsul în rezervă. [...]

Pe la 3,30 a apărut un comunicat al lui Tătărăscu prin care își anunța demisia, primirea ei de către m.s. regele și mai sună o dată din trompetă „pentru onor" față de gigantica operă înfăptuită în patru ani de guvernare. Păcătosul îndrăznește să vorbească de „roadele" acestei guvernări ! „Roade" pentru partizani și pentru întreaga gașcă a guvernului — căci s-au îmbogățit toți furînd...

Pe la 6 îmi telefonează Blumenfeld cu voce emoționată : „Totul s-a sfîrșit, guvernul Goga s-a făcut, pecetluit printr-o mare trădare național-țărănistă : Armand Călinescu, Vasile Rădulescu, Potîrcă și Simian au intrat în guvern !"

*

Malaxa a fost ieri, la 4, la mine. Era și el mirat de formula găsită de rege și mai ales de repeziciunea cu care a fost declanșată și rezolvată criza. Pretinde că n-a știut nimic. A văzut în ziua de crăciun pe Tătărăscu și l-a întrebat despre situația politică, rugîndu-l să-l lămurească confidențial în interesele multiplelor sale întreprinderi industriale. Tătărăscu i-a spus textual : „Corpul electoral mi-a dat un picior în spate și trebuie să trag consecințele. Demisia mea e la dispoziția regelui. Voi pleca peste o zi, peste 10, peste cîteva săptămîni, cînd va voi regele. Cred că după sărbători, regele va examina serios situația. Pentru moment continui". Bazat pe aceste declarații, care amînau în tot cazul criza pînă după anul nou, Malaxa a plecat liniștit la Sinaia. A doua zi, duminică, nesimțindu-se bine și avînd puțină temperatură, n-a ieșit din casă și s-a scuzat la partida regelui de duminică seara, la care e poftit în permanență (!), cu atît mai mult că știa că nimic interesant nu era la ordinea zilei. Luni dimineața, cînd s-a sculat, a aflat că regele plecase la București, în cursul nopții, pe neașteptate. „Mirat — m-am informat și n-am putut afla nimic. Primul meu gînd a fost că se întîmplase o încurcătură externă. Am telefonat lui Ausnit, care luase parte la partidă. Ausnit nu știa nici el nimic. Regele păruse liniștit și voios toată seara, și nu spusese nimic. Am plecat imediat la București și am aflat și eu ce ai aflat și d-ta !"

„Bine, dar cum îți explici lucrurile ?"

„Nu-mi explic nimic, dar pricep că regele joacă ca un jucător care are asul de atu în mînă — asul de atu ești d-ta, Coane Costică — și sigur de ziua de mîine, își permite să „blufeze" astăzi (!!!). Tot la d-ta se sfîrșește piesa, d-le Argetoianu !". „Se poate, dar să nu fie prea tîrziu. Deocamdată se joacă cu focul. Și mîine, că va veni acel mîine în care să facă apel la mine, nu voi mai putea să-l scap !". Și-am arătat apoi că pe cartea lui Goga se compromitea și ultima șansă, aceea a guvernului de autoritate pe care i-l recomandasem în noiembrie și care, după manifestația formidabilă a alegerilor în favoarea lui Maniu și a Gărzii de Fier, nu mai era posibil, pentru moment. Un guvern de dictatură sau de autoritate nu se poate face împotriva întregii opinii publice. Un asemenea guvern trebuie să fie consimțit, cel puțin *de o parte* a opiniei publice și nu poate fi impus cu sila. Dacă, după cum mi se spune, se merge la alegeri noi, oricît ar încerca, Goga nu va putea obține mai multe voturi ca Tătărăscu, ba chiar va obține mai puține, iar Garda de Fier va lua, ea, prima de 40% [4]. L-am rugat cu insistență să meargă imediat la vodă, să-l roage să nu-și piardă capul și să cumpănească situația în liniște, căci nimic nu-l zorea. Mi-a promis că se va executa, dar că îi era frică că demersul său nu va avea nici un rezultat : era prea tîrziu și nu mai era nimic de făcut !

Malaxa a avut dreptate. După plecarea lui și după vizita lui Gh. Brătianu, am primit din partea lui Blumenfeld comunicarea mai sus notată, iar seara la 10 — după mai multe zvîrcoleli în mocirla politică, guvernul Goga a depus jurămîntul.

29 DECEMBRIE

Deșteptîndu-mă azi dimineață, m-am întrebat dacă visez sau dacă n-am priceput bine cele întîmplate ! Un guvern Goga-Cuza, în conjunctura noastră internă și mai ales externă, e ceva așa de neverosimil, încît nu mă pot obișnui cu o idee atît de absurdă ! Și totuși, este. Ziarele dau amănuntele depunerii jurămîntului și a mascaradei întregului guvern care s-a dus după depunerea jurămîntului să se închine în biserica Visarion ! E doar partid *național-creștin !* Te pomenești că Goga va propune și lui Dumnezeu un loc de ministru, fără portofoliu, alături de A. C. Cuza [...]

*

La național-țărăniști e mare supărare. Defecțiunile lui Armand Călinescu, Potîrcă, Vasile Rădulescu și Simian (care încă în cursul nopții au fost excluși din partid) au zdruncinat coeziunea partidului. Se vorbește de „lansarea" lui Costăchescu, lui Gică Măcărescu, lui Ghelmegeanu. Gafencu, *căruia i s-a oferit Ministerul de Externe,* a refuzat. Se zice că organizațiile din Dîmbovița și Vlașca ar trece în bloc la Goga... dar cîte nu se spun ! [...]

*

Se zice că noul guvern va numi cîte un comisar al guvernului la toate băncile și societățile industriale cu capital străin. Ce vor zice Franța, Anglia și Italia — ca să nu mai vorbesc de Germania — despre această măsură de control a instituțiilor în care sînt interesate ?

Se mai zice că se va proceda la o revizuire a tuturor încetățenirilor, și că evreii străini vor fi expulzați în masă. Dar unde vor fi trimiși ?

*

La liberali, depresiune mare. Nu se săturaseră cu 4 ani de guvernare, și tabără acum toți pe Tătărăscu în vina căruia pun schimbarea bruscă de guvern. Tătărăscu, ca să-și justifice înfrîngerea în alegeri, ar fi afirmat duminică regelui, că această înfrîngere ar fi fost consecința lipsei de concurs din partea jandarmeriei, a armatei, a magistraților și a multor funcționari contaminați de gardism. A arătat regelui că Garda de Fier a pătruns adînc în armată și *că situația era alarmantă.* A izbutit să alarmeze și pe rege, dar în loc să obție cum spera *puteri discreționare pentru dînsul,* a provocat violenta reacțiune a veleitarului care s-a aruncat în brațele lui Antonescu și în ale lui Goga. Și de unde numai *mîngîia un plan, a hotărît într-o clipă să-l și pună în executare.* E un fapt acum bine stabilit, că guvernul n-a știut nimic de deplasarea regelui de la Sinaia la București, luni dimineață. La București n-a știut decît Gavrilă, în ultimul moment, care a primit singur pe rege la gară. Motivul deplasării, Tătărăscu și guvernul nu l-au aflat decît după ce audiența lui Goga a fost cunoscută. Toți invidioșii lui Tătărăscu, în partid, se răzbună acum împotriva favoritului căzut în dizgrație...

Deși regele a lăsat pe Tătărăscu să cadă ca o babalegă, i-a trimis totuși colanul ordinului Carol (!!!) [5] și un splendid portret cu o călduroasă dedicație de recunoștință „pentru devotata

---

[4] Nu știam în acel moment că regele acordase lui Goga scandaloasa și periculoasa modificare a legii electorale, prin decret ilegal, modificare menită să escrocheze o majoritate chiar cu 20% din totalul voturilor.

[5] Inexact. A trimis numai portretul...

și prieteneasca colaborare de patru ani".

Atît în Partidul Liberal, cît și în celelalte, situația nu se va lămuri definitiv decît în cîteva zile.

Pangal a avut aseară o lungă conversație cu Boncour, consilierul Legației franceze și adevăratul agent politic al Franței în România, peste capul lui Thierry.

Francezii sînt dezolați și furioși. Pentru ei, guvernul lui Goga sau al Gărzii de Fier e totuna. Orice *încredere* în politica României e suspendată. Declarațiile noului guvern, a spus Boncour, sînt satisfăcătoare, și în acest sens au fost raportate și la Paris — dar e puțin probabil ca să fie luate în serios în Franța. *Se va aștepta ca faptele să confirme vorbele*. Pentru moment, *rezervă*. În Apus se consideră situația ca fundamental schimbată. Primele repercuții se vor simți pe terenul economic și financiar. Pentru moment, *nici un credit, nici o înlesnire de ordin financiar sau comercial nu va mai fi acordată României în Franța, Anglia și Statele Unite*. Furniturile militare, în Franta și în Cehoslovacia vor fi sistate pînă la noi ordine. Toate angajamentele luate de Delbos, în consfătuirile lui cu Tătărăscu și cu Antonescu (Victor), rămîn literă moartă.

La Paris au ieșit ediții speciale cu „Le coup d'Etat en Roumanie" în manșetă. Presa, în Franța, Anglia și Statele Unite e deplorabilă, cu toate citațiunile mai binevoitoare din cîteva ziare mai rezervate, reproduse în „Universul" și în „Curentul" de azi.

După Boncour, situația raporturilor internaționale ale României devine foarte precară : guvernul Goga nu va avea curajul să se dea de partea axei Berlin-Roma și va declara — forțat — că se menține în tradiția vechii politici, așa încît nu va avea nici sprijinul Germaniei și Italiei, care vor fi decepționate, nici al puterilor democratice, care vor fi pierdut încrederea în politica regelui Carol. [...]

*

Ultimele evenimente au pus în fierbere toate partidele. Tratative strînse între georgiști și vechii liberali, care, probabil, se vor termina printr-o împăcare generală. Vaida e adînc mîhnit de faptul că regele nu l-a chemat pe el[6] să formeze guvernul național-ist și l-a chemat pe Goga și se vorbește de o apropiere între Maniu și dînsul. Se zice chiar că Vaida ar încerca să împace pe Maniu cu regele, că Maniu s-ar retrage din nou la Bădăcin, că Vaida ar fi și el din nou ales șef al Partidului Național-Țărănesc !! Dar ce nu se zice ! Se mai zice că Garda de Fier nu se va mai prezenta în viitoarele alegeri și că va da toate voturile sale lui Maniu, ca să bată guvernul ! Cine va trăi, va vedea ! [...]

*

Deși ministerul Goga nu împlinește astă-seară decît 3 zile de existență, opinia publică l-a judecat și condamnat. Cea mai bună dovadă e că curentul șmecherilor spre dînsul s-a oprit. În afară de primii transfugi de la național-țărăniști, băgați în guvern, n-au mai trecut alții. Ghelmegeanu, Gafencu și Măcărescu, pe care „se conta", au dezmințit public trîmbițata lor adeziune. Nici Costăchescu, pe care Potîrcă s-a dus să-l aducă de la Iași cu tren special, nu mai mișcă. Vaida și vaidiștii au refuzat și ei definitiv orice concurs guvernului Goga și se îndreaptă spre vechea lor matcă.

Costică Angelescu a întîlnit pe Pangal și i-a spus că răspunsul lui Vaida e următorul : dacă dl. Goga îi cedează președinția consiliului, va putea sta de vorbă cu dînsul, pentru o colaborare ! Angelescu a mai povestit lui Pangal că i s-a propus cu insistență, lui, Ministerul de Finanțe, dar că în afară de orice considerație politică, ar fi o nebunie din partea sa să intre într-o combinație efemeră și nebună, menită prăbușirii fie numai din cauza proiectelor anarhice financiare care se ventilează. Fără să mai vorbească de ostilitatea cercurilor financiare din Occident.

*

Examinînd situația politică în urma neașteptatelor evenimente care s-au desfășurat de luni, și care ne-au buimăcit un moment, putem ajunge la cîteva concluzii cu privire la guvernul pe care ni l-a hărăzit Domnul în acest nenorocit sfîrșit de an. Ele se pot grupa sub două rubrici, *a aparențelor* și *a dedesubturilor*.

APARENȚELE

Guvern de autoritate, dar încredințat unor oameni fără autoritate. Guvern de mînă

[6] Se vede că l-a considerat prea ramolit, și nu putea să îi încredințeze noi alegeri !

tare, fără mînă, și supus mai departe fluctuațiilor demagogiei electorale. Un guvern de autoritate și de mînă tare nu trebuie înființat *în spirit de vrajbă și de vrăjmășie, ci în spirit de împăciuire și de liniște*. Un regim de autoritate care începe prin persecuțiile de clasă și de rasă, e dinainte condamnat la prăbușire. Singurul imbold, care a împins pe rege în alegerea lui Goga, a fost frica de Maniu și de Garda de Fier. Cunoștea neîmpăcata ură a lui Goga pentru Maniu, și și-a zis că un partid ideologic înrudit va putea înfrînge mai ușor Garda de Fier decît unul ideologic opus. Bătaie pe svastică, în loc de război civil. Socoteala era exactă în principiu, dar nu și în practică. Așa cum sînt înarmate părțile, Maniu și Garda de Fier vor ieși învingători din această luptă, iar nu Goga și Cuza. Preocupat numai de patimile și de interesele lui proprii, regele și-a bătut joc de formula de guvernămînt pe care i-am dat-o și care nu avea în vedere o *luptă, ci binele obștesc* — și a sabotat-o. A dat briciul pe mîna maimuței în speranța că va tăia beregata adversarilor săi. Regele nu numai că a sabotat formula de guvern bazată pe autoritatea lui, dar a prăbușit această autoritate însăși, prin simplul fapt că *a coborît personal în luptă*. Ce încredere vor mai putea avea oamenii, în viitor, într-un guvern de autoritate ? [...] *Guvern de atac împotriva unor adversari detestați și temuți, da — guvern de autoritate în înțelesul înalt și moral ai cuvîntului, nu.*

DEDESUBTURILE

La alcătuirea guvernului Goga, regele a urmărit desigur crearea unui instrument de atac și de apărare, *dar a mai urmărit și altceva*. A urmărit o nouă polarizare a Partidului Național-Țărănesc. Alături de Armand Călinescu, pivotul întregii mișcări, a sperat să rupă de la Maniu-Mihalache mult mai mulți decît a rupt. A fost aproape sigur că va rupe pe Costăchescu, pe Ghelmegeanu, pe Măcărescu, pe Gafencu, pe Sauciuc Săveanu și pe mulți alții. A crezut chiar un moment că va rupe pe Halipa. Dar și aci socotelile lui au dat greș. Planul lui era (și este încă) ca îndată ce în jurul lui Călinescu s-ar fi strîns un lot de fruntași țărăniști destul de însemnat, să dea peste cap pe Goga (sub pretextul exigențelor internaționale) [...] La apelul lui Armand Călinescu, primministru, regele e convins că *tot* Partidul Național-Țărănesc va răspunde *și că Maniu și Mihalache vor rămîne singuri*. Visul regelui e să-și domesticească astfel și Partidul Național-Țărănesc cum și-a domesticit pe cel liberal și alternînd la putere pe [...] Guță Tătărăscu și Armand Călinescu, să-și facă mendrele !

Planul regelui e frumos, dar mi-e frică că nu se va realiza. Pentru moment s-a realizat un singur lucru : *demonetizarea autorității regale* — acesta e un rezultat cîștigat. Pentru rest, cine va mai trăi, va vedea. Dumnezeu, care ne-a scăpat de multe, ne va feri si de regimul *corupției rotative*.

Cu aceste reflecții, *dureroase dar nu descurajate*, închei însemnările mele pe anul 1937.

Autorul memoriilor — așa cum a fost surprins într-un instantaneu fotografic.

Cazul Sacco-Vanzetti

UN ASASINAT JURIDIC

Nu de mult s-au împlinit patru decenii de la execuţia lui Nicola Sacco şi a lui Bartolomeo Vanzetti, doi umili imigranţi italieni în Statele Unite. Sentinţa de condamnare la moarte, pronunţată în iulie 1921, a fost adusă la îndeplinire în august 1927. Agonia lor morală a durat prin urmare peste şase ani — şase ani de speranţe mereu înşelate, şase ani de neînchipuite torturi psihice, dar şi şase ani de admirabilă demnitate umană din partea unor muncitori osîndiţi pe nedrept.

Căci Sacco şi Vanzetti erau nevinovaţi de crima ce li se imputa. Faptul a fost evident încă pe vremea cînd ei erau în viaţă. Probe ulterioare şi incontestabile au demonstrat, în modul cel mai convingător cu putinţă, că singura lor culpă era apartenenţa la o clasă care inspira cercurilor reacţionare americane din anii aceia o teamă frizînd panica, amestecată cu o ură feroce şi capabilă de orice ticăloşie.

Comemorarea morţii lui Sacco şi Vanzetti a prilejuit apariţia unui mare număr de articole, reportaje şi analize, atît în publicaţii de specialitate istorice şi juridice, cît şi în reviste de mare tiraj. La întocmirea materialului de faţă s-au folosit şi unele materiale mai noi, apărute în „Storia Illustrata“ (Italia), „Sunday Times“ (Anglia), „Der Spiegel“ (R.F.G.) şi „Justice“ (Elveţia).

Arestarea

South Braintree, 15 aprilie 1920, orele trei după amiază. E un orăşel din statul Massachussets, nu departe de Boston. Casierul fabricii „Slater şi Morriel“, însoţit de un paznic, se îndreaptă spre şantierul unde urmează să facă plata salariilor. Pe neaşteptate ei sînt atacaţi cu focuri de armă trase dintr-un automobil parcat la colţul unei străzi. Casierul şi paznicul se prăbuşesc neînsufleţiţi pe pavaj. Bandiţii dispar cu cele două valize care conţin exact 15 776,51 de dolari.

Peste două zile, maşina descrisă de martorii oculari ai tîlhăriei este găsită într-un tufiş, alături de care se văd urmele de cauciucuri ale unui automobil mai mic, cu care au fugit probabil bandiţii. Ancheta o efectuează Donald Steward, şeful poliţiei din Bridgewater, o suburbie a Bostonului unde, cu cîteva zile mai înainte, avusese loc un atac similar cu cel de la South Braintree.

Cercetînd toate garajele din zona respectivă, Steward descoperă repede cea de a doua maşină a jefuitorilor. El nu-l arestează pe proprietarul acesteia, un anume Boda, ci se mulţumeşte să-l pună sub urmărire. În acelaşi timp supraveghează garajul, pentru a vedea dacă nu va veni altcineva să ridice maşina.

Trebuie menţionat de la început că Steward este cunoscut pentru mentalitatea sa şovină şi rasistă : în ochii lui, orice american care nu-i de origine anglo-saxonă este un „venetic dezgustător şi un criminal potenţial“. În această categorie intră şi imigranţii italieni, numeroşi la Boston şi în împrejurimile lui.

La 5 mai, Boda se prezintă la garaj pentru a-şi

Nicola Sacco şi Bartolomeo Vanzetti

lua automobilul. El e însoțit de Nicola Sacco și Bartolomeo Vanzetti, primul muncitor la o fabrică de încălțăminte, cel de al doilea șomer. Steward îi arestează imediat, nu numai în calitatea lor de italieni, ci și pentru că amîndoi sînt cunoscuți poliției ca „elemente periculoase“ : ei împărtășesc idei socialiste. E adevărat că aceste idei sînt cam vagi și au o coloratură oarecum anarhizantă, dar pentru Steward astfel de nuanțe nu contează. La 14 septembrie el îi acuză în mod formal de asasinatul de la South Braintree.

„Ca pe cîmpul de luptă...“

Procesul începe la 31 mai al anului următor (1921), în Dedham, o elegantă suburbie a Bostonului, unde locuiesc bogătașii orașului. Bine înțeles, cei doisprezece jurați sînt recrutați din rîndurile acestei categorii : ziariștii au calculat că cel mai „nevoiaș“ dintre jurați are un venit de 26 de ori mai mare decît cel al lui Sacco și Vanzetti împreună.

În mod cu totul neobișnuit și, de fapt, ilegal, actul de acuzare începe cu un proces de intenție. Ce aveau de gînd să facă inculpații, la 5 mai 1920, cu mașina pe care voiau s-o scoată din garaj ? Să comită cumva o nouă tîlhărie ? Răspunsul lui Sacco și Vanzetti e clar, simplu și logic : nu doreau altceva decît să plece din Boston, unde Vanzetti nu găsea de lucru iar Sacco era amenințat cu concedierea.

Dar explicația lor nu e acceptată de președintele tribunalului, un anume Webster Thayer, reacționar notoriu, care nu s-a sfiit să declare, încă înainte de prima ședință, că e convins de vinovăția celor doi acuzați. Thayer conduce dezbaterile cu o flagrantă lipsă de obiectivitate, împiedicînd aducerea în discuție a oricăror dovezi favorabile inculpaților și apăsînd cu insistență pe tot ceea ce era de natură să-i prejudicieze. Așa cum îi spune Sacco, cu prilejul ultimului său cuvînt : „Dv., domnule președinte, v-ați comportat ca un reprezentant al clasei exploatatorilor, care are de judecat doi reprezentanți ai clasei celor exploatați“. Și pentru a încheia acest sumar portret al unui magistrat, pentru care justiția nu este decît un mijloc în plus de asuprire, să menționăm că, înainte ca jurații să se retragă în camera de deliberare, el nu le-a expus, conform procedurii americane, o sinteză nepărtinitoare a dezbaterilor, ci le-a ținut un veninos discurs, prin care îi invita fără ocol să ateste vinovăția acuzaților. „Sper că, pronunțînd sentința, vă veți purta ca niște vrednici americani pe cîmpul de luptă“, și-a încheiat el cuvîntarea.

Dar Thayer nu a fost singurul factor negativ în desfășurarea procesului. Lipsiți de orice mijloace materiale, Sacco și Vanzetti nu-și pot angaja avocați de renume, al căror prestigiu și abilitate să influențeze curtea cu juri într-un sens favorabil lor. O dată mai mult se aplică faimosul dicton juridic al regimului capitalist : „Dreptatea unui acuzat este în raport direct proporțional cu onorariul pe care-l poate plăti el avocatului său“. Cinstit, curajos și talentat, apărătorul lui Sacco și Vanzetti, Fred H. Moore, are dezavantajul unei reputații de om cu idei înaintate, de cititor al lui Marx și Engels — pe scurt, de „intelectual roșu“, ceea ce îl descalifică total în fața atît a lui Thayer, cît și a juraților.

In spatele gratiilor, șase ani de speranțe mereu înșelate și neînchipuite torturi psihice

În sfîrșit, trebuie ținut seama și de faptul că Sacco și Vanzetti, imigranți de dată relativ recentă, nu cunosc bine limba engleză și nu înțeleg multe din întrebările ce li se pun în sala tribunalului. Cererea de a se aduce un interpret de limbă italiană este respinsă de Thayer, așa încît acuzații sînt privați pînă și de dreptul elementar de a riposta, în conformitate cu adevărul, numeroaselor curse care le sînt întinse de către procuror, președinte și poliție.

"Dovezile"

Pe ce se întemeiază acuzarea ? Pe un număr redus de probe și anume :

1) În momentul arestării, Niccola Sacco are asupra sa un pistol „Colt" de calibrul 32. Steward susține că, din cele patru gloanțe care au provocat moartea casierului, cel puțin unul a fost tras de această armă. În sprijinul tezei sale, el aduce doi experți, ambii particulari fără nici o calitate oficială. Primul, William Proctor, declară că „înclină să creadă" că glontele ucigaș ar proveni din pistolul lui Sacco, dar refuză o identificare categorică. Cel de al doilea, însă, un oarecare Charles Van Amburgh, afirmă că nu are nici o îndoială în această privință.

Evident, tribunalul reține numai depoziția lui Van Amburgh. Dar în fața protestelor opiniei publice, se face apel în iunie 1927 (deci *înainte de execuție)* la un al treilea expert, Calvin H. Goddard. Acesta își exprimă și el certitudinea că glontele cu pricina a fost tras de arma lui Sacco. Acuzarea triumfă. Dar bucuria ei e de scurtă durată, căci avocatul Moore demonstrează în mod concludent incompetența lui Goddard. Chemat să-și dea părerea într-un alt proces de asasinat, expertul pretinde că glontele găsit în trupul victimei provine din revolverul acuzatului respectiv. Foarte repede, însă, iese la iveală că arma în discuție se mai afla încă, *cu cîteva zile după crimă,* în posesia armurierului. E limpede, prin urmare, că depoziția unui expert care se înșeală atît de grosolan își pierde orice valoare și în procesul lui Sacco și Vanzetti.

2) Poliția aduce cincizeci și nouă de „martori oculari" care au declarat la instrucție că recunosc fie în Sacco, fie în Vanzetti, fie în amîndoi pe autorii atacului banditesc. Dar aduși în fața tribunalului, numai șapte din ei își mențin depozițiile : cinci din ei susțin că Sacco e cel care a tras și doi afirmă că Vanzetti e cel rămas în mașină.

Ce valoare au aceste mărturii ? Moore dovedește că, vreme de treisprezece luni, poliția a ținut pe cei 59 de oameni sub o tensiune continuă, convocîndu-i de nenumărate ori, amenințîndu-i, făcîndu-le promisiuni — într-un cuvînt exercitînd cele mai fățișe presiuni pentru a-i convinge să depună „așa cum se cuvine".

Dar chiar și în aceste condiții, cincizeci și doi dintre ei dau înapoi în momentul hotărîtor. Printre ceilalți șapte, unul este un băiețaș — vînzător de ziare —, care declară, vădit înspăimîntat, că „bandiții i s-au părut a fi italieni". Pentru tribunal e suficient, deși un alt martor din rîndul celor șapte susține, la fel de categoric, că l-a auzit pe Sacco exprimîndu-se

Va triumfa adevărul ? justiția burgheză a rămas oarbă

într-o engleză perfectă. Așa cum am văzut, însă, nici Sacco și nici Vanzetti nu sînt capabili să se exprime corect în această limbă, lucru care se poate constata chiar în timpul procesului. Dar tribunalului nu i se par suspecte asemenea contradicții.

Ar fi elementar ca acuzaților să li se verifice alibiurile. Unde s-au aflat și Sacco și Vanzetti în zilele celor două atacuri banditești de la Bridgewater și South Braintree? Din cei nouăzeci și nouă de martori ai apărării, patruzeci și patru jură că l-au văzut pe Vanzetti, în ambele ocazii, la Plymouth, o altă suburbană a Bostonului, unde își agonisea traiul vînzînd pește. Dar Thayer nu vrea să ia în considerație pe nici unul din cei 44 de martori, deoarece *sînt cu toții muncitori italieni*, deci aparțin aceleiași categorii sociale și naționale ca și Vanzetti.

Cît despre Sacco, în ziua tîlhăriei de la Bridgewater el se afla, ca de obicei, la fabrica de încălțăminte unde lucra. Așadar învinuirea de a fi participat la acel atac cade de la sine. În ziua de 15 aprilie 1920, cînd a fost ucis casierul din South Braintree, Sacco nu a venit la lucru. Dar unsprezece martori confirmă declarația lui că, în acea zi și la ora la care operau gangsterii, el se afla în centrul Bostonului, pentru a-și procura niște acte care-i erau necesare. Apare și un al doisprezecelea martor: e un funcționar de la consulatul italian din Boston, care arată că, pînă la ora 2 și 15 cel puțin, Sacco se găsea în biroul lui, la cîteva zeci de mile depărtare de South Braintree. A ajunge așadar acolo în trei sferturi de ceas era *ceva materialmente imposibil pentru acuzat*. Dar tribunalul refuză să se oprească asupra acestui amănunt esențial și trece peste el fără a-l analiza.

Lovitura de teatru

După șase săptămîni, procesul ia sfîrșit cu condamnarea la moarte prin electrocutare a lui Sacco și Vanzetti. Începe lungul lor calvar. Dar ia naștere totodată o uriașă mișcare a opiniei publice americane și mondiale în sprijinul celor două nevinovate jertfe ale unei tragice farse juridice. La Washington, New York, San Francisco, Boston și în multe alte orașe din Statele Unite, la Paris, Londra, Moscova, Roma, București și în mai toate celelalte capitale europene au loc manifestații și mitinguri de masă care cer revizuirea procesului și anularea sentinței. Numeroase personalități de prim rang ale științei și culturii din cele mai diferite țări se solidarizează cu acest punct de vedere. George Bernard Shaw și Thomas Mann, Albert Einstein și André Gide, Eleanor Roosevelt și Arturo Toscanini sînt numai cîteva din marile nume care se pot citi în josul moțiunilor și scrisorilor de protest. Ca urmare, execuția e mereu amînată; se scurg săptămîni, luni, ani.

Între timp, se produce un fapt nou și senzațional. În seara de 18 noiembrie 1925, Sacco primește de la un alt deținut al închisorii din Boston — un criminal de origine portugheză, Celestino Madeiros — un bilet: „Vreau să mărturisesc participarea mea la delictul din South Braintree și să dovedesc că Sacco și Vanzetti nu au luat parte la comiterea lui".

Supus unui interogatoriu, Madeiros arată că s-a decis să spună adevărul atunci cînd a văzut la vorbitor pe soția și cei doi copii ai lui Sacco. El relatează că în 1920, la vîrsta de 18 ani, a fost atras într-o bandă, împreună cu alți cinci gangsteri, cu care a dat lovitura de la South Braintree. Madeiros rezistă încercărilor poliției de a dezvălui numele sau sem-

În întreaga lume au avut loc nenumărate manifestări ale opiniei publice, cerînd eliberarea lui Sacco și Vanzetti

nalmentele foștilor săi complici. De altfel autoritățile nici nu depun eforturi speciale în acest scop și se mulțumesc să conchidă că portughezul, care a fost condamnat la moarte pentru o altă crimă, ia asupra sa dublul asasinat din South Braintree întrucît nu mai are nimic de pierdut și vrea să se bucure de o ultimă clipă de celebritate înainte de execuție.

Ipoteza este destul de plauzibilă. Dar William Thomson, un bătrîn avocat pe care l-a revoltat modul barbar în care s-a desfășurat procesul, reușește să adune cîteva probe suplimentare, extrem de grăitoare :

— smulgînd încetul cu încetul o serie de detalii de la Madeiros, el constată că descrierile lui se aplică celor cinci frați Morelli, membrii unei bande care prin 1920 a dat cîteva îndrăznețe lovituri la Boston și în împrejurimi ;

— metodele după care opera banda coincid cu cele aplicate la South Braintree, unde e evident că au „lucrat“ specialiști, nu niște bieți „amatori“ ;

— Joe Morelli, șeful bandei, avea în perioada cînd s-a produs atacul un pistol „Colt“ de calibru 32 și un automobil „Buick“, identic cu cel descoperit de Steward ca aparținînd lui Boda ;

— Steve Morelli, unul din frați, deținut și el în închisoarea din Boston, e identificat de doi martori oculari ca omul care se afla la volanul mașinii ;

— imediat după atac, însăși poliția era convinsă că avea de-a face cu banda Morelli, dar a abandonat cercetările în această direcție atunci cînd Steward și-a concentrat atenția exclusiv asupra lui Sacco și Vanzetti ;

— în vreme ce la 14 aprilie 1920, toată averea lui Madeiros se reducea la o sută de dolari, două zile mai tîrziu el depunea la bancă suma de 2 800 de dolari, adică exact a șasea parte din prada de la South Braintree.

Aceste argumente răscolesc profund spiritele. Pînă și ziarul de dreapta „Boston Herald“, care pînă atunci a fost ostil lui Sacco și Vanzetti, publică un editorial cerînd imediata lor eliberare. Lumea e sigură că restabilirea dreptății nu mai poate întîrzia.

Concluzia nu e sfîrșitul

Dar monstruoasa mașinărie judiciară nu-și cedează victimele. Conform legii, singurul care poate hotărî rejudecarea procesului este cel care l-a judecat prima oară — Webster Thayer. Acesta primește voluminosul dosar din mîinile avocatului Thomson și îl studiază, după spusele sale, timp de două săptămîni. La capătul lor, el redactează un material intitulat „Concluziile mele“, care numără 25 000 de cuvinte, ajungînd în final la decizia de „a nu revizui procesul, deoarece nu există suficiente probe care să îndrituiască o asemenea măsură“.

Pe tot globul, concluziile președintelui de tribunal din Boston sînt întîmpinate cu explozii ale mîniei populare. În semn de protest se produc greve în Statele Unite, Europa și America Latină. Docherii din sute de porturi refuză să mai încarce sau să mai descarce vasele americane. Ambasadele și legațiile S.U.A. din diferite țări sînt luate cu asalt de către demonstranți. Pe adresa Casei Albe sosesc zilnic mii de scrisori și telegrame de pe toate continentele, cerînd rejudecarea și achitarea lui Sacco și Vanzetti.

Dar Constituția Statelor Unite nu dă președintelui lor dreptul de a interveni într-o problemă juridică sau de a grația. Această din urmă posibilitate stă însă la îndemîna guvernatorului statului Massachussetts — dar el respinge toate apelurile. Curtea supremă a aceluiași stat nu găsește motive să caseze sentința lui Thayer.

Astfel încît, în noaptea de 23 spre 24 august 1927, pe scaunul electric al închisorii din Charlestown sînt așezați, pe rînd, Sacco și Vanzetti. Ei păstrează pînă în ultima clipă o atitudine calmă și plină de demnitate, afirmîndu-și din nou nevinovăția. Miile de volți care le străbat trupurile pun capăt existenței lor fizice.

Dar moralmente Sacco și Vanzetti trăiesc și astăzi. Martiriul lor a chemat la luptă milioane de oameni, cărora le-a arătat cu brutalitate că asasinatul — fie el mișelesc sau drapat în veșminte legale — este însoțitorul inevitabil al oricărui regim de exploatare. Pînă în ziua de astăzi poeți și pictori, prozatori și cineaști, dramaturgi și muzicieni de pretutindeni își aleg, ca temă a creației lor, lunga agonie, dar și neînfrînta dîrzenie a lui Sacco și Vanzetti. Calculele reacțiunii s-au dovedit, ca totdeauna, false : omorîndu-i, ea a făcut dintr-înșii simboluri veșnic vii.

Cu mai puțin de trei săptămîni înainte de execuție, la 4 august 1927, Bartolomeo Vanzetti trimite familiei și prietenilor săi o ultimă scrisoare. Este un emoționant document al nelimitatei încrederi în victoria cauzei drepte a proletariatului, al optimismului indestructibil care i-a însuflețit pînă la capăt pe cei doi eroi.

„Știu că nu am suferit în zadar, scrie Vanzetti. Iată de ce îmi port crucea fără să mă plîng. Curînd, frații nu vor mai lupta împotriva fraților ; copiii nu vor mai fi lipsiți de soare și nu vor mai fi ținuți departe de ogoarele verzi ; nu mai e departe ziua cînd va exista o pîine pentru fiecare gură, o pernă pentru fiecare cap și fericire pentru fiecare inimă. Și aceasta va însemna triumful luptei voastre și al luptei noastre, dragi tovarăși și prieteni“.

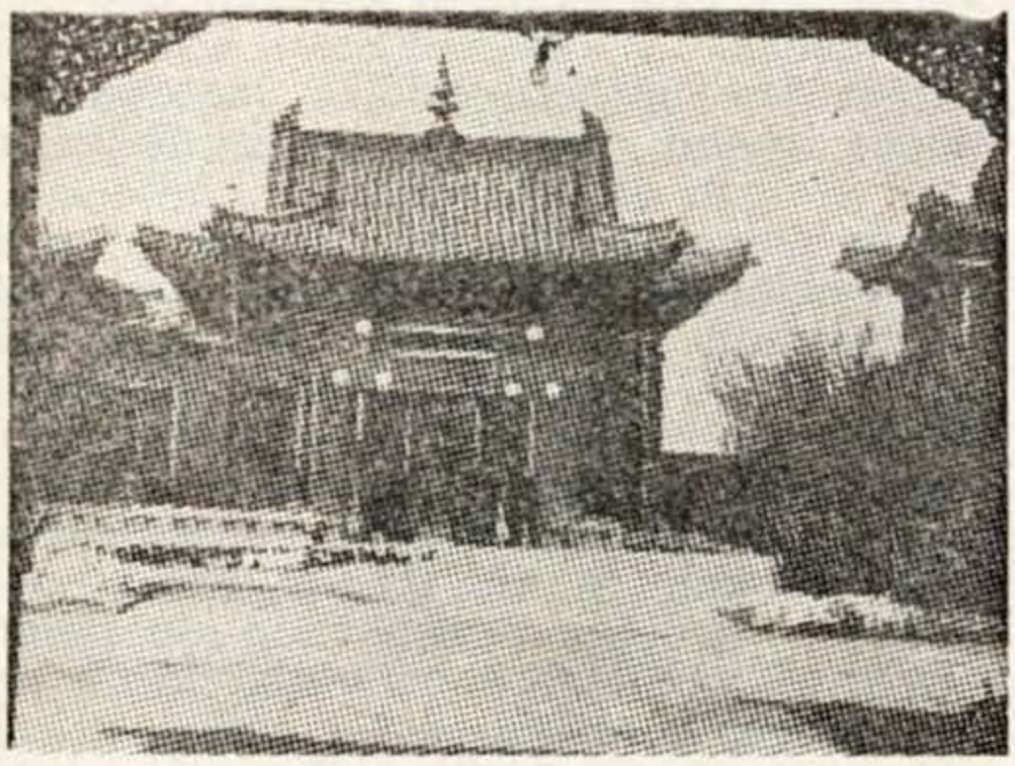

MIT ŞI ISTORIE ÎN ŢARA HANILOR

FRED MAHLER

PAGODA CĂRȚII

Pătrundem ca într-un sanctuar. Lumina se filtrează prin geamurile acoperite de rafturile înalte... Pentru europeanul obișnuit cu alinierea verticală a cotoarelor, imaginea e surprinzătoare : „cărțile" — pagini dreptunghiulare de aproximativ 40/10 cm — stau culcate orizontal, una peste alta, îmbrăcate în mătăsuri portocalii, cenușii sau aurii, cu cîte o panglică purtînd inscripția titlurilor. Directorul Bibliotecii din Ulan Bator, profesorul Baianzul, ne-a evocat, prin intermediul cărților, legenda începutului acelui stat care a fost cîndva unul din cele mai întinse și mai temute imperii ale lumii.

URMAȘII LUI NOE

Străbatem sălile pline pînă la refuz de străvechi manuscrise. Sînt aici operele scrise aparținînd celor 700 de pagode, slujite pînă la începutul secolului de peste 100 000 de lama, preoți și învățați. Mărturiile dintîi ale măreției și culturii Mongoliei : cele 108 volume ale învățăturilor lui Buda : *Ganjur ;* cele 226 de volume consacrate celor cinci științe : *Danjur ;* vestitul manuscris al cronicii „Istoria secretă a mongolilor" din 1240. Privim paginile, scrise cu o perfecțiune uimitoare, ilustrate cu miniaturi de o frumusețe excepțională, „în cele nouă culori ale celor nouă pietre scumpe"... În atmosfera „panteonului", imaginația ne poartă cu decenii, veacuri și milenii în urmă, spre începuturile legendare.

...„Și Noe a avut trei fii. Și unul din ei a fost Jafet sau Abuldja Han, care vara și-o petrecea în Anbaidj, lîngă munții Urdag și Kurdag, iar iarna în Karakorum"...

Parcă auzim răsunînd glasul lui *Rașid-ed-Din*, autorul uneia din primele istorii mongole.

Și istoria, în care fabulosul și autenticul se contopesc parcă, numără noi secole. Între urmașii lui Jafet, unii trecuți la islamism, alții rămași la vechea credință, s-au purtat grele lupte ; învinși, Nikuz și Kyan cu soțiile lor au fugit pe un platou înalt, înconjurat de munți și păduri, greu accesibile, în Arkineh Kun. Și cînd s-au înmulțit într-atît că nu mai încăpeau în acel loc, au aprins un foc mare, întețit cu niște foale din 70 de piei de bivoli, au topit fierul de la temelia muntelui, au deschis astfel un tunel și au ieșit în lumea largă... Iar numele fierului — gingis — a fost dat marelui han care a unit triburile și a întărit prin foc și sînge primul stat mongol.

PROFEȚIA NAȘTERII MIRACULOASE

Profesorul Baianzul răsfoiește o altă carte, ale cărei pagini sînt tipice pentru vechea literatură mongolă. Înconjurat cu mătase, scrisul de culoare roșie și aurie este aplicat cu toc de lemn pe un fond negru, lucios.

— Cum era obținut ?

— Pe hîrtie — ne spune profesorul Baianzul — se punea cărbune și clei amestecat cu un extras din creier de animal, hîrtia devenea astfel mai rezistentă ca pergamentul. Așa a putut înfrunta veacurile.

Gazda noastră ne invită să ascultăm ceva despre nașterea miraculoasă a marelui Gingis Han, așa cum o povestește *Altan Tobci* : ...„Văduva lui Dubun Bayan, *Alankava*, stătea culcată în cort, cînd o lumină orbitoare, apărută dintr-o dată, i-a pătruns în pîntec. Și astfel Alankava a dat naștere la trei fii. Și a fost așa cum a spus profetul : că din cei pe care-i va naște Alankava unul va fi stăpînul lumii. Iar fiul ei, Buzandjar, a fost strămoșul lui Temucin pe care, la anul 1206, Kuriltaiul l-a numit Gingis Han...". Legenda aceasta — ne spune profesorul — atît de apropiată de cea budistă, în care mama lui Buda era o fecioară aureolată, de legenda iraniană, în care trei virgine îl nasc pe Zoroastru la sfîrșitul fiecărui mileniu, sau de doctrina creștină a fecioarei care-i dă naștere lui Hristos — arată și ea cît de greu este să știi (cînd evoci vechile timpuri) unde se termină mitul și unde începe istoria.

PAGODA ISTORIEI

La fel de tăcute, uneltele și armele, costumele de luptă și de fiecare zi, desenele și machetele se aliniază în tăcerea încremenită a sălilor Muzeului Național. Parcurgem în grabă exponatele din sălile de științe ale naturii. Impresionant este scheletul unui dinozaur din cretacic aproape intact, găsit într-o expediție din 1924 ; primele mărturii ale civilizației omenești pe aceste pămînturi : unelte, arme, diverse obiecte din perioada hanilor etc.

Aici ne întîlnim cu unul dintre cei mai reputați savanți mongoli, istoricul Natagdor, prin intermediul căruia aflăm o particularitate a metodei de cercetare a istoriei mongolilor.

— Popoare nomade — ne spune profesorul — strămoșii mongolilor au viețuit pe întinderi vaste, schimbîndu-și adeseori teritoriul și așezările. De aceea, arheologic, noi nu studiem *straturi*, ci *locuri*. Iată de ce, istoria noastră veche poate fi studiată îndeosebi nu pe *verticala* suprapunerii civilizațiilor, ci pe *orizontala* alăturării și confruntării lor.

STEAGUL ALB ȘI STEAGUL NEGRU

Îndelungatele lupte dintre diferitele triburi — mai ales dintre cele turcești și mongole, dominațiile Tiu Kiue (secolele VI—VII), Uigură (VIII—IX), Kirghiză (IX—X) și Kitan (X—XII), — în condițiile vecinătății nemijlocite a imperiilor budist și islamic — sînt mărturisite apoi de numeroasele exponate păstrate în vitrină.

Primul nucleu centralizat al statului mongol, reunind 13 triburi, pare să fi fost cel al lui Yesughiei, constituit în 1147, în urma luptei victorioase a acestuia, dar imediat năruit de certuri intestine. La moartea tatălui lui *Temucin* — viitorul Gingis Han — trei sferturi din triburi se despart. Devenit han la 13 ani, Temucin obține curînd, în urma bătăliei din 1188, preponderența în Mongolia, fiind recunoscut ca han „fiu al cerului". În 1206, adunarea a 26 de triburi mongole și 19 triburi turcești îl alege ca suveran absolut.

Dintre exponate, cele mai interesante prin simbolul lor ni se par steagurile. Cele cu panglici albe — steaguri de pace, cele cu panglici negre — de război... Alb și negru, viață și moarte, pace și război — realități ale Mongoliei acelor ani, atît de împletite, încît nici nu pot fi deosebite. 1203 : înfrîngerea Keraiților, vechii aliați. 1209 : războiul împotriva Chinei. 1217 : stăpînirea Chinei septentrionale — visul din totdeauna al nomazilor asiatici. 1220 : marșul spre occident — înfrîngerea triburilor islamice din Iran, în urma atacării Buharei prin trecerea deșertului. Au urmat, la intervale scurte, atingerea Caspicei, luptele împotriva georgienilor și escaladarea Caucazului... Gingis Han intră cu calul în moscheia Buharei, spre a dovedi că nu există minuni care să stea stavilă vitejiei.

Dar vitejiei lui Temucin i se adaugă o excepțională știință a conducerii războaielor, o deosebită receptivitate pentru realizările civilizației. Gingis Han a fost sufletul armatei și organizatorul statului, conducătorul temut și crud și legiuitorul căruia i se datorează codul Yassak, inspiratorul a nenumărate războaie și al scrierii vechi mongole, distrugătorul a zeci de orașe și întemeietorul centrului imperiului : Karakorum.

În machetă vedem vechiul palat : clădire elegantă cu două etaje, cu acoperișul în stil specific arhitecturii mongole ; în față — o fîntînă, străjuită de o sculptură reprezentînd un înger în cel mai curat stil occidental. Operă a unui artist european chemat la curtea imperiului mongol, fîntîna lăsa să curgă prin cele patru guri ale sale cumîs, apă, vin și alcool de orez.

Toate acestea exprimă, într-un fel, ceea ce spunea Gingis Han : „Imperiul a fost întemeiat călare, dar nu poate fi guvernat tot călare". Ca și în timpul vieții, mormîntul său este străjuit de cele două steaguri simbolice. Personalitatea lui Gingis Han este, ea însăși, o alternanță de lumini și umbre.

TESTAMENTUL SĂGEȚILOR UNITE

Tot legenda povestește că înainte de moarte, chemîndu-și fiii și locotenenții care-i cîștigaseră războaiele purtate în cele patru vînturi și care aveau să-i continue imperiul, Gingis Han i-a pus să frîngă cîte o săgeată. Fiecare a reușit. Cînd însă hanul a legat strîns un mănunchi de săgeți, nici unul n-a mai fost în stare s-o facă. Acesta era testamentul lui Gingis Han : unitatea imperiului. Testamentul n-a fost însă respectat. Și chiar dacă statele mongole au cunoscut încă perioade de înflorire — sub Ogotai (în vremea căruia capitala era la Karakorum), sub „Hoarda de aur" condusă de Timur Lenk (în extremitatea de vest a imperiului) etc. — și în pofida faptului că incursiunile mongolilor au ajuns în aceste vremuri pînă departe, în Egipt și centrul Europei, imperiul, împărțit acum între urmași, n-a mai cunoscut vechea lui măreție.

PAGODA CULTURII

Sala mare a mănăstirii Gandan Tekcingling. Pe două rînduri, de o parte și de alta a culoarului la capătul căruia e așezată statuia în bronz a lui Buda, mai mult de 20 de preoți lamaiști. Sînt îmbrăcați în largi halate portocalii, cu capul complet ras. Își

trec din mînă în mînă paginile unei cărți, murmurînd rugăciunile ce le cunosc pe de rost. Miroase greu a tămîie și ulei ars. Pe lavițe se mai văd farfuriile cu orez și stafide, ceștile de ceai cu lapte — micul dejun al preoților luat cu puțin timp înainte.

Peste murmurele rugăciunii se aud afară sunete de trompetă — o trompetă neobișnuită, lungă de mai mulți metri — lovituri de tobă și talgere. Credincioșii, veniți să învîrtească „morile speranței" așezate în vecinătatea sălii mari, după ce își termină rugăciunile se apropie de pridvorul pagodei, unde lasă o piatră, o cutie de chibrituri, un smoc de lînă, spre a li se împlini năzuințele. Leii de piatră care păzesc intrarea în curtea mănăstirii sînt aproape îngropați sub puzderia de pietre și mici obiecte.

„LOTUSUL ALB"

Danzan, vice-lama al mănăstirii, ne întîmpină cu obișnuitele urări de bun venit și pace. Ne poftește în iurta oaspeților. Cunoscînd ceremonialul de aici, ne ferim să atingem pragul și ne așezăm în partea dreaptă. Sorbim ceaiul cu lapte ce ni se oferă și ronțăim dintr-un fel de covrigi uscați. Apoi sîntem conduși în pagoda alăturată, unde se află biblioteca celei mai vechi universități mongole.

Datînd din secolul al XVI-lea, universitatea este una dintre cele mai interesante instituții create de budism în Mongolia. Încă în urmă cu 400 de ani, la această universitate se studiau patru discipline : filozofia, medicina, arta și yoga.

La plecare, lama Danzan ne oferă un volum de versuri : „Lotusul alb", alcătuit de el, care cuprinde explicațiile, în versuri clasice, ale simbolurilor budiste.

ZAMBAZAR — HANUL SCULPTOR

Deși în lunga cronologie a hanilor șirul comandanților de oști este covîrșitor, s-au aflat printre ei și unii care au ținut într-o mînă arma și în cealaltă cartea, iar cîțiva au rămas în istoria mongolă numai pentru actele lor de cultură. Sub domnia lui Kubilai s-a creat noul aflabet *pa-se-pa*, iar mai mult de 5 000 de învățați se ocupau cu astrologia ; dinastia Yuan a întemeiat o academie ; Bagathur Han a poruncit traducerea în mongolă a operei *Ganjur* și a ridicat pagoda cu minunate statui. Dar poate cel mai de seamă dintre toți aceștia a fost Zambazar. Trăind între 1635 și 1724, el a fost cel dintîi han artist, un strălucit sculptor ale cărui opere în bronz, reprezentîndu-l pe Buda, le-am văzut în pagoda mare a lui Bogdighighen, în pagoda mică a lui Cioighen Lama, în Muzeul de artă, în mănăstirea Tekcingling.

PANȚAGOSAR ȘI GENIUL POPORULUI

Cînd am intrat în Palatul de iarnă, așanumitul palat verde, în care a locuit Bogdighighen (ultimul han, răsturnat în 1921 de revoluția populară) — în ansamblul său cuprinzînd 7 pagode — am avut imaginea impresionantă a neasemuitei forțe a geniului popular. Minunatele dantele în lemn ale acoperișurilor și clădirilor pictate în întregime cu lac în interior și exterior, închipuind peisaje și scene de viață de o luxuriantă bogăție, asamblate între splendide panouri decorative, florale sau geometrice ; bogăția de sculpturi înfățișîndu-l pe Buda în cele trei ipostaze ale sale : trecutul, prezentul și viitorul ; panourile pictate sau țesute, colajele de mătase de o excepțională măiestrie, în sfîrșit obiectele de ceramică, hainele de blană și mătase decorate cu aur și perle, bijuteriile, mobilierul, obiectele casnice, decorația interioară — totul uimește prin bogăție, rafinament și varietate.

Una dintre cele mai viguroase expresii ale talentului popular — umorul, înclinația spre sinteză și simbol a anonimilor arați — ni s-au părut a fi măștile lui Panțagosar. Creatorul popular întruchipează în diferite ipostaze pe Gombo, apărătorul cu trei ochi, purtînd pe frunte cinci capete de mort, fiecare „cap" simbolizînd un rău ; hoția, lăcomia, patima, asuprirea și crima.

În universul „măștilor" sînt sintetizate miticul și realul.

PARADISUL ȘI INFERNUL

Într-una din pagodele lui Bogdighighen există un panou datînd din secolul al XVII-lea, care descrie cu minuțiozitate viața mongolilor din timpurile hanilor. De fapt, e o alegorie a realităților cotidiene, căreia artistul i-a găsit o „cheie" originală și simbolică. O diagonală desparte în două tabloul, separînd în fond două lumi, subliniindu-le antagonismul : hanii — arații. În fața unei mese încărcate cu toate bunătățile pămîntului, familia hanului participă la un spectacol feeric : femeile lui se împodobesc ; fiii acestuia aleargă la vînătoare pe cai splendid împodobiți ; un alai sărbătorește inaugurarea unei pagode. De cealaltă parte — arații, poporul de jos : oamenii simpli muncesc, îngrijesc vitele, înalță și mută iurtele, construiesc pagode, se hrănesc din proviziile neîndestulătoare în locuințe sărace.

Azi, tabloul din pagoda lui Bogdighighen nu mai e decît o relicvă a trecutului. Revoluția populară a „împins" diagonala ce despărțea cele două lumi atît de mult în spațiul hanilor, încît lumea acestora n-a mai încăput în... cadru. Cu revoluția populară a încetat istoria Mongoliei hanilor. A început istoria Mongoliei araților !

Puncte de vedere

MIHAI VITEAZUL ȘI BOIERII TRĂDĂTORI

ION IONAȘCU

S-au scris valoroase lucrări privind istoria Țărilor române în vremea lui Mihai Viteazul, dar pe măsură ce mărturii istorice noi ies la iveală și concepția istorică evoluează potrivit cu direcția dezvoltării vieții sociale, se impune atît luarea în considerare a unor aspecte nesesizate, cît și adîncirea altora, clarificate numai parțial, din cauza caracterului lacunar al conținutului izvoarelor.

Istoriografia mai veche și-a manifestat predilecția pentru reliefarea fenomenelor de suprastructură, fără a reuși totuși să dea o imagine de ansamblu sigură, în concordanță cu realitatea. Încercările ce s-au făcut, prin lucrări de amploare și studii restrînse, pentru identificarea reprezentanților familiilor boierești din Țara Românească în secolul al XVI-lea, n-au reușit să ajungă a stabili, nici măcar pentru marii dregători ai sfatului domnesc, căror familii aparțineau. Chiar și lista marilor dregători din secolele XVI—XVII, publicată în 1960 [1] pe baza unui vast material documentar inedit, nu poate fi de prea mare folos cercetătorilor în acest domeniu, căci e plină de erori. Pentru a întemeia această afirmație, ne limităm la următorul exemplu. În vremea lui Mihai Viteazul a existat un mare dregător, Dumitru. Deoarece întrebuințarea numelui de familie era în epoca respectivă o raritate, acesta apare în documente numai cu prenumele însoțit de denumirea satului ce stăpînea. Cum însă el era stăpînul mai multor sate, diecii de cancelarie îi spuneau uneori Dumitru din Dădești, alteori Dumitru din Cepturi sau din Ipotești. În lista menționată, nestudiindu-se critic și comparativ datele, s-a ajuns ca dintr-un singur personaj — care a pus bazele familiei boierești Filipescu — să se facă... trei. Neîntrebuințarea numelui de familie în veacul de care ne ocupăm se constată chiar la membrii sfatului domnesc, aparținînd celor mai influente familii. Din cei 40 de mari dregători din timpul domniei lui Mihai Viteazul, numai cinci figurează cu numele de familie : Ivan Norocea, Teodosie Rudeanu, Radu, Preda și Stroe Buzescu.

Insuficienta cunoaștere a legăturilor de rudenie și a cursului dregătoriilor principalilor sfetnici ai lui Mihai Viteazul a dus pe unii istorici la concluzii eronate privind raporturile dintre domn și marile familii boierești, gruparea aderenților la politica sa constant antiotomană și gruparea boierilor turcofili.

În septembrie 1593, cînd a fost numit domn, Mihai „a jurat în inima sa — declară un izvor ardelean — că îndată ce va lua domnia, va scoate sabia împotriva turcilor" și că „va fi dușmanul neîmpăcat al turcilor" [2]. Toate acțiunile sale ulterioare concordă pe deplin cu consemnarea izvorului amintit. Însă, pentru a exclude orice bănuială în lumea Seraiului și a nu trezi neliniști în numeroasa clică a creditorilor veniți cu dînsul în țară, Mihai și-a format primul sfat domnesc din boieri pămînteni, cu fidelitate probată față de turci (Mitrea vornicul, Andrei Iogofătul), din greci folosiți de domnii precedenți și din greci noi (Pangratie vistierul și Dumitrache spătarul).

După un an de domnie, în care timp a pregătit, prin intermediul lui Radu și Stroe Buzescu, alianța cu Transilvania și Moldova pentru războiul comun împotriva Porții, Mihai modifică radical sfatul domnesc, îndepărtînd pe toți dregătorii greci și pe cei pămînteni din facțiunea proturcească condusă de Mitrea vornicul. Unii demnitari maziliți, nemulțumiți de orientarea antioto-

[1] Vezi : „Studii și materiale de istorie medie", IV, București, 1960, pag. 565-583.

[2] Ioachim Crăciun, „Cronicarul Szamosközy și însemnătatea lui privitoare la români", Cluj, 1928, pag. 100.

mană a lui Mihai și lezați în interesele lor, au încercat să organizeze comploturi împotriva domnului. Această acțiune dușmănoasă s-a accentuat după 13 noiembrie 1594, cînd Mihai dădu semnalul răscoalei antiotomane, după ce informase în prealabil pe Aron Tiranul din Moldova și pe Sigismund Báthori din Transilvania, lichidînd la București pe toți creditorii și o oaste turcească de 2 000 de oameni. Alături de trupele proprii, domnul a fost susținut și de trupe ardelene, trimise de Báthori. Cu acest prilej, unii dintre complotiști, ca Dima postelnicul, au fost uciși, iar alții au scăpat fugind din țară. Printre aceștia se afla și Vintilă postelnicul din Clătești, fiul lui Stan spătarul și al Caplei. Mama sa era descendentă prin femei din Vlad Călugărul ; bunicul ei, Neagoe vornicul, ucisese pe viteazul domn Radu de la Afumați, în 1529, iar tatăl, Teodosie banul din Periș, fiul vornicului Neagoe, căzuse sub securea lui Mircea Ciobanul (1548).

Unul dintre cei mai înverșunați adversari ai lui Mihai a fost boierul Vintilă, mare stolnic în anii 1586—1588, apoi mare clucer, în 1589—1590. El a rămas în țară după declanșarea răscoalei din noiembrie 1594, participînd, alături de Dan vistierul, Miroslav logofătul și alții, la un complot împotriva domnului. Probabil după bătălia de la Călugăreni, cînd Mihai a descoperit complotul, a fugit Vintilă peste graniță, devenind alături de Dan vistierul, refugiat în Moldova, capi ai pribegilor și inițiatori ai tuturor demersurilor pe lîngă Ieremia Movilă, cancelarul polon Zamoyski și regele Sigismund al III-lea, ca să alunge de la tronul Țării Românești pe Mihai și să impună domn pe Simion Movilă. Acest Vintilă clucerul a fost identificat pînă acum cu Vintilă din Clătești, însă un document inedit, din 18 februarie 1595, arată lămurit că la numita dată Vintilă din Clătești era pribeag, iar

Statuia lui Mihai Viteazul, operă a sculptorului Carrier Belleuse (Piața Universității din București)

mamă-sa, Caplea, dăruia marelui spătar Teodosie Rudeanu, ruda sa, un sat Negoiești, fiindcă o ajutase la nevoile ei. În realitate, satul trebuie să fi fost confiscat de domn pentru trădare și dat lui Rudeanu, unul dintre boierii devotați. Datorită acestui act, iese la suprafață existența unui complot, organizat după dezlănțuirea răscoalei antiotomane din noiembrie 1594. Totodată, apare diferențierea netă dintre cei doi boieri Vintilă: unul este din neamul lui Stanciu al Bengăi, deci un Bengescu, nume statornicit în secolul al XVII-lea, celălalt — din documentul ce semnalăm — este Vintilă postelnicul din Clătești, care a rămas în pribegie pînă în vremea lui Radu Șerban, cînd domnul l-a iertat și l-a făcut clucer. Mai pe urmă, sub Radu Mihnea și succesorii acestuia, Vintilă a deținut demnitatea de mare logofăt și de mare vornic, fiind începătorul familiei Corbeanu, după satul Corbii Mari — Vlașca. El a avut importante rosturi politice în veacul al XVII-lea, pînă în vremea lui Brîncoveanu, cînd unii dintre boierii Corbeni, complotînd fără succes împotriva domnului, și-au pierdut influența politică.

În urma lichidării turcilor din București, Mihai porni în iarna 1594-1595 o vastă campanie de sfărîmare a sistemului militar turcesc de apărare a liniei Dunării și de incursiuni în Imperiul otoman.

Pentru a împiedica un atac turcesc la Dunăre și o incursiune devastatoare în țară, Mihai a socotit necesar să înceapă negocieri cu Sigismund Báthori, în vederea adîncirii relațiilor de

colaborare militară și a încheierii unui nou tratat de alianță. În acest scop, fu trimisă la Alba Iulia o impunătoare delegație compusă din cei trei chiriarhi ai țării și din doisprezece boieri mari și mijlocii. Cei mai mulți dintre delegați, printre care marii boieri Mitrea vornicul, Chisar logofătul, Dan vistierul și Vintilă clucerul, n-au ținut seamă de instrucțiunile date de Mihai și au iscălit un tratat, la 10/20 mai 1595, favorabil marii boierimi și lui Sigismund Báthori, care devenea suzeranul Țării Românești. Tratatul este opera facțiunii turcofile din Țara Românească, decisă să scape în orice fel de domnia autoritară a lui Mihai. Sigismund Báthori a ajuns ușor la o tranzacție cu reprezentanții oligarhiei boierești, deoarece el însuși urmărea să submineze, în favoarea sa, poziția politică a lui Mihai. Istoriografia noastră a analizat conținutul tratatului din mai 1595, dar nu a încercat să identifice pe cei doisprezece boieri care l-au iscălit. De asemenea nu s-a stabilit pînă acum care delegați au acționat pentru adoptarea clauzelor tratatului și împotriva lui Mihai, și care au respectat în cursul tratativelor instrucțiunile date de domn, deși pînă la urmă, fiind în minoritate, „de nepriiateni fură biruiți" — cum arată cronica „Istoria Țării Românești" (ediția 1960, pag. 59).

Un studiu minuțios și îndelungat al tuturor izvoarelor interne și externe ne-a dus la concluzia că pentru admiterea clauzelor tratatului de la Alba Iulia, umilitoare pentru Mihai, au luptat șapte delegați aparținînd oligarhiei boierești, care își consolidase poziția economică și politică în vremea lui Alexandru al II-lea Mircea și a lui Mihnea Turcitul (1568-1591), domni cu totul supuși Porții. Pentru respectarea „instrucțiunilor" lui Mihai s-au manifestat cinci delegați, în frunte cu Radu Buzescu și Teodosie Rudeanu. Poziția celor trei chiriarhi fiind echivocă, victoria a revenit pînă la urmă exponenților facțiunii trădătoare, care obțineau prin tratat limitarea autorității politice a domnului muntean.

În vara anului 1595 s-a petrecut atacul puternicei armate otomane strivită de oastea munteană la Călugăreni. Uneltirile boierilor turcofili în frunte cu Dan vistierul și Miroslav logofătul, ostili politicii de eliberare a lui Mihai, l-au silit pe domn — cu toată biruința răsunătoare repurtată — să se retragă spre munți, în așteptarea oastei ardelene a lui Sigismund Báthori.

Temîndu-se de aspra pedeapsă care-l aștepta, Dan vistierul, căpetenia complotului a fost nevoit să fugă din Țara Românească în Moldova, unde s-au refugiat și alți cîțiva boieri atașați politicii lui. Unii dintre boierii trădători, reușind să-și ascundă participarea la complot, au rămas în țară pentru a organiza, la timp favorabil, noi acțiuni tinzînd la contracararea politicii antiotomane a domnului și chiar la suprimarea acestuia.

Mitrea vornicul, Chisar logofătul, Dumitru logofătul și alții, au aruncat întreaga răspundere a organizării complotului asupra fostului vistier Dan, care a rămas conducătorul pribegilor munteni în Moldova pe tot timpul domniei lui Mihai, precum și în vremea lui Radu Șerban, continuator al politicii antiotomane.

În vara anului 1596, boierii vrășmași lui Mihai rămași în țară au organizat un nou complot împotriva domnului, acționînd după indicațiile turcilor și ale lui Ieremia Movilă, care dorea să urce pe tronul Țării Românești pe fratele său, Simion Movilă. Mihai a interceptat însă niște scrisori ale pribegilor din Moldova, în care se dădeau indicații asupra urzelii complotului. Principalii complotiști — Mitrea vornicul, Chisar logofătul și fiul acestuia — au fost prinși și li s-a aplicat pedeapsa capitală.

Unicul izvor care dezvăluie numele trădătorilor este cronica silezianului Balthazar Walther, care a alcătuit-o în 1597, la Tîrgoviște, folosind și cronica oficială a lui Mihai Viteazul, scrisă de „cancelarul" său. Istoriografia noastră a admis și admite identificarea acestui „cancelar" (logofăt) cu Teodosie Rudeanu, care deținea atunci postul de mare logofăt. Nu este locul acum să argumentăm, dar considerăm că identificarea autorului celei dintîi cronici scrise în limba română cu Teodosie Rudeanu nu este bazată pe temeiuri solide. Vom discuta întreaga problemă într-un studiu aflat în pregătire.

Revenind la Walther, acesta dezvăluie cine erau trădătorii : Chisar logofătul cu fiul său — al cărui nume nu-l precizează și „un sfetnic mai bătrîn, *Dumitru*, părtaș, făuritor și promotor al acelei fărădelegi" [3]. Toți istoricii noștri, luînd în considerare numai indicația lui Walther, au admis că vornicul ucis a fost Dumitru, fără să explice totuși prezența unui Dumitru mare vornic în divanele lui Mihai din anii 1597-1600. Cît despre identificarea acestui Dumitru, lista din 1960 consideră că cel doborît pentru trădare de mînia lui Mihai în anul 1596 a fost Dumitru vornicul „din Dădești". Dar, așa cum am arătat mai înainte, acest Dumitru, care e identic cu cel numit „din Ipotești" și „din Cepturi", n-a fost suprimat în 1596, căci în anii următori deține în sfatul domnesc al lui Mihai și al fiului său, Nicolae-Pătrașcu Vodă, dregătoria de mare vornic. Mai mult, la începutul expediției militare în Transilvania, Mihai îl va lăsa locțiitorul său la tronul muntean, pînă la înscăunarea lui Nicolae Pătrașcu, fiul său.

Fiindcă Walther indică pe trădătorul principal sub forma latină „Demetrius", toți istoricii l-au căutat pînă

[3] Vezi : „Tesaur de monumente istorice", I, București, 1862, pag. 38.

acum sub acest nume, fără să observe că în divanele din anii 1593 — august 1596 figurează un alt Dumitru mare vornic, însă sub diminutivul Mitrea. O cercetare atentă a documentelor anilor respectivi ne-a dus la concluzia existenței unei identități onomastice Mitrea-Dumitru. Printre altele, un hrisov din 1575, prin care se confirmă lui Mitrea, acum mare vistier, o moșie, conține pe spate însemnarea contemporană : „Aceasta este cartea lui Dumitru mare vistier". Avem și alte dovezi care atestă categoric identitatea Mitrea-Dumitru. Personajul este cunoscut în istorie sub numele de Mitrea vornicul din Hotărani, cu totul distinct de Dumitru din Dădești, Ipotești și Cepturi. Credem că am rezolvat astfel, definitiv și pentru totdeauna, problema identificării vornicului ucis de Mihai Viteazul în 1596, în persoana lui Mitrea vornicul, principalul autor al tratatului înjositor iscălit la Alba Iulia în mai 1595.

După lichidarea principalilor exponenți ai facției prootomane, politica lui Mihai Viteazul a avut de înfruntat în continuare opoziția unor elemente de suprafață politică mai redusă, e drept, dar care constituiau totuși o piedică în uriașa încleștare cu Imperiul otoman și aliații acestuia. Acești dușmani interni, tainici, erau în strînsă legătură cu grupul pribegilor din Moldova, care acționau potrivit intereselor turco-polone. În anul 1599, după ce nestatornicul Sigismund Báthori a renunțat din nou la tronul Transilvaniei, în fruntea acestui principat se așează Andrei Báthori, cardinal în Polonia, om al polonilor și turcilor. O dată cu aceasta Transilvania, ca și Moldova, se rupea din sistemul alianței împotriva semilunei, periclitînd situația lui Mihai Viteazul.

Într-un studiu apărut în ultimii ani [4], prilejuit de descoperirea în arhivele din Varșovia a unei scrisori în limba română trimisă de cei mai influenți sfetnici ai lui Mihai Viteazul, la 5 septembrie 1599, pribegilor munteni din Moldova, se susține teza că aproape toți membrii divanului domnesc din Țara Românească și boierii care pînă atunci se arătaseră devotați politicii lui Mihai, au organizat un complot pentru detronarea acestuia și înscăunarea lui Simion Movilă. În studiul citat, se respinge opinia susținută de P. P. Panaitescu, după care Mihai s-a sprijinit pe boierime, care avea concepții politice și o putere economică. [5]

Considerăm că aceste teze nu rezistă nici faptelor, nici analizei logice. Nu este de conceput ca, cu o lună înainte de campania militară pentru unirea Țării Românești cu Transilvania, dregători de nădejde ai domnului, cum au fost frații Buzești, Dumitru vornicul din Cepturi, Teodosie Rudeanu, Udrea ban Băleanu, Calotă banul, Sava armașul, Radul Otetelișanu, ar fi putut întreprinde o asemenea acțiune infamă de trădare a lui Mihai. Desigur, o parte dintre marii boieri, profitori ai colaborării cu turcii și cu domnii docili acestora, au organizat comploturi pentru a-l detrona și chiar pentru a-l suprima pe Mihai. Dar nu poate fi acceptată teza că toți marii boieri, în frunte cu cei trei Buzești, care susținuseră numirea la tron a lui Mihai, își schimbaseră brusc opinia, în septembrie, cerînd înlocuirea lui. Dacă aceasta ar fi fost starea de spirit printre principalii săi colaboratori, cum se explică sprijinul pe care ei l-au dat campaniei domnului pentru redobîndirea Transilvaniei, la o lună după scrisoarea către pribegii din Moldova ? Cum se explică faptul că boierii Buzești și Udrea Băleanu banul au adunat oști în Oltenia și le-au condus în Transilvania pentru a se uni cu oastea condusă de Mihai ? Nu ar fi fost firesc ca oastea olteană — în cazul cînd amintiții boieri i-ar fi fost dușmani înverșunați lui Mihai — să se îndrepte împotriva celei cu care venea domnul dinspre Brașov ? În realitate lucrurile s-au petrecut exact contrariu : tocmai oastea adusă de Buzești și de Udrea banul pe Valea Oltului a avut în bătălia de la Șelimber, care a decis soarta Transilvaniei, un rol de prim ordin.

De aceea, considerăm că scrisoarea românească în discuție nu poate fi opera boierilor munteni — indicați drept autorii ei —, ci că ea este o mistificare a lui Ieremia Movilă și a pribegilor munteni, cu scopul de a-l impresiona și a-l determina pe regele Poloniei și pe cancelarul său să organizeze o campanie militară împotriva Țării Românești. Din studiul amintit, aflăm că istoricul P. P. Panaitescu poseda de multă vreme o copie a unei traduceri polone a acestei scrisori, pe care n-a folosit-o, socotind-o, desigur, apocrifă.

Sînt destule asemenea izvoare false în materialele documentare privind istoria țării noastre în evul mediu. Analiza atentă și competentă a acestora a dovedit că sînt grosolane mistificări ticluite de oameni interesați. Ne limităm a aminti scrisorile false întocmite de vrăjmași împotriva lui Vlad Țepeș și a lui Mihai Viteazul. De aceea, analiza conținutului și formei izvoarelor trebuie făcută cu mult spirit critic și sagacitate, pentru a stabili atît autenticitatea, cît și valoarea exactă a informației aduse.

Din cele prezentate se desprinde concluzia că raporturile dintre Mihai Viteazul și boieri necesită încă serioase cercetări. La fel, stabilirea puterii economice a familiilor boierești, a căror genealogie este slab cunoscută, solicită adîncirea studiilor pentru identificarea în primul rînd a satelor pe care le stăpîneau.

---

[4] Vezi : „Studii și materiale de istorie medie", V, București, 1962, pag. 175-194.

[5] Ibidem, pag. 185, nota 4.

SKANDERBEG

dr. NICOLAE CIACHIR,
GELCU MAKSUTOVICI

Printre marile figuri ale istoriei sărbătorite în întreaga lume la recomandarea UNESCO se numără și Skanderbeg — eroul luptei de eliberare a poporului albanez — de la a cărui moarte se împlinesc cinci sute de ani.

Cavalcada în noapte

În noiembrie 1443, armatele creștine ungare și transilvane conduse de Ioan de Hunedoara treceau Dunărea și Morava îndreptîndu-se spre Niș.

Era o noapte friguroasă de toamnă tîrzie. Pe nesimțite, 300 de călăreți părăsesc, cu arme și bagaje, tabăra turcă, îndreptîndu-se spre sud-vest. Gonesc zi și noapte, aproape fără popas, pînă în sangeacul[1] Arvanit și, așa obosiți și prăfuiți, intră în Dibra. Populația albaneză, în loc să fugă, îi aclamă. În mijlocul lor, un om dă ordine scurte : Gheorghe Castriota, zis Skanderbeg. Însoțitorii lui sînt albanezi, din trupele de cavalerie ale sultanului.

După o scurtă odihnă, grupul de călăreți pornește mai departe...

[1] Unitate administrativă a Imperiului otoman. Mai multe sangeacuri formau un vilaet.

Porțile cetății Kruja se deschid

La orizont încep să se contureze zidurile cetății Kruja, care, prin așezarea sa strategică, domina aproape întregul sangeac Arvanit. În 1431 acest sangeac fusese înglobat la posesiunile sultanului Murad al II-lea. Un timp, între 1438—1440, Skanderbeg deținuse postul de subașă[2] a vilaetului Kruja, ajungînd să cunoască bine și tăria cetății și locurile.

Zărind micul grup care se apropia, ostașii din turnurile de veghe s-au neliniștit ; dar îngrijorarea lor s-a risipit repede cînd l-au recunoscut, în fruntea călăreților, pe fostul subașă al cetății și vilaetului Kruja. Skanderbeg era bine cunoscut garnizoanei pentru faptele lui vitejești și pentru prețuirea de care se bucura la palatul sultanului.

[2] Funcționar al imperiului, administrator.

Coiful lui Skanderbeg,
păstrat în Muzeul național din Viena

*

Venit ca ostatec la Odrin[3], în 1423, la vîrsta de 18 ani, el se convertise la mahomedanism, făcuse studii militare strălucite și se evidențiase în numeroase bătălii. Skanderbeg dobîndise înalta prețuire a sultanului, care-i încredințase, fără să șovăie, conducerea unui vilaet cu populație albaneză. Nimic pînă atunci nu trezise suspiciuni în privința fidelității lui față de Înalta poartă.

Skanderbeg le-a prezentat un ordin semnat personal de puternicul sultan, prin care era învestit cu șefia cetății. În vremurile acelea de restriște, această numire a părut firească. Noul comandant și-a preluat imediat postul. Darnic și generos cu toți, el a organizat seara un mare banchet, la care garnizoana a luat parte, proslăvind pe Alah, pe sultan și pe Skanderbeg. Acesta a fost însă ultimul chef al garnizoanei turcești. Din ordinul lui Skanderbeg, în cursul nopții porțile cetății s-au deschis, albanezii au pătruns în interior și au măcelărit garnizoana. Steagul răscoalei fusese ridicat.

Panică la Odrin

Se lumina de ziuă cînd, în fața palatului sultanului din Odrin, pe atunci capitala Imperiului otoman, trei spahii și-au oprit caii sleiți de goană, cerînd audiență „slăvitului stăpîn".

Peste cîteva ore, sultanul Murad al II-lea afla din gura ștafetelor, despre răscoala generală din Albania și despre fapta necugetată a ghiaurului Castriota. În cîteva zile, aproape din întregul sangeac fuseseră izgonite garnizoanele turcești, iar pe citadela albă de la Kruja flutura acum drapelul Castrioților : vulturul bicefal negru, pe fond roșu.

Sultanul spumega de furie aflînd șiretlicul folosit la Kruja de Skanderbeg, care plăsmuise *beratul*[4] imperial prin care era numit comandant al cetății. Mînia lui a devenit violentă cînd a fost informat că „trădătorul" intrase de mult în tratative cu Ioan de Hunedoara, cu Veneția și Ragusa. Acțiunea lui Skanderbeg a stîrnit îngrijorare în capitala Imperiului otoman, deoarece, alături de Albania răsculată, se ridicau la luptă și celelalte popoare din Balcani, iar regele Vladislav al Ungariei și Republica Veneția, profitînd de conjunctură, se pregăteau să dea sultanului o lovitură decisivă.

Urmașii vechilor iliri, stăpîni din nou la ei acasă

Skanderbeg urmărise cu multă atenție desfășurarea evenimentelor și, îndeosebi, greaua situație în care se afla Imperiul otoman datorită strălucitelor campanii conduse de Iancu de Hunedoara. Fără să dea răgaz sultanului să-și revină și să concentreze forțe împotriva sa, Skanderbeg a proclamat la 28 noiembrie 1443, independența principatului Albaniei. În decembrie 1443, întreaga Albanie a fost curățată de turci, iar în martie 1444 a luat ființă, la Lezhe, Liga Albaneză, care reunea din punct de vedere politic și militar forțele feudalilor albanezi.

Cunoscînd bine structura și organizarea armatei otomane, tactica ei de luptă, Skanderbeg a pornit la crearea unor formațiuni militare proprii. În scurt timp a fost organizată și instruită o armată de 8 000 de oameni, cuprinzînd : *garda pretoriană* atașată direct lui Skanderbeg, formată din infanterie și cavalerie ușoară cu un efectiv de 3 000 de luptători ; *detașamentele de sub comanda lui Moisi Golemi,* colaborator

[3] Adrianopol.

[4] Firman turcesc de întărire în funcție.

Gravură înfățișînd una din luptele lui Skanderbeg cu turcii

al lui Skanderbeg — cu același număr de oameni — care asigurau securitatea graniței de est și aveau misiunea să contracareze, în cazul unei invazii, primele lovituri turcești ; *trupele feudalilor albanezi* care făceau parte din Ligă. În plus, Skanderbeg a creat și instruit detașamente provenite din rîndurile țărănimii, la care se apela în caz de extremă nevoie. În total, pentru apărarea teritoriului albanez se putea ridica o armată de 15 000—18 000 de oameni.

În iunie 1444, o armată turcă, sub comanda lui Ali-pașa, avînd un efectiv de 25 000 de oameni, pătrunde în Albania, dar este înfrîntă. Alte două expediții turcești, din anii 1445 și 1446, au același rezultat. După aceste eșecuri repetate, în 1448 sultanul Murad al II-lea preia personal comanda unei numeroase armate, hotărît să zdrobească rezistența lui Skanderbeg și să restabilească dominația otomană în Albania. Deși se găsea în război cu Veneția, iar unii feudali albanezi — potrivnici procesului de centralizare — l-au trădat, Skanderbeg a reușit să organizeze cu iscusință apărarea și să silească armata otomană să se retragă.

În 1450, o armată turcă de 100 000 de oameni — cifră uriașă pentru vremea

*

aceea — se îndreptă din nou spre Kruja. Era limpede că sultanul dorea să răzbune înfrîngerile umilitoare de pînă atunci și să tranșeze definitiv problema albaneză. În luna mai, Kruja este încercuită și bombardată cu artileria grea, folosindu-se, pentru prima dată, tunuri de calibru mare care depășeau, prin forța de foc, tot ceea ce se folosise pînă atunci. Situația lui Skanderbeg a devenit gravă. În aceste condiții, excepționalul lui talent militar, curajul, încrederea în forțele poporului, spiritul organizator, s-au manifestat mai pregnant decît oricînd. Făcînd apel la întreaga populație, organizîndu-și luptătorii în mici formațiuni, extrem de mobile, Skanderbeg a declanșat împotriva cotropitorilor un adevărat război de guerilă. Trupele dușmane care asediau Kruja au fost continuu atacate din spate de către micile formațiuni ale lui Skanderbeg, care părăsise din vreme cetatea pentru a organiza rezistența. După patru luni și jumătate de asediu, sultanul, lăsînd cîteva mii de morți pe cîmpul de

luptă, este nevoit să se reîntoarcă la Adrianopol. Apărarea cu succes a Krujei a avut un larg răsunet în întreaga Europă. Numele lui Skanderbeg a devenit pretutindeni cunoscut.

Ambiţia puterii, banii şi trădarea

După căderea Constantinopolului, în 1453, Imperiul otoman a intensificat pregătirile în vederea ocupării Belgradului și lichidării rezistenței albaneze. Alături de forța militară, sultanul folosește cu abilitate ambițiile unor principi, contradicțiile interne din diferite state, corupe cu sume mari de bani unele vîrfuri feudale dispuse să trădeze.

În Albania, ei reușesc să-l atragă pe Hamza Castriota, nepotul și cel mai apropiat sfetnic al lui Skanderbeg, promițîndu-i conducerea sangeacului. Unul din căpitanii lui Skanderbeg, Moisi Golemi, apucă, la rîndul lui, calea trădării. În 1456, 15 000 de cavaleriști turci, conduși de Moisi Golemi, pătrund pe drumuri puțin cunoscute în Albania, dar lîngă Dibra sînt complet nimiciți și trădătorul capturat.

Deși, în cursul aceluiași an, turcii au fost înfrînți la Belgrad, victoria nu a putut fi fructificată din cauza morții lui Ioan de Hunedoara. În aceste condiții, sultanul a reluat, în primăvara anului 1457, atacurile împotriva Albaniei. O armată de 80 000 de oameni, comandată de talentatul general Isac bey Evrenos, invadează teritoriul, cu toată împotrivirea trupelor albaneze. În tabăra dușmană se găsește și Hamza Castriota, pe care sultanul îl numise guvernator al cetății Kruja, ca preț al trădării și în schimbul promisiunii că-l va preda în lanțuri pe Skanderbeg. Aproape întreaga Albanie a fost ocupată, iar rezistența trupelor conduse de Skanderbeg devenise tot mai slabă. La 7 septembrie 1457, siguri de victorie, turcii benchetuiesc în apropiere de Kruja ; străjile își neglijează posturile, luînd parte la petrecerea generală. Skanderbeg ? Cine putea ști pe unde se ascundea cu resturile zdrobite ale armatei sale...

Armata turcească își serbase însă prea repede victoria, iar lipsa de vigilență din acea noapte de pomină i-a fost fatală. Skanderbeg veghea, urmărea pas cu pas fiecare mișcare a dușmanului, pîndea un moment prielnic pentru a-i da o contralovitură și a preface înfrîngerea sa în victorie. În miezul nopții, albanezii lovesc necruțător tabăra turcă, măcelărind-o în mare parte și luînd mii de prizonieri, printre care și trădătorul Hamza Castriota. Această victorie a sporit considerabil faima lui Skanderbeg. Papa Calist al III-lea l-a rugat să participe la marea cruciadă pe care avea de gînd să o organizeze. După moartea lui Ioan de Hunedoara, Skanderbeg devenea una dintre figurile cele mai populare în lupta de eliberare împotriva Imperiului otoman. Sultanul însuși îi propune, în 1460, lui Skanderbeg, un armistițiu pe timp de trei ani, armistițiu care se și încheie, deoarece conducătorul albanez avea nevoie de un răgaz pentru a-și consolida autoritatea.

Armistițiul nu a durat însă mult. Violînd acordul încheiat, sultanul a întreprins, în 1462, trei campanii succesive împotriva lui Skanderbeg, eșuate una după alta. În schimb, celelalte acțiuni întreprinse de turci în Balcani se vor solda, în 1463, cu ocuparea Bosniei, a principatului grec Moreea și a ducatului Atenei. Consolidarea și extinderea Imperiului otoman în Balcani îl determină pe conducătorul albanez să semneze, în aprilie 1463, tratatul de pace pe 10 ani propus de sultan.

Ultimele victorii

La sfîrșitul anului 1463, aderînd la cruciada inițiată de papa Pius al II-lea, Skanderbeg reîncepe ostilitățile cu turcii. Neînțelegerile din tabăra creștină și moartea papei întrerup pregătirea campaniei, iar albanezii se trezesc, în 1464, singuri în fața Imperiului otoman. Drept represalii, sultanul a trimis în anul următor cinci expediții succesive sub comanda lui Balaban-pașa, dar albanezii au rezistat. Ca și în trecut, sultanul a preluat personal comanda operațiunilor, pătrunzînd în Albania cu o enormă armată pentru acele timpuri, numărînd 150 000 de oameni. Totul a fost trecut prin foc și sabie. Distrugerea recoltei a făcut să apară spectrul foametei.

Kruja a fost încercuită, iar sultanul a construit o puternică cetate, Elbasan, hotărît să rămînă stăpîn definitiv în Albania. Situația devenise disperată. În decembrie 1466-ianuarie 1467, Skanderbeg a plecat în Italia, la Roma și la Neapole, pentru a obține ajutor. Discursul său în fața Consistoriului de la Roma a făcut o profundă impresie. Cu trupele proprii și folosind ajutorul acordat din Italia, Skanderbeg a reușit să despresoare Kruja, Balaban-pașa fiind omorît în luptă.

În iulie 1467, situația se repetă : sultanul pătrunde din nou în Albania, obține, după o bătălie extrem de sîngeroasă, victoria la Buzurșek, lîngă Elbasan, și încercuiește Kruja, dar Skanderbeg reușește, ca de atîtea ori în trecut, să-și despresoare capitala și să alunge trupele invadatoare. Bătrîn și grav bolnav, marele comandant se stinge din viață în ziua de 17 ianuarie 1468, la Lezhe.

După moartea lui Skanderbeg, deși albanezii continuă lupta pentru apărarea libertății lor, în 1478 a fost ocupată Kruja, în 1479 Skodra, iar în 1506 jugul otoman se extindea asupra întregului teritoriu albanez. Ulterior, rezistența antiotomană a poporului albanez va avea ca simbol figura legendară a lui Skanderbeg.

O FOTOGRAFIE INEDITĂ A TEREZEI OCSKÓ

Octombrie 1940. În clădirea Siguranței, mai apoi în „casa verde" a legionarilor din Arad, o tînără comunistă înfrunta cu curaj maltratările sălbatice ale copoilor Siguranței care, înfuriați de dîrzenia ei, au continuat s-o bată pînă la ultima suflare.

În zadar au așteptat-o să se întoarcă din misiunea încredințată tovarășii ei de luptă și de muncă, colegele ei de la Fabrica de ciorapi „Standard" din Timișoara. În zadar așteptau ca să apară, ca întotdeauna, această fată tînără, de numai 23 de ani, cu fața scăldată veșnic de un zîmbet optimist. Ocskó Tereza nu s-a mai întors printre tovarășii săi, printre cei dragi.

A rămas doar amintirea ei, mereu vie, mereu trează în conștiința celor care au cunoscut-o și în cea a generațiilor de azi. A rămas amintirea unei tinere comuniste, care și-a jertfit viața pentru că a crezut din toate puterile ființei ei, în mai binele, mai frumosul de azi, de mîine.

În amintirea celor care au cunoscut-o a rămas întipărită pentru totdeauna imaginea luminoasă, sinceră, zîmbetul plin de farmec, dătător de încredere al Terezei.

Recent a fost descoperită o fotografie (din care reproducem alăturat un detaliu) care o reprezintă pe Ocskó Tereza împreună cu o colegă, și ea participantă la activitatea

revoluționară. După cum rezultă din ștampila aplicată pe verso, fotografia a fost executată la unul din ștrandurile Timișoarei de către fotograful Stoicescu, din strada Ștefan cel Mare nr. 7, în vara anului 1940, cu cîteva luni înaintea morții ei.

A fost, după toate probabilitățile, ultima fotografie a Terezei Ocskó, ultima imagine lăsată de ea Vieții...

GHEORGHE I. BODEA

MISTERELE MUNTELUI FOARFECA

Poate că ar fi interesant să se efectueze cercetări la confluența Lotrului cu Oltul, pe muntele Foarfeca (masivul Căpățînei).

În acest loc a existat o cetate, cunoscută sub numele de Cetatea Lotrului sau a Domnișorului.

Aflăm din „Dicționarul istoric, geografic și arheologic" de Lecca, anumite date asupra acestei construcții. Este pentru prima oară pomenită în Diploma cavalerilor ioaniți. Este dăruită de regele Bella al IV-lea lui Conrad, fiul lui Crispan, la 1241. Ruinele ei au fost vizibile pînă la 1720.

În prezent, în poala muntelui se distinge parcă o treaptă. Bănuiesc că acolo a fost cetatea. În tradiția locală circulă legende cu un domnișor care mergea cu trăsura pe munte și păzea comori. Altceva nu am putut afla de la localnici. Situat la răscruce de drumuri, în miezul țării Loviștei, acest castel a avut, probabil, un rol de jucat și anumite săpături ar descoperi, poate, mai mult decît ceea ce se cunoaște din scripte.

Cu aproximativ 25 de ani în urmă se afla în apropiere o cruce de piatră, lîngă un puț vechi, cu inscripții slavone cioplite. De atunci s-a construit șoseaua Rm. Vîlcea și un nou pod peste Lotru, făcînd să dispară aceste vestigii.

Deoarece regiunea va deveni un important centru hidroenergetic, ar fi de dorit ca niște mîini competente și grijulii să încerce să dezvăluie misterele muntelui Foarfeca.

N. POENARU, *București*

DIN ISTORICUL UNUI PORTRET

În ziua de 23 februarie 1601, Mihai Viteazul sosește la Praga. În timpul ședерii sale în acest oraș, unde a fost primit cu mare entuziasm (după cum aflăm din cartea lui H. Ortelius), Egidius Sadeler, gravorul curții lui Rudolf al II-lea, din poruncă imperială i-a făcut portretul în aramă, după natură. Tot în acest timp, pictorul de curte Franz Francken execută un tablou alegoric reprezentînd pe împăratul Austriei, Rudolf al II-lea, sub figura lui Cresus, care îi arată lui Solon bogățiile sale. În suita lui Rudolf sînt înfățișate o mulțime de personaje, printre care și Mihai Viteazul cu fiica sa Florica. Trăsăturile lui Mihai seamănă foarte mult cu cele de pe portretul lui Sadeler. Este singurul tablou contemporan acelei vremi care îl prezintă pe Mihai Viteazul cu figura completă și cu costumul său.

Pictura lui Franz Francken nu a devenit prea cunoscută, executîndu-se după ea cîteva copii datorate elevilor săi. În schimb, portretul lui Egidius Sadeler, fiind gravat în aramă, a fost reprodus în mai multe exemplare, ceea ce a contribuit foarte mult la răspîndirea sa și astfel la păstrarea chipului lui Mihai Viteazul.

Această gravură, reprezentîndu-l pe Mihai la vîrsta de 43 de ani, este astăzi arhicunoscută atît în rîndurile specialiștilor cît și de marele public.

Puțini știu însă că descoperirea acestei gravuri se datorează marelui patriot, revoluționar și istoric Nicolae Bălcescu.

Lucrînd la istoria lui Mihai Viteazul, Bălcescu consacra o bună parte din timp cercetărilor pe care le întreprindea în biblioteci și arhive în căutarea materialului documentar. Îl preocupa, îndeosebi, „caracterul moral și politic" al lui Mihai Viteazul și, după cum mărturisește în 1848, era... „foarte doritor a vede caracterulu fisionomicu allu acestui bărbatu..." Dar toate portretele cunoscute pînă atunci l-au dezamăgit, deoarece fizionomia înfățișată de autorii acestor lucrări nu corespundea imaginii pe care și-o făcuse Bălcescu despre Mihai Viteazul. Văzînd un portret în ulei adus din Transilvania, executat după stampa publicată de Ortelius, Bălcescu spune dezamăgit unui prieten : „Nu e acesta Michaiu allu nostru".

În ianuarie 1847, fiind nevoit să părăsească țara, Nicolae Bălcescu continuă cu perseverență cercetările prin diferite biblioteci din străinătate. Cîteva luni mai tîrziu, împreună cu A.G. Golescu, el descoperi, în cabinetul de stampe al bibliotecii regale din Paris, în condica colecției pentru Transilvania, o serie de stampe și gravuri despre domnii Țării Românești și Moldovei. Printre acestea — șase portrete ale lui Mihai Viteazul, inclusiv stampa executată după gravura lui Egidius Sadeler.

Iată cum descrie Bălcescu, în prima notiță despre portretele domnilor români, publicată în „Magazin istoric pentru Dacia", IV, 1847, pag. 212-220, momentul în care a văzut pentru întîia oară gravura lui Sadeler : „Cîndu vezurămu pe cellu de allu siésselé, (portret) strigarămu de o dată : Acesta este...", deoarece... „fizionomia principelui respunde întocmai închipuirii celloru ce au studiatu caracterulu acestui bărbatu extraordinariu". Fericiți de această prețioasă descoperire — „...otărîrămu — scrie în continuare Bălcescu — în dată a ne desierta ușiórele nóstre pungi"... comandînd o copie după această stampă, pentru a da „în admirare românilor" adevăratul portret al lui Mihai Viteazul.

MAGDALENA BUNTA, *Cluj*

ASASINII LUI ARMAND CĂLINESCU LA SOCIETATEA ROMÂNĂ DE RADIO-DIFUZIUNE

În legătură cu articolul „Asasinarea lui Armand Călinescu", publicat în revista „Magazin istoric", nr. 7, din noiembrie 1967, doresc să înfățișez cititorilor, ca martor ocular, episodul petrecut la Societatea română de radio-difuziune.

În ziua de 21 septembrie 1939, ora 14, în calitatea mea de atunci, de subdirector general al Societății, mă găseam încă în biroul meu de lucru, situat la etajul I al clădirii, în fața porții de intrare. Rezolvam lucrări curente și, ca întotdeauna, aveam aparatul de radio deschis, pentru urmărirea desfășurării programului. La 14,30, se terminase radio-jurnalul și orchestra radio, sub bagheta lui Constantin Bobescu, executa selecțiuni din operete. Dintr-o dată, atenția mi-a fost atrasă de două focuri de armă ce veneau dinspre partea de la intrare. M-am repezit la fereastra care era deschisă, și adresîndu-mă celor ce se găseau în fața porții, le-am cerut relații. Mi s-a răspuns scurt : „Atacă legionarii".

Orchestra încă-și continua programul și în timp ce mă îndreptam spre ușă, am auzit în emisiune un zgomot suspect și apoi o voce străină, cavernoasă, strigînd : „Primul ministru Armand Călinescu a fost...". Am pus în mișcare sirena de alarmă și, apăsînd pe butonul de siguranță, am produs un scurt circuit care a scos microfonul din emisiune. Această instalație o aveam făcută în biroul meu, ca măsură de prevedere.

Înșelînd buna credință a portarului, asasinii intraseră în clădire, trăgînd apoi cîte un foc de armă, rănind portarul și santinela în picior ; în holul de la „prezentarea

programelor" mai trăseseră pentru intimidare două focuri de armă în aer.

Tulburat de cele petrecute și voind să preîntîmpin alte evenimente, am coborît în fugă scările. În holul studiourilor, am strigat : „Gardă, ascultă comanda la mine". Am dispus punerea în dispozitiv de apărare, apoi am început să urc scările pentru a intra în studioul în care se făcea emisiunea radiofonică. Eram urmat de un gradat din gardă, de șoferul Coșciug, care luase de la corpul de gardă o armă, și de cameristul Crîșmaru Vasile, și el înarmat.

Nu am apucat să ajungem pînă la ultima treaptă a scării, pentru că în acel moment deschizîndu-se ușile studioului, ne-au apărut în față legionarii care asasinaseră pe primul ministru Armand Călinescu. Atunci am strigat cu voce puternică : „mîinile sus că trag", iar din spatele meu însoțitorii de mai sus au și întins armele. Nu a fost necesară repetarea somației, pentru că legionarul Miti Dumitrescu, care era în față, a aruncat pistolul ; ceilalți 7 însoțitori au făcut la fel, ridicînd cu toții mîinile în sus.

I-am făcut inofensivi cu ajutorul gărzii societății și am anunțat telefonic Prefectura poliției capitalei. După aceea m-am dus la studioul respectiv, unde am găsit orchestra îngrozită, iar d-na Boicu, pianista, mi-a atras atenția că legionarii au pus ceva în firida care se găsea după una din ușile studioului. Nu mică mi-a fost surpriza cînd am dat cu ochii de o bombă încărcată cu ecrasită în greutate de 1 kg, tip M.A.N., bombă ce era amorsată cu fitil Bikford, lung de 30—40 cm., care ardea. Am făcut-o inofensivă, smulgîndu-i fitilul pe care l-am călcat în picioare.

La percheziție, asupra celor opt legionari s-au găsit, în afara celor 8 pistoale adunate de pe jos, 24 de încărcătoare a cîte 7 focuri și 8 grenade defensive, tip militar, care le-ar fi servit la acoperirea retragerii.

În jurul orei 15,30 — 16 a sosit la societate chestorul Alfred Paximade, împreună cu o trupă de jandarmi pedeștri, ridicînd pe cei 8 legionari împreună cu corpurile delicte.

VASILE I. IONESCU, *București*

TIMOTEI CIPARIU ȘI PRIMUL ZIAR ROMÂNESC CU CARACTERE LATINE DIN TRANSILVANIA

Fiu al Blajului revoluționar, unul din autorii marelui act de pe „Cîmpia Libertății", Timotei Cipariu a înălțat bunul renume al orășelului de pe Tîrnave și prin aceea că în teascurile din lemn ale vechii tiparnițe din Blaj a început să apară la 4 ianuarie 1847 ziarul „Organul luminării", cel de-al doilea ziar românesc din Transilvania și primul tipărit în litere cu caractere latine.

Pentru editarea acestui organ de presă, marele erudit transilvănean a luptat aproape un deceniu, începînd din 28 noiembrie 1838, cînd trimite guvernului, prin intermediul episcopului Ioan Lemeni, cererea sa, împreună cu „Planul și scopul" ziarului.

Documentul original — cunoscut pînă de curînd numai după un rezumat făcut de istoricul maghiar Jakob Elek — se păstrează în Arhiva istorică a bibliotecii Filialei Academiei, Cluj, fondul Blaj, și este întocmit de Timotei Cipariu în limba latină, purtînd titlul : „Planum et scopus Ephemeridum Ec(lesiasti)co-politico-literalium Valachico idiomate et charactere latino-slavico...". Autorul propunea ca viitorul ziar să poarte titlul „Nunciul" și să aibă două părți : una scrisă cu caractere latine și alta cu slove chirilice.

După ce obține aprobarea, Cipariu îi schimbă însă titlul în „Organul luminării", mai adecvat timpului și scopului pentru care era scris. Începînd cu 4 ianuarie 1847, ziarul apare săptămînal, în întregime cu caractere latine, pe opt coloane, avînd drept colaboratori pe Iosif Many și Aron Pumnu. De la 1 februarie i se adaugă un supliment de patru coloane, pentru literatură și studii istorice sau traduceri. Ziarul apare în condiții grafice ireproșabile pentru timpurile de atunci.

Pline de semnificație pentru scopul, programul și conținutul periodicului sînt cuvintele cu care Cipariu își începe activitatea sa de ziarist : „Cînd atîtea interese din zi în zi mai nou răsar pe cîmpul vieții poporului român, cînd fibrele în corpu-i amorțit par că vor să înceapă a pulsa mai repede și o tînără roșeață surîzînd a i se revărsa pe palida-i față, a mai rămînea, a mai întîrzia era cu neputință". Sau mai departe : „Argumentul organului va fi tot ce poate deștepta interes pentru român, istoria, literatura, limba, religiunea, filozofia, morala, economia și alte asemenea, în dizertații, bibliografii, notițe, idei, biografii, fragmente, culese au publicate din opere edite, manuscrise, gazete, novele, corespondență etc. — în scurt, tot ce ar putea cu un pas cît de mic a ne apropia de scopul ce ne-am prefipt".

Datorită importanței evenimentelor de la 1848, Cipariu schimbă titlul ziarului, începînd cu 12 mai 1848, în acela de „Organul național", angajîndu-se să slujească adevăratele interese ale națiunii române, „scop sfînt ce noi nu l-am pierdut nici odinioară dinaintea ochilor noștri".

Ziarul își încetează apariția la 13 octombrie 1848.

IOANA BOTEZAN, *Cluj*

POȘTA REDACȚIEI

MIHAIL UNGUREANU — **Buhalnița, Piatra Neamț.** Criteriul periodizării istoriei după marile evenimente : căderea Imperiului roman de Apus, căderea Constantinopolului, descoperirile geografice, revoluția franceză etc., a fost folosit de toți autorii de manuale de istorie universală, înainte de a se stabili o periodizare științifică, pe orînduiri. S-ar putea ca autorul manualului de care vorbiți să fie chiar Nicolae Iorga. Nu ne putem pronunța fără a-l vedea. În orice caz, nu-l distrugeți. Predați-l, eventual, bibliotecii raionale Piatra Neamț.

*

I. MARINESCU — **Brașov.** Puteți spune prietenului dv. că... a pierdut. Feldmareșalul Erwin Rommel a comandat celebrul „Afrika Korps", care între 1941-1942, a obținut o serie de victorii împotriva englezilor pe frontul african. În toamna anului 1942, el a fost înfrînt la El Alamein de către trupele generalului-locotenet Montgomery, înfrîngere care a constituit momentul de cotitură în războiul din Africa. După lichidarea — în mai 1943 — a frontului african, Rommel a trecut la comanda trupelor germane din Europa, fără a mai avea, însă, rol de frunte deosebit în comandamentul german.

În urma eșecului complotului generalilor împotriva lui Hitler (din 20 iulie 1944), Rommel — participant la complot — a fost pus de către führer în fața alternativei : sinucidere sau deferirea în fața unui tribunal militar. Și feldmareșalul „a ales". La 14 octombrie 1944, el s-a sinucis, luînd otravă. A murit în chinuri groaznice, într-o mașină S.S. Cauza morții a fost, firește, camuflată. Feldmareșalul a fost înmormîntat cu toate onorurile militare, iar Hitler a trimis, cu prilejul funeraliilor... o splendidă coroană de flori !

*

MARIA IONESCU — **elevă, Ploiești.** Am citit cu interes rîndurile tale și ne-am bucurat că revista noastră a cîștigat simpatia multor reprezentanți ai celei mai tinere generații a țării. Am dori să știm ce articole v-au plăcut mai mult și ce ați prefera să publicăm în viitor. Sigur că ar fi bine să se facă un film și despre Iancu Jianu. Un roman — de fapt nu chiar un roman, ci o lucrare biografică mai amplă — se află în curs de pregătire.

*

ION MAZILU — **Focșani.** În timpul luptelor purtate de armata română în războiul pentru cucerirea independenței de stat a României (1877-1878) au fost capturate numeroase trofee, printre care și sabia lui Osman Pașa, comandantul trupelor turcești de la Plevna. Această sabie a fost predată de Osman Pașa colonelului Cerchez, comandantul Diviziei române de rezervă, într-o casă situată pe malul rîului Vid.

Sabia se află azi la Muzeul Peleș din Sinaia. Tot aici se găsește și un tui (steag turcesc alcătuit din cozi albe de cal, atîrnate de o lance cu semiluna în vîrf, constituind un semn distinctiv în ierarhia otomană). Celelalte trofee sînt răspîndite la diferite muzee sau unități militare din țara noastră. Astfel, la Muzeul Militar Central din București sînt expuse : un tui, arme turcești albe (săbii) și de foc (puști, pistoale, tunuri), proiectile, drapele capturate în lupte. Un mare număr de tunuri, trofee din acest război, pot fi văzute și astăzi la monumentele ridicate în diferite localități în memoria eroilor.

*

MIHAIL BOGDAN — **București.** Și alți cîțiva cititori au adresat redacției rugămintea de a mări spațiul acordat „memoriilor" lui C. Argetoianu. Sîntem de acord cu dv. că aceste memorii prezintă un interes deosebit dar, în același timp, considerăm că n-ar fi indicat să le afectăm un spațiu exagerat de mare sacrificînd alte materiale, și ele foarte gustate de cititori. Dacă păstrați discreție absolută, vă divulgăm un secret : iubitorii de arheologie stăruie în sute de scrisori, să publicăm cît mai multe teme din domeniul pe care-l îndrăgesc ; redacția, însă, socoate că este mult mai bine să se asigure, număr de număr, o tematică cît mai variată...

*

ACHIM MURNU — **București.** Este întemeiată sesizarea dumneavoastră. În nr. 9 al revistei, la pag. 3, al. 5 se va citi : „pe atunci președinte al Confederației Generale a Muncii". Vă mulțumim.

*

GRAȚIAN MĂRCUȘ — **Zalău.** Venim în întîmpinarea dorinței dv. de a da o explicație heraldică a însemnelor de pe pecetea lui Mihai Viteazul pe care ați văzut-o într-o expoziție clujeană.

Se cunosc două documente emise de cancelaria lui Mihai Viteazul în Moldova — actele de întărire din 3 și 27 iulie 1600 date mănăstirilor Secul și Bistrița — care sînt întărite cu o pecete deosebită de cele folosite de obicei de marele domn.

Pe unul din actele susamintite, matricea peceții este aplicată în ceară. Din păcate, așa cum au ajuns pînă la noi, imaginile sînt șterse și greu de descifrat, ceea ce a dus la o vie dispută între istorici. Iată și explicația heraldică a peceții :

a) legenda din exergă, pe care o reproducem în traducere, reprezintă intitulația : „Ioan, Mihail și fiul său Ioan Nicolae Voievod, domnii Țării Moldovei". Este limpede că avem de-a face cu sigiliul pentru Moldova al lui Mihai Viteazul și al fiului său Nicolae Pătrașcu. Prin această inscripție se verifică textul cronicii românești, care notează dorința moldovenilor de a-l avea domn pe fiul lui Mihai Viteazul ;

b) legenda din bandă este deviza : „numai îndurarea lui Dumnezeu" ;

c) deasupra bandei, dominînd cîmpul sigiliului, se găsește stema tradițională a Țării Românești : acvila cruciata, încadrată între soare (dextra) și semilună (senestra) ;

d) în partea centrală a peceții, într-un scut heraldic se află stema tradițională a

POȘTA REDACȚIEI

Moldovei : capul de bour cu o stea între coarne, în dextra avînd o rozetă iar în senestra o semilună.

Faptul că stema Moldovei se găsește în poziția principală a peceții, este în deplină concordanță cu emblema. Așadar, o emblemă a Moldovei în cadrul sistemului Țărilor române unite sub Mihai Viteazul. Că este un sigiliu tipic acestui moment ne-o arată interferențele ce se pot descifra. Această stemă este încadrată de două personagii domnești, amănunt ce reprezintă tipul de maiestate al stemei Țării Românești (de obicei domnul și doamna). În cazul nostru însă sînt reprezentați — desigur, aceasta cu oarecare probabilitate, dată fiind starea de conservare a peceții — cei doi voievozi : Mihai Viteazul și fiul său Nicolae Pătrașcu.

Ceea ce a provocat mereu o vie dispută între specialiști a fost **dacă** în partea inferioară a cîmpului sigilar este sau nu **stema Ardealului.** Iată argumentele pro și contra : după unii cercetători (Grigore Tocilescu, Dimitrie Onciul, Stoica Nicolaescu), acest desen ar reprezenta doi lei afrontați care țin în labe o spadă pe șapte movile, reprezentînd emblema Ardealului. După alți cercetători (P. V. Năsturel, Constantin Moisil), cei doi lei ar ține un chiparos desrădăcinat — așa numita „novoplantatio" — element ce intră în componența stemei Țării Românești. Deci, n-ar fi stema Ardealului !

Profesorul Aurelian Sacerdoțeanu neagă existența rădăcinii chiparosului ; după părerea sa, leii stau pe un fel de scoici sau... vîrfuri de munți ! Prin urmare stema din partea inferioară a cîmpului sigilar ar fi tot stema Ardealului.

Indiferent dacă leii țin un pom sau o sabie, este logic ca cele șapte movile să reprezinte Ardealul. Aceasta deoarece Mihai Viteazul era atunci domn al celor trei Țări române. Găsind stema a două dintre ele, era firesc ca în pecetea sa să includă și stema celei de a treia țări.

Dacă doriți o informație mai amplă în legătură cu această problemă, vă indicăm o sumară listă bibliografică : Constantin Moisil : „Noi studii de sigilografie românească", **Revista Arhivelor,** IV, 1/1940, pag. 100-109 ; Constantin Moisil : „Stema României", București, 1931 ; Aurelian Sacerdoțeanu : „Iarăși sigiliul lui Mihai Viteazul", **Revista Arhivelor,** VI, 2/1944-1945, pag. 333-338.

ADONIS POPOV — **București.** Epistola dv. ne-a bucurat sincer. Observațiile și sugestiile dv., scrise cu competență și eleganță, sînt un real și plăcut sprijin.

BOBEICĂ TEODOR — **Sibiu.** Mazilii și răzeșii reprezintă două categorii sociale distincte în evoluția claselor și categoriilor sociale din evul mediu în Țările române. În timp ce răzeșii erau țărani liberi care stăpîneau pămîntul „în devălmășie", adică în comun, mazilii erau descendenți fără **dregătorii** ai acelor boieri care au deținut slujbe și demnități în stat. Ei stăpîneau partea lor de moșie în mod individual, deși au existat și cazuri cînd au stăpînit pămîntul în devălmășie.

Dar în evoluția socială a Țărilor române noțiunea de „mazil" s-a schimbat. Pînă în secolele XVII—XVIII, criteriul de noblețe, de boierie se exprima prin proprietatea funciară. La sfîrșitul secolului al XVII-lea, și în special în secolul al XVIII-lea, acest criteriu începe să se schimbe. O dată cu dezvoltarea instituțiilor statale, cu înmulțirea îndatoririlor fiscale, sporește necesarul de dregători, al căror număr crește și care încep să fie **remunerați** pentru funcțiile îndeplinite. Beneficiind și de scutiri fiscale, goana boierimii după dregătorii se accentuează.

Reforma lui Constantin Mavrocordat (secolul al XVIII-lea) desăvîrșește acest proces, considerînd **boieri** pe aceia care au sau au avut **o dregătorie domnească !** Boierimea se împarte acum în : **marii boieri veliți și boierii de clasa a doua.** Urmașii primei categorii (ai boierilor veliți) se numesc **neamuri,** ai celei de a doua — **mazili.**

Mazilii reprezintă deci o categorie socială privilegiată, beneficiind de scutiri fiscale și avînd o organizație militară. Pentru a-și dovedi calitatea de mazili, ei trebuiau să prezinte acte din care să reiasă că părinții și bunicii lor au avut dregătorii în stat. Mazilii — categorie socială — își continuă existența pînă în anul 1858, cînd prin articolul 46, Convenția de la Paris desființează diferitele categorii sociale, proclamînd egalitatea cetățenilor.

Tuturor cititorilor din țară și de peste hotare care ne-au adresat calde urări de mai bine cu prilejul Anului nou, redacția revistei „Magazin istoric" le aduce, pe această cale, sincere mulțumiri.

REDACTORI : Livia Dandara, Nicolae Nicolaescu, Elisabeta Petreanu, Vasile Șimandan, Marian Ștefan. PREZENTAREA GRAFICĂ : George Pîrjol. CORECTURA : Georgeta Apreotesei. TEHNOREDACTAREA : Nicolae Istrate.

CONTENTS • SOMMAIRE • СОДЕРЖАНИЕ • INHALT

C. S. NICOLAESCU-PLOPȘOR Thousands of Years of History at the Iron Gates ● Des millénaires d'histoire aux Portes de Fer ● Тысячелетняя история у Железных Гор ● Geschichte in Jahrtausenden an der Eisernen Pforte ● **I. NEACȘU** Printing the Illegal Newspaper „România liberă" („Free Romania") ● Comment on imprimait le journal illégal «România liberă» («La Roumanie Libre») ● Как печаталась подпольная газета «Ромыния Либерэ» («Свободная Румыния») ● Wie die illegale Zeitung „România liberă" („Freies Rumänien") gedruckt wurde ● **CORNELIU ALBU** The Unicorn on the Coat of Arms of Nicolaus Olahus ● La licorne du blason de Nicolaus Olahus ● Инорог на гербе Николауса Олахуса ● Das Einhorn auf dem Wappen des Nicolaus Olahus ● **I. STROESCU** July 1943, the Landing in Sicily: the Mafia Stands Neuter ● Juillet 1943, le débarquement en Sicile: la mafia reste neutre ● Июль 1943 г., десант в Сицилии: Мафия сохраняет нейтралитет ● Juli 1943, die Landung in Sizilien: die Mafia bleibt neutral ● Micro-Archives of „Magazin Istoric": Unpublished Letters ● Les micro-archives du «Magazin istoric»: correspondance inédite ● Микроархив «Магазин историк»: неопубликованная корреспонденция ● Das Mikroarchiv „Magazin istoric": unveröffentlichte Korrespondenz ● **C. UCRAIN, N. LOGHIN** The Tragical End of the Brîncoveanus ● La fin tragique des Brancovans ● Трагический конец Брынковянов ● Das tragische Ende der Brîncoveanus ● **NICOLAE COPOIU** Kotor — a Yougoslavian Town with a Revolutionary Tradition ● Kotor — une ville yougoslave à tradition révolutionnaire ● Котор — югославский город с революционной традицией ● Kotor — eine jugoslawische Stadt mit revolutionärer Tradition ● **CONSTANTIN PREDA** A Mint in Dacia ● Un atelier de monnaie en Dacie ● Монетный цех Дакии ● Eine Münzanstalt in Dazien ● **CHARLES DE GAULLE** War Memoirs ● Mémoires de guerre ● Военные мемуары ● Kriegserinnerungen ● **Dr. PETRU GROZA** Autobiographical Pages ● Pages autobiographiques ● Автобиографические страницы ● Autobiographische Blätter ● **N.I. BARBU** Every-Day Life of the Ancients: in the Boudoir of a Roman Lady ● La vie quotidienne chez les peuples de l'antiquité: dans le boudoir d'une roumaine ● Повседневная жизнь древних народов: в будуаре римлянки ● Alltag der antiken Völker: im Boudoir einer Römerin ● **C. ARGETOIANU** Memoirs ● Mémoires ● Мемуары ● Memoiren ● A Judicial Murder: the Sacco-Vanzetti Case ● Un assassinat juridique: le cas Sacco-Vanzetti ● Юридическое убийство: дело Сакко-Ванцетти ● Ein Justizmord: der Fall Sacco-Vanzetti ● **FRED MAHLER** Myth and History in the Land of the Khans ● Mythe et histoire au Pays des Khans ● Мифы и история Страны ханов ● Mythus und Geschichte im Lande der Khane ● **ION IONAȘCU** Points of View: Michael the Brave and the Traitorous Boyars ● Points de vue: Michel le Preux et les boyards traîtres ● Точки зрения: Михаил Храбрый и бояре изменники ● Standpunkte: Michael der Tapfere und die verräterischen Bojaren ● **N. CIACHIR, G. MACSUTOVICI** Skanderbeg ● Скандербег ● The Readers Write History ● Les lecteurs écrivent l'histoire ● Гитатели пишут историю ● Die Leser schreiben Geschichte

1

magazin istoric

București Str. Academiei nr. 39—41, Raionul 30 Decembrie, Oficiul poștal 22, tel. 15 09 91

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii" București

magazin istoric

MAGAZIN ISTORIC, revistă lunară, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poştale, factorii poştali, difuzorii din întreprinderi, instituţii şi de la sate.

Preţul unui număr 5 lei ; abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe 1 an — 60 lei.

„În anul 7015 (1506), octombrie în 28, intrat-au domnul Ioan Bogdan Voievod în ţara muntenească cu toate oştile la locul Rătezaţii, lîngă movila Căiata, pe cea parte a Rîmnicului ; şi acolo au venit de la Radul Voievod un sol [...] şi au rugat pe domnul Bogdan Voievod cu multă rugăminte să se împace cu Radul Voievod, fiindcă „sînteţi creştini şi de acelaşi neam“ (zicea el) ; şi multe vorbe s-au schimbat între dînşii şi multă rugăminte s-au făcut [...] iar domnul Bogdan Voievod, văzînd atîta rugăminte, făcu pe voia lui şi se-mpăcă“.

Semnificaţia acestui eveniment, atît de sugestiv creionată în „Letopiseţul de la Bistriţa“, a inspirat penelul pictorului C. Lecca, participant entuziast la lupta pentru înfăptuirea visului de veacuri al românilor de pretutindeni : unitatea naţională. Pictura înfăţişează simbolic înfrăţirea moldovenilor şi muntenilor.